

P. T.
228

CONVORBIRI LITERARE

No. 3.

BUCUREȘTI, MARTIE, 1912.

Anul XLVI.

DIRECTOR: S. MEHEDIȚI

CUPRINSUL

- Duiliu Zamfirescu. — O amică (comedie într'un act).
A. Naum. — Teocrit, Idila VI, Cântăreții Bucolici (versuri).
Mircea Djuvara. — Schimbarea, centru al unei noi filozofii.
Ion Pillat. — Anotimpurile (versuri).
E. Lovinescu. — Gheorghe Asachi (Incercare biografică).
G. Tutoveanu. — Solie (versuri).
Nicolae Tabacovici. — Statistica modernă și foloasele ei.
V. V. — Dorul (versuri).
Mircea Florian. — Destinele științei și metafiziciei.
Vasile Mihăilescu. — Testamentul unui boier oltean.
M. Insemnări privitoare la istoria culturii românești.

Fapte: Archeologie: Descoperiri arheologice în districtul Meroe.
Biologie: Este posibilă viața fără microbi; Drept: Proprietatea literară în Anglia; Epigrafie: Reînvierea unei limbi; Filosofie: Descoperirea unui manuscris al lui J. J. Rousseau; Medicină: Principiile dominante ale medicinei moderne; Oceanografie: Studiile pr. Joubin asupra cefalopodelor; Psiho-fiziologie: Modificări ale stărilor afective prin tratamente mecanice.

Recensii: E. Stălcu: Roumains et Serbes; E. Gebhardt: Contes et fantaisies; Gr. Antipa: Die Biologie des Donaudeeltas und des Inundations gebietes der unteren Donau; Virgil Oniț: Din cele trecute vremi.

Reviste: Geographische Zeitschrift; Geographischer Anzeiger La Revue.

- Al. Tzigara-Samurcaș. — Cronica artistică: Grigorescii lui Vlahuță.
D. M. Cădere. — Cronica științifică: Insemnări de meteorologie populară.
Ch. D. Stălcovici. — Cronica economică: Noua legiune industrială.
S. Mehedinți. — Cronica școlară: Cuvinte către studenți.
Pantelimon Diaconescu. — Ancheta culturală; I. Ține seamă în deajuns școala rurală de nevoile țăranului?
II. Pricinile pentru care școala satească nu-și ajunge scopul? Cercurile culturale.
Bibliografie.

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16.

1912.

31,693

Prețul unui exemplar, Lei 1,75.

Din publicațiunile colaboratorilor mai vechi

Literatură, Filosofie, Istorie.

ALECSANDRI V. Poezii, teatru, proză.	MAIORESCU T. Reforma Instrucțiunii publice
BOGDAN I. Vechile cronici moldovenești până la	volum, 1891.
Ureche, Buc. 1891.	— „In contra Socialismului” trad. din
— Cronici înedite, Buc. 1895.	H. Spencer, broșură, 1893.
— Vlad Tepeș, Buc. 1896.	— Copilul Eyolf, traducere din Ibsen
— Documente brașovene, Buc. 1905.	1 vol. 1895.
— Album paleografic, Buc. 1905.	NAUM A. Traduceri, Iași, 1875.
CARAGIALE I. L. Teatru, povești, schițe.	— Versuri, Iași, 1890.
CONTA V. Incercări de Metafizică.	— Povestea vulpii, Buc. 1905.
— Teoria fatalismului.	NEGRUZZI IACOB. Opere complete, 6 vol.
CREANGĂ I. Povești și amintiri din copilărie.	ONCIUL D. Zur Rumänischen Streifzüge, Inns-
EMINESCU M. Poezii și proză.	bruck 1887.
MAIORESCU T. Discursuri parlamentare, 4 vol.	— Geschichte der Bukowina, Wien, 1899.
— Critice, ed. II, 3 vol.	— Originile Principatelor române, Bo-
— Logica, ed. V, 1 vol. 1898.	curești 1899.
— Einiges Philosophische in gemein-	— Din Istoria Românilor, Buc. 1906.
fasslicher Form. Berlin 1861, 1 vol.	VOLENTI N. Poezii, Iași 1891.
— Patru povești trad. 1 volum.	ZAMFIRESCU DULIU. Nuvele 1 volum, 1888.
— Precedente Constituționale, 1 broș.	— Fără titlu, 1 volum, 1883.
— Aforisme asupra înțelepciunii în	— Alte orizonturi, 1 volum. 1905.
viață, de Schopenhauer, trad. din	— Lume Nouă și lume veche (roman).
limba germană, ediția 4. 1 vol.	— Viața la țară, roman.
1902.	

ABONAMENTUL :

Pe jumătate de an, 10 lei; pe un an, 20.

Pentru institutele de cultură, ofițeri, profesori secundari și administrazatori de plasă:

Pe jumătate de an, 6 lei; pe un an, 12.

Pentru institutori, preoți, învățători și studenți:

Pe jumătate de an, 5 lei; pe un an, 10 lei.

Pentru Austro-Ungaria, 12 coroane.

Pentru străinătate, 25 lei.

*

Manuscrisurile pentru *Convorbirile Literare* se trimit D-lui **S. Mehedinți** profesor universitar, strada Racoviță 12. (Telefon, 17/34). Manuscrisurile nepublicate nu se înapoiază.

*

Autorii, cari doresc să li se anunțe publicațiunile sau să li se facă dări de seamă în *Convorbiri Literare*, sânt rugați să trimeată câte un exemplar pe adresa D-lui **S. Mehedinți**. Tot D-sale vor fi adresate revistele, publicațiunile periodice sau ziarele care au schimb cu *Convorbirile Literare*.

*

Pentru abonamente și orice chestiuni de administrație să se adreseze „Institutului de Arte Grafice **Carol Göbl** S-sor I. St. Rasidescu”, Str. Doamnei No. 16, București.

*

Pentru numere eventual neprimite, administrația nu răspunde decât celor ce reclamează până într-o lună de la apariția numărului.

CONVORBIRI LITERARE

No. 3.

BUCUREȘTI, MARTIE, 1912.

Anul XLVI

O AMICĂ

(COMEDIE INTR'UN ACT)

PERSOANELE :

BĂRBATUL

FEMEIA

FRATELE FEMEIEI

UN MEDIC

SLUGI

In cabinetul de lucru al bărbatului.

SCENA I

BĂRBATUL (la masa de scris, înfășurat în tartin). FEMEIA

(citește, într'un fotoliu)

BĂRB.—Ce vreme frumoasă! Nu ești, dragă?

FEM.—Vreme frumoasă?!... Plouă. Stă să ningă.

BĂRB. Să ningă în Septembrie!.. Asta-i adevărata vreme pentru sporturi... Ia vezi barometrul ce zice.

FEM.—(se duce, în silă, să vadă barometrul) Variabil.

BĂRB.—Ca o femeie.

FEM. (uitându-se lung la dânsul). — Dumneata zici asta?... Are haz.

BĂRB.—Lovește sticla cu degetul.

FEM. (sunând în barometru). — Se urcă.

BĂRB.—Ca un bărbat...

FEM. — Prezumțios.

BĂRB. (După o pauză) Ei, ce zici? Eșim?

FEM. — Amândoi, da.

Convorbiri Literare.— Anul XLVI.

1

BĂRB. (plecând capul pe o parte). — Tare mă mai iubești!... Bine dragă, am de lucru...

FEM. — Lucrează. Te împedec eu? Stau ascunsă, aici, dupe biurou, și citesc.

BĂRB. — Mare lucru e amorul!... (O pauză. Se aude o viespe zbârnâind.).

Și afurisita asta de viespe, de un cias mă trudește. (Se uită roată, după zborul viespii)

Ia vezi, dragă, nu poți s'o prinzi. (Femeia își ridică șalul de pe umeri și începe să vâneze viespea. Se urcă pe un scaun, sare jos, lovește cărțile din bibliotecă.)

Tii-i-i!... Ridici tot praful!... (Femeia urmează, îi aruncă manuscrisul de pe masă).

Ajunge!... Iart-o, că numai face! (Femeia se oprește, uitându-se spre tavan, după zborul viespii).

FEM. — N'am ajuns-o.

BĂRB. — Nu-i nimic. Las-o.

FEM. (excitată). — Nu pot s'o las. (aruncă șalul în podele, după viespe).

BĂRB. — Las-o, pentru numele lui Dumnezeu!

FEM. (apropiindu-se de el). — Nu pot s'o las... că te mușcă... (Îl ia de gât și-l sărută) Și sunt geloasă...

BĂRB. (Bufnid de plictiseală). — Uf!... Tare mă mai iubești!...

FEM. (adunându-i foile depe jos). — Ce scrii?

BĂRB. — O dramă conjugală în 7 acte.

FEM. — Nu se poate.

BĂRB. — De ce?

FEM. — Fiindcă dela actul al 2-a bărbatul a părăsit domiciliul.

BĂRB. (râzând). — Ai dreptate. Așa o să se întâmple cu noi.

FEM. (mângâindu-l). — Nu se poate. Noi nu trăim o dramă, ci o idilă conjugală.

BĂRB. — Bine, dragă. Dar de trei ani de când trăim idila asta, am putea s'o mai slăbim...

FEM. (răsfoindu-i manuscrisul). — Ce scrii?... Nu vrei să-mi spui și mie?... Par'că odată ziceai că eu sunt peste tot... Or nu-ți mai plac, fiindcă nu sunt destul de... rotundă, ca văduva de peste drum.

BĂRB. — De, dragă, ca să umpli tot, trebuie să fii ceva mai grasă.

FEM (dezolată). — Îți plac femeile grase !...

BĂRB. — Nu mic. E legea *atracțiunei universale* : orce părticică de materie din univers atrage la sine or ce altă părticică, cu o putere ce merge în raport direct cu masa (face semnul lucrurilor rotunde și voluminoase) și în raport invers cu pătratul distanței ce le desparte (face semnul *dăpărării*).

FEM. (repede). — Vezi : *în raport invers cu pătratul distanței*. Va să zică trebuie să ne apropiem mereu.

BĂRB. — Nu, dragă. Tu judeci în spațiu. Eu judec în timp : suntem însurați de trei ani. În anul întâiu pătratul distanței a fost de 1 multiplicat cu 1, egal 1 ; va să zică foc mare. În anul al 2-a, pătratul distanței a fost 2 multiplicat cu 2, egal 4 ; ceva mai moderat. În anul al 3-a, a fost 3 multiplicat cu 3, egal 9 ; liniște.

FEM. — Se poate. Eu sunt în spațiu și rămân în spațiu.

BĂRB. — Din nenorocire, ești și în timp : îmbătrânești.

FEM. — Nu'i adevărat !

BĂRB. — Ai să îmbătrânești.

FEM. — Vom vedeà atunci.

BĂRB. — Deocamdată îmbătrânești pe alții.

FEM. — Se poate una ca asta ? !.. Să-mi spui că te îmbătrânesc !..

BĂRB. — Nu mă lași să scriu.

FEM. — Iaca te las. Mă ascund după biurou. Citesc. Nu mă vezi și nu mă auzi. (Se așează, ca mai înainte, în fotoliu. Bărbatul, exasperat, înalță din umeri. Reia condeiul și încearcă să scrie. După câteva minute, se aude viespea zbârnâind (din nou).

BĂRB. — Și mizerabila asta de viespe, iar începe !.. (Se uită amândoi în tavan).

Adu revolverul !

FEM. — Mai bine șalul meu.

BĂRB. — Adu revolverul îți spun ! Dacă nu innemeresc viespea, poate să-mi servească mie : sunt împrejurări, în viață, când suicidul e singura scăpare.

FEM. — Am să mă îngraș.

BĂRB. — Da. Dar *pătratul distanței*... (Femeia vine binișor lângă el).

FEM. — Vrei cu tot dinadinsul să plec?..

BĂRB. — Ași dori să mai eși, să umbli... îți face bine.

FEM. — Slăbesc dacă umblu.

BĂRB. — Pe răspunderea mea.

FEM. (tristă) — Va să zică ți se urăște cu mine...

BĂRB. — Nu dragă. Nu mi se urăște nici odată cu tine.
Dar am de scris...

FEM. — Ce scrii? (Încearcă să'l ia de gât).

BĂRB. (sculându-se), — Uf!. O scrisoare de dragoste. Scriu unei femei blonde, cu ochi de peruzele și cu nasul cârn.

FEM. — Cevă ca mine. Nu face să'i scrii.

BĂRB. — Foarte bine. Am s'aleg una brună.

FEM. — Să mă consulți. (Bărbatul fuge după o mobilă).

BĂRB. (cu mâinele unite ca de rugăciune, uitându-se în tavan). — Venerabilă muscă, credeam că ceva mai plicticos decât tine nu poate să existe. Îți cer iertare. Există: nevastă-mea.

FEM. (se uită lung la el și dă din cap). — Ești un infam.. Mă duc.

BĂRB. — Sunt tot ce vrei, numai du-te. (Femeia iese).

SCENA II.

BĂRBATUL (singur)

BĂRB. (Înnălțându-se către rampă). — Mare lucru e amorul... în căsătorie! Par'că ai pune tutun în supă. Tutunul e o plantă foarte plăcută. Ii dai foc, arde: rotocoale de fum, puțină amețeală. Amor.—Supa de asemeni. E o mâncare bună: Poți s'o faci mai picantă sau mai dulce. Temelia familiei.—Dar tutun în supă! (Se aude bâzâitul viespei. Bărbatul ridică ochii în podele, după dânsa).

(Către viespe). Mizerabilă și legitimă soție!... (Viespea pare a se coborî. Bărbatul aleargă după ea s'o prindă. Se lovește de scaune. Se supără și strigă la slugi),

Panaite? Leanco? (Se duce furios și sună. S'aude soneria prin toată casa. Aleargă slugile).

Ce va să zică asta de nu veniți? Sun de un cias... Dați-mi ceva, să prind dihania asta. (Slugile iesă. El se uită după viespe. Intră slugile: feciorul cu o apărătoare de muște, femeia cu 2 prosoape).

Puneți-le pe biurou, lângă mine. (Se așează din nou la masa de scris; se învește cu tartanul pe picioare. Slugile iesă).

Așa!... Acuma sunt în regulă. De nevastă m'am scăpat. Viespea am s'o prind. Iar pofta de scris, la Zăbăuceanu!

SCENA III.

BĂRBATUL, FRATELE NEVESTEI

FRAT. (între, bătând în ușe după ce-a intrat) Se poate?

BĂRB. — Se vede că da, de oarece ai intrat.

FRAT. — Ce mai faci?

BĂRB. — Trăesc... de-a minunea.

FRAT. — Cum «de-a minunea»?

BĂRB. — Ca să văd ce-o să se mai întâmple... (după o mică pauză) Știu că n'o să se întâmple nimic nou, dar tot speram să vină vre-o epidemie, vre-un cutremur, un cataclism de spirit, care să ne curețe de imbecili și de plicticoși.

FRAT. — O!.. Ce enormitate!..

BĂRB. — Pentru ce?

FRAT. — Noroc că glumești.

BĂRB. — Ba nu glumesc de loc. Dacă nu vine nici un cataclism, mă fac jidan or mitropolit.

FRAT. — De ce?

BĂRB. — Fiind-că jidanii mai așteaptă pe cineva: nu Messia, un copil, or un faliment. Pe când eu ce aștept?... să mă calce un automobil, să mă aleg deputat, sau să mă înșele nevasta. Și nici de asta nu sunt sigur.

FRAT. (salutând) — Soră-mea.

BĂRB. — Soră-ta. Voi sunteți un neam de oameni cinstiți. Tu ai să porți coarne la sigur.

FRAT. (râzând) — Foarte mulțumesc. Și mitropolit?

BĂRB. — Ca să ies din canoane. Viața e plină: te canonești acasă, te canonești la club, cu bărbaii, cu femeile, cu animalele. E un canon perpetuu. (Se aude zbârnăitul viespei)

Iată acum și mizerabila asta de viespe. (Se uită amândoi după dânsa).

Iar tu, cu ce veneai să mă onorezi și să mă plictisești?

FRAT. — În urma teoriei ce mi-ai făcut asupra familiei mele...

BĂRB. — Ce-am spus? că sunteți un neam de oameni cinstiți...

FRAT. — Dar... că am să port...

BĂRB. — ...coarne...

FRAT. — ...la sigur...

BĂRB. (întărind) — La sigur!

FRAT. — Nu mai îndrăznesc să vorbesc.

(Fratele nevastei se așează pe o canapea. Bărbatul se uită la el, ca la o dihanie rară.)

BĂRB. — Vrei să te'nsori!!!

FRAT. — Vream...

BĂRB. — Dobitocule! Idiotule! Cămilă! Antropofagule!

FRAT. (răzând, jenat) — Da. Toate astea.

BĂRB. (disperat) — Vrei să te'nsori nenorocitul!!!

FRAT. — Da.

BĂRB. (se scoală) — Adevărat că este insondabilă nerozia ome-nească!... (Se învârtiște prin cameră. Se aproprie de cumnatu-său.)

Bine, măi băete, de ce vrei să faci și tu măgăria asta?... Măi! Să-ți înstrăinezi tu libertatea! Să-ți dai pacea și odihna! Să-ți vâri cap sănătos la evanghelie! Să-ți aduci stăpân în casă, care să nu te lase să ieși când vrei, să intri când vrei, să mănânci când îți place, să dormi cu ferestrele deschise; care să-ți pună mâna pe condeiul cu care scrii, pe briciul cu care te razi; care să vrea să știe ce gândești, ce fumezi, ce flueri...

FRAT. — Se poate însă să iubești și să fii iubit...

BĂRB. — Se poate, nenorocitul! și tocmai de asta e truda așa de mare. Asta e cazul meu cu soră-ta. O iubesc și mă iubește.

FRAT. — Atunci?...

BĂRB. — Să nu iubești!...

FRAT. — Dar dacă iubești?...

BĂRB. — Să iai trenul și să pleci în Siberia.

FRAT. — Te'ntorci.

BĂRB. — Să iai alt tren și să pleci în Congo, unde să aibi norocul de a fi mâncat de guzgani, or atins de friguri galbene.

FRAT. — Acum glumești. Dumneata, dacă ai avea un copil, nu l'ai însurâ?

BĂRB. — (așezându-se din nou la masa de scris).

Măi băete, eu dacă ași avea un copil, l'ași însurâ, fiindcă vanitatea speciei mele tresaltă în egoismul meu. Dar dacă l'ași iubi pe el mai mult decât pe mine, l'ași face mai bine călugăr, schivnic, mucenic; orce, numai om însurat nu.

FRAT. — Glume. Lumea trăește de mii de ani măritată și însurată...

BĂRB. — ... și chinuită.

FRAT. — Poate și chinuită. Dar trăește. Cu sistemul dumitale n'ar mai trăi de loc.

BĂRB. — Pentru ce?

FRAT. Pentru că schivnicii și mucenicii nu se reproduc.

BĂRB. — Păi asta-i nenorocirea! Se reproduc grefierii, vac-miștrii, toptangiii, arendașii, — mincinoșii, pungașii, brutele, canaliile, — toți nesimțitorii, care nu mor de rușine când trebuie să ceară; cari nu-și petrece noptile căutând rime; cari nu sunt roși de ambiție, — aceia care mănâncă bine, care mistuesc și dorm.

FRAT. — Dacă îmi dai voie, eu fac parte din aceștia din urmă.

BĂRB. — Din cei care mistuesc și dorm?

FRAT. (jenat) Da.

BĂRB. — Ești, cu hotărâre, un dobitoc.

FRAT. — Fiindcă mănânc?

BĂRB. — Vream să zic că ești un animal.

FRAT. — Varianta e măgulitoare.

BĂRB. — Nu e măgulitoare, dar e logică. Omul este un animal care mănâncă, doarme și se însoară; tu ești om, deci tu mănânci, dormi și te însori. Dar ești și animal. (Zbârnâle viespea puțin apropiere. Amândoi se feresc.)

Dar infama asta de bestie, ce mai vrea?... Vezi ce produs zmintit e pământul și toate cele după dânsul!?. Și când te gândești că Dumnezeu s'a odihnit 24 de ceasuri, după ce a fabricat un tip ca tine, care vrea să se însoare, și o dihanie ca asta, care mârâe de un cias, fără nici o treabă!..

Să zicem că tu ai chiemarea ta: să porți coarne. Dar bestia asta?..

FRAT. — Ești rău dispus astăzi.

BĂRB. — Firește.

FRAT. — Ce ți s'a întâmplat?

BĂRB. — Nimic. Sunt un om norocit. Am o nevastă care mă iubește... și un cumnat care mă respectă și mă consultă.

FRAT. (se scoală) — Te rog să mă ierți.

BĂRB. — (îmblânzindu-se) Te iert. Șezi. (Se răstoarnă în scaun. După o pauză).

Va să zică te însori...

FRAT. (șade din nou) Da.

BĂRB. — De !.. Cu toată stima ce am pentru tine, ești un animal (De odată sare de pe scaun.).

Ai !.. ai-ai-ai !.. M'a împuns viespea !.. (se uită la mâna stângă) Ai !.. ce durere !.. Fugi de pe un doctor! (Cumnatu-său vrea să iasă). Stai; chiamă pe nevastă-mea. Ai !.. Sună te rog. Ai-ai-ai !.. Ce durere !.. (sună cu putere) Leanco! Să vie nevastă-mea! (Intră slugile; toată lumea aleargă forfota). Vezi unde-i cuconița. Să se ducă cineva cu trăsura s'o caute.

FRAT. — Eu alerg la doctor.

BĂRB. — Aleargă. Ai !.. ce durere !.. Mi se unflă mâna. Pannaite! Unde-i coconița ! ?.. (Slugile aduc sticle cu doctorii.) Nu vreau doctoriile voastre ! Să vie nevastă-mea. Leanco, unde-i cuconița ! ?

SCENA IV

BĂRBATUL, FEMEIA, SLUGI.

FEM. (intrând, speriată) — Ce este? Ce-i?

BĂRB. Nu mai pot de durere. Ai-ai-ai !.. Mizerabila !.. (Se lasă pe scaun.)

FEM. (speriată) — Iorgule ! dragă! Dați-mi repede ceva să scot acul viespei din rană. (I-i apucă mâna, își lipește gura de rană).

BĂRB. — A !..

FEM. (către slugi) — Aduceți-mi cutia de farmacie din cămară. (Își lipește gura de rană.)

BĂRB. — A!.. Parcă-mi mai trece, când aspiri sângele... mizerabila! Ai!.. (Se uită lung la nevastă-sa) Da tu nu ieșiseși? (Intră femeia cu cutia de farmacie)

FEM. — Leanco, scoate un bandaj de tifon și moaie-l în sticla cea verde, care miroase a amoniac.

BĂRB. — Uf!.. ce durere, ce durere!.. (Nevasta îi leagă rana și îi pune brațul într-o fâșie neagră, atârnat de gât).

Dacă nu m'ar durea așa de tare, te-aș sărută. Ai-ai-ai!..

FEM. — (plecându-se către el cu obrazul.) Sărută.

BĂRB. — Unde-ai învățat așa de bine să bandajezi?

FEM. — Nicăeri.

BĂRB. (se uită lung la dânsa). — Parc'ai plâns!..

FEM. — Am plâns.

BĂRB. — Nu eră vorba să ieși?... Ai!.. mă doare, mizerabila!.. De ce ai plâns?

FEM. — Fiindcă m'ai gonit. (Bărbatul se uită lung la femeie. Apoi își scoate mâna din bandaj și întinde amândouă brațele către nevastă).

BĂRB. — Ești adorabilă! Ai!.. Vino, că nu te merit. (Femeia se aruncă în brațele lui.)

FEM. — Pune repede bandajul la loc. După ce ți-o trece, să nu uiți exercițiul ăsta.

BĂRB. — N'am să-l uit. Mizerabila!.

FEM. — Care?

BĂRB. — Mizerabila de viespe!

FEM. (cam încet). — Deșteapta!

BĂRB. — Cum ai zis?!

FEM. — (tare) — Inteligenta! Adorabila!

BĂRB. — Fiindcă m'a mușcat?... A!.. ești o infamă!

FEM. — Imi pare foarte rău că te-a mușcat. Dar dacă nu se putea altfel...

BĂRB. — Ce trebuia să se poată?

FEM. — Să te întorcă către mine.

BĂRB. — Va să zică solidaritate între viespi (îi întinde din nou brațul liber și o strânge la piept).

Vino, adorabilă ființă ce ești, vino și iartă-mă, că nu te merit.

SCENA V.

ACEIAȘI. CUMNATUL. DOCTORUL.

(Intră încet cumnatul și doctorul. Bărbatul și femeia nu-l aud).

FRAT. (tușind). — Cuhu cuhu.**BĂRB.** (ii vede). — Pofțiți pofțiți.**FRAT.** — Mă bucur de aplicarea teoriilor. Iacă, doctore, bolnavul....**DOCT.** — Mușcatul de viespe?... **BĂRB.** — În persoană.**FEM.** (desfăcând rana). — O amică a mea, d-le doctor (Desface rana).**DOCT.** (observând). — A fost tratat minunat... Vă mai doare?... **BĂRB.** — Cu mult mai puțin.**DOCT.** — Poate să se umfle (scoate hârtie din buzunar și scrie).

În care caz să puneți alifia asta...

BĂRB. (arătând spre nevastă). — Sau pe asta.**FEM.** (încet). — Infamule.**DOCT.** (zâmbind). Glumește. S'a făcut bine. (Doctorul iese. Cumnatul îl însoțește până la ușă. Apoi se întoarce).

SCENA VI.

ACEIAȘI. Mai puțin DOCTORUL.

FRAT. — Ei !.. Acuma ce zici: mă însor or nu?**BĂRB.** — Treaba ta. Dacă ești prost, te însori; dacă nu, rămâi burlac.**FRAT.** — Și acuma?!**BĂRB.** — Mai cu seamă. Dacă veneai cu un minut mai înna-
inte, poate că-mi zmulgeai consimțământul.**FRAT.** — Dece «cu un minut mai înainte?»**BĂRB.** — Fiindcă mă durea. În suferință, femeia este o poetică
necesitate; în pace și liniște, este o povară. (Râzând). Dar apoi
ești tu sigur că o să mai găsești un scaiu minunat ca ăsta, în
lumea întreagă?

FEM. — Infamule !

BĂRB. — Da, infamule cât vrei, dar adevăratule. Să mă lași să scriu ! să nu mă bănuiești ! să respectezi colțul singurătății mele sufletești ! și îți jur să te iubesc neînterupt tot restul vieții mele. (li întinde brațul) Vino în singurul braț ce mi-a mai rămas. (către cumnatu-său) O să fiu paralizat complet. Dacă ți se pare că ai nevoie urgentă de o asemenea damblă, însoară-te.

DUILIU ZAMFIRESCU.

TEOCRIT

IDILA VI.

CÂNTĂREȚII BUCOLICI

DAMETAS și DAPHNIS

*Daphnis boaru 'ntr'o zi și Dameta mânatu-și-au turma
Tot într'un loc, o Arate. Balan eră unul dintr'înșii,
Cellalt cu barba 'mpăiată. Și stând amândoi la un șipot,
Vara, pe amiază, ei prins-au să cânte. Și Daphnis întâiul
A început, căci tot dânsul s'a pus să-l întărte pe celalalt*

DAPHNIS

*« O ! Polyphem, Galateia-ți aruncă cu mere 'n căprițe,
Și te tot face caprar care nu știi ce-i dragostea încă;
Dară pe dânsa tu n'o vezi, sarmane, sarmane, ci singur
Stai și din fluier cu drag îi tot zici. Ian te uită că iarăși
Svârle'n cațaua ce merge pe urmă-ți, a oilor paznic,
Care spre mare câtând, Lămăește iar mândrele valuri
Chipu-i răsfrng, când aleargă pe țărnul cu murmure line.
Vezi să n'apuce cășaua cumvă de picioarele fetei,
Când o să iasă din mare și trupu-i frumos să i-l muște.
Ea și de-acolo îți face marazuri și 'ntocmai ca fulgii
Scaului, când se uscă de arșița verii frumoase.
Fuge când tu o dorești și te caută când fugi tu de dânsa.
Luntre și punte se face copila, căci chiar urâciunea
Deseori, o! Polyphame, iubirii s'arată frumoasă».*

Iar după dânsul a prins de minune să cânte Dametas.

DAMETAS

«Zău c'am văzut-o și eu aruncându-mi cu mere în turmă,
 Nu mi-ă scăpat nevzăută de ochiul meu drag și cu care
 Pân 'am să mor voi vedea. Prorocirile-i rele Telemos
 Ducă-le-acasă la el și copiilor lui să le țină!
 Dară și eu, năcăjind-o, nici cum nu mă uit înspre dânsa,
 Altă femeie tot zic că mi-i dragă și ea dac'aude,
 Mă pizmuește, o! Pean, se usucă de dor și din mare
 Esă turbată, spre peșteră ochii ținind și spre turme.
 Ba și cătaua la ea o asmuț, căci în poală-i cătaua
 Botu-și ținea și gemea 'ncetisor, când pe ea o 'ndrăgisem.
 Asta văzându-mă poate c'adese o fac, mi-a trimete
 Prin cineva vr'un răspuns. Dar ș'atunci eu închide-voiu ușa.
 Pân'a jură că un mândru culcuș pe ostrov mi-a așterne.
 Nu-s eu la chip chiar așa de urât, cum se zice, vezi bine,
 Doar și mai eri în a mării oglindă priveam, când întinsul
 Apelor stă liniștit și-mi părû că am barbă frumoasă,
 Și dup'a mea judecată și ochiul părutu-mi-a mândru,
 Iar ai mei dinți străluciră mai albi decât piatra de Paros.
 Și, ca să nu mă diochiu, stupit-am de trei ori în sinu-mi,
 Căci Kotytaris mătușa 'nvățatu-m-a astfel pe mine.»

Dacă Dametas cșă a cântat, sărutat-a pe Daphnis,
 Dânsul îi dete un naiu iar cellalt o frumuseță de fluier.
 Daphnis boarul din naiu iar Dameta din fluier îi zise:
 Juncile prins-au îndată să sburde pe iarba cea moale.
 Nimine n-a biruit, căci au fost ne 'ntrecuți ae-opotrivă.

A. NAUM.

SCHIMBAREA

CENTRU AL UNEI NOUI FILOZOFII (1)

Ideia de schimbare este vechie în cursul istoric al gândirii filozofice, ea a servit ca punct de reazim al multor doctrine din timpurile cele mai depărtate până azi. Trinitatea divină a lui Brahma creator, Siva destructor și Vișnu conservator nu este decât oglindirea teologică indiană a unei încercări de explicațiune față de neîncetata fluctuațiune, care se constată în lume; concepțiunea învecinată a transmigrațiunii sufletelor reflectează la fel credința în transformarea adâncă a realităților morale. Lupta crâncenă dintre Ormuzd și Ahriman, între principiile active ale binelui și ale răului, ale luminei și ale întunericului, așa cum a fost exprimată de Persani în mitologia Zend-Avestei, seamănă în multe privințe cu ideia lui Confucius, după care lumea pământească trebuie să meargă într-o continuă modificare spre mai bine. În filozofia mai bine lămurită a Heladei, potrivit-se poate întrucât-va cu teoriile recente ale lui Hegel, gândirea lui Heraclit ajunsese la convingerea, că totul nu este decât o curgere fără sfârșit. Distincțiunea prin care s'ar putea rezuma de altfel întreaga frământare a cugetărei helene, aceia între realitățile sensibile și «esențe», însemnează în speculațiunile unui Platon, ale unui Aristoteles, ale unui

(1) *La perception du Changement*, conférences faites à l'Université d'Oxford, les 26 et 27 Mai 1911 par *Henri Bergson*, Membre de l'Institut, Professeur au Collège de France, Docteur ès sciences honoraire de l'Université d'Oxford (Oxford at the Clarendon Press. London: Henry Frowde, Amen Corner, e. c. 1911).

Plotin, afirmarea unei neîncetate treceri într'un anume fel dela unele spre celelalte. Toată cultura și civilizațiunea modernă, în fine, este pătrunsă de doctrinele, cari au găsit de curând o înaltă expresiune în evoluționismul lui Herbert Spencer.

Dar dacă «ideia» de schimbare este vechie, schimbarea însăși pare a nu fi fost luată niciodată ca centru viu al unei filozofii și s'ar putea chiar spune că studiul său, în adevăratul înțeles al cuvântului, nu s'a început până acum. Intre a avea conceptul logic general despre o asemenea realitate și a cunoaște această realitate însăși în intimitatea sa cea mai concretă este o deosebire asupra căreia nu s'a atras încă atențiunea noastră, cum ar fi trebuit. Percepțiunea omenească nu prinde într'adevăr, decât imobilități; dintr'o mișcare noi nu putem privi decât pozițiunile sale succesive. Operațiunile logice extrag apoi din aceste stări încremenite anume date ale lor și construiesc astfel cunoștințele generale. Dar aceste cunoștințe nu pot cuprinde mai mult decât cele din cari au fost extrase; ele nu pot fi prin urmare întrebuințate mai departe în speculațiune decât numai dacă *nu* au pretențiunea de a fi cunoștințe ale mișcării, ci pur și simplu ale elementelor imobile, în cari noi am descompus mișcarea însăși.

Când doctrinele filozofice au încercat până acum să facă din mobilitate esența lucrurilor, ele nu au privit-o în originalitatea sa, ci în locul ei au considerat numai scheme imobile, de cele mai multe ori spațiale, cari reprezintă în mod indirect și simbolic mișcarea însăși. Ele au explicat în totdeauna schimbarea prin stările fixe, distincte și succesive, cari par a o constitui,—întocmai cum s'ar explică avântul de înaintare continuă al unui astru pe orbita sa cerească prin pozițiunile succesive, în cari isbutim să-l observăm, în anume momente deosebite din cursul revoluțiunii sale, prin instrumentele noastre optice. Aceste pozițiuni, luate fiecare în parte, sunt aspecte imobile; esența însăși a mișcării dispăre astfel, dacă în locul său se ia în considerațiune numai pozițiunile nemișcate și succesive, cari s'ar crede că o constituie. Mobilitatea originară este astfel înlocuită cu mai multe imobilități. O realitate, care este pusă la baza

tuturor celorlalte, se socotește tot una cu negațiunea ei. În asemenea condițiuni nu este de mirare, dacă speculațiunile filozofice au ajuns la dificultăți neînvinsse și dacă asistăm, cum dintre diferitele doctrine filozofice, în aparență contradictorii, nici una nu reușește să se impună mai mult ca celelalte. Toate sunt viciate prin aceeași neglijență, care dacă este înlăturată, multe din marile enigme filozofice se rezolvă dela sine. Aceasta pare a fi pretențiunea filozofiei bergsoniane; ea este înaintea de toate o încercare de cunoaștere în mod cât mai potrivit a schimbării.

Când încercăm, în studiul rezultatelor la cari au ajuns un filozof, să ne adâncim cu înțelegerea mai mult în doctrina sa, să o caracterizăm prin nota esențială, care o distinge de celelalte și-i dă, ca să spunem astfel, o viață internă proprie, două căi sunt la dispozițiunea noastră. Mai întâi o doctrină filozofică se poate individualiza prin arătarea metodei originale, pe care autorul său a urmat-o spre a o constitui. Apoi, din mulțimea rezultatelor pozitive, pe cari filozoful le prezintă, se poate alege sau deduce unul care să fie cheia explicatoare a celorlalte. Această din urmă operațiune este, poate, cea mai grea și mai primejdioasă. În cazul însă când ajunge la o soluțiune satisfăcătoare, ea are un îndoit folos, pentru că de cele mai multe ori ne poate lămurii și asupra metodei prin care doctrina dată a ajuns a se încheia. În felul acesta ajungem a prinde nu numai adevăratul aspect sistematic, pe care-l ia architectura logică a unei anume filozofii, ci înțelegem, pe cât este posibil, și modul cum ea a fost construită încetul cu încetul de autorul ei: ne putem astfel da într-o anume măsură simțământul de a o reconstrui și ajungem atunci la cunoștința cea mai deplină și mai adâncă, pe care o putem avea despre o doctrină filozofică.

Cele două conferințe, pe cari Henri Bergson a fost chemat a le face la Universitatea din Oxford în vara trecută și cari apoi au fost publicate într-o broșură separată, ne dau în privința aceasta un ajutor prețios pentru a înțelege întreaga sa filozofie. Dintre toate rezultatele cercetărilor sale el a trebuit

să aleagă pe cel mai reprezentativ, pentru a putea cuprinde într'o expunere scurtă și relativ ușoară, ca într'un fel de perspectivă redusă, partea centrală a întregii sale doctrine. Bergson și-a dezvoltat astfel păreriile asupra cunoștinței, pe care o putem avea despre schimbare. A afirmat totdeodată că schimbarea este esența tuturor realităților; că, deși toate aparențele sunt contrarii, nimic nu este imobil și totul e într'o continuă mișcare. Teza nu este nouă pentru cine cunoaște mai de aproape filozofia bergsoniană, unde sub o formă sau o alta, ea apare la fiecare pas. Însemnătatea acestei manifestări filozofice stă însă altundeva. Dintre toate direcțiunile de gândire, pe cari filozofia sa le reprezintă și cari ar putea să o exprime toată, fiecare în felul său, Bergson, voind să-și prezinte doctrina, a ales problema schimbării. Faptul acesta este semnificativ pentru cei cari ar încerca a pătrunde cât mai adânc în cunoștința diferitelor tendințe ale filozofiei contemporane.

Fie A și B două puncte și M un mobil, care, plecând din A, merge fără a se opri până în B și descrie, ca traiectorie, o linie dreaptă. Mișcarea dela A la B poate fi reprezentată prin linia dreaptă AB. Se știe însă, că orice linie se poate descompune într'un număr infinit de puncte, fiind divizibilă la infinit; ea poate deci fi considerată ca o serie de puncte matematice. Tot astfel atunci și mișcarea mobilului M dela A la B poate fi descompusă într'o serie infinită de pozițiuni spațiale între A și B, corespunzătoare fiecărui punct. Raționamentul ne arată așa dar, că mișcare este divizibilă la infinit.

Concepțiunea aceasta reprezintă «ideia» obicnuită, pe care simțul comun și-o face despre mișcare. A fost adoptată de toți cei cari s'au ocupat până acum de asemenea probleme. Dacă însă vom observa cu atențiune intuițiunea, pe care o avem despre mișcare, vom vedea cum întreg raționamentul de mai sus presupune înlocuirea mișcării însăși prin traiectoria ei; o mișcare «care se face» este astfel confundată cu o mișcare «făcută», adică sfârșită și deci acum neexistentă. Traiectoria este

numai o imagine spațială, o linie dreaptă, și o linie geometrică este de sigur cu totul altceva decât o mișcare.

Dar atunci se poate înțelege, că *mișcarea nu este divizibilă*. Să presupunem într'adevăr mișcarea dela A la B descompusă în două printr'o pozițiune C a mobilului, aleasă între A și B. În cazul acesta nu mai avem o mișcare și anume cea dată, ci două alte mișcări, una dela A la C și alta dela C la B. Tot astfel la infinit: or câte ori încercăm să considerăm o mișcare ca divizibilă, o înlocuim fără voe prin două alte mișcări cu totul deosebite de cea dintâiu. Căci dacă am considerat la început ca dată mișcarea dela A la B, am presupus în mod implicit că ea va fi continuă dela A la B; dacă din contră se întrerupe undevă, ea nu mai este mișcarea dela A la B, ci altele, cele dela A la C și dela C la B spre exemplu. Prin definițiune, mobilul M nu s'a oprit înainte de a ajunge în B; el «trece prin» fiecare punct al liniei A B, dar în nici un moment el nu «este în» nici unul din aceste puncte, pentrucă atunci s'ar oprî în el și mișcarea ar fi alta. Nu avem de altfel decât să facem o ușoară reflexiune spre a vedea, că o mișcare nu poate fi tot una cu ceva imobil, cum este fiecare din punctele liniei A B și chiar seria lor întreagă. Dacă dar lăsăm mișcarea dela A la B așa cum este, o simțim continuă și indivizibilă.

Ceeace ne dă aci iluziunea este închipuirea, că durata mișcării dela A la B este și ea divizibilă la infinit. Să ne gândim însă bine la deosebirea între o durată și o linie: linia A B nu poate atunci exprima divizibilitatea duratei, în care se face mișcarea din A în B. Durata este indivizibilă ca și mișcarea și pentru aceleaș motive. Dacă, într'adevăr, ne-am închipui o clipă infinit de mică, prin care durata A B s'ar divide în altele, atunci nu am mai avea durata inițială A B, ci două «alte» durate despărțite printr'un repaos. Clipa aceea însăși este o imposibilitate, pentrucă ar însemna o oprire în curgerea duratei; ar însemna deci, fiind o parte din cea mare, că este o durată mai mică și totuși ar însemna, că nu e o durată, fiind infinit de mică.

Ceeace s'a spus despre mișcare se aplică întocmai și schimbării, pentrucă ea este în fond numai o simplă schimbare. Dacă în loc de pozițiunile succesive ale unui mobil, ne gândim la stările succesive ale unei schimbări, vedem ușor, că observațiunile de mai sus sunt adevărate pentru orice schimbare în genere. Se poate așa dar bine întemeia, că schimbarea este o realitate indivizibilă și de sine stătătoare.

Imobilitatea, din contră, se explică ușor prin mobilitate, reducându-se la ea. Dacă presupunem într'adevăr două mobile mișcându-se în acelaș sens și cu aceeaș viteză pe două traiectorii paralele, ele sunt fără nici o îndoială imobile unul față de altul. Dar aceasta însemnează, dacă ne gândim de aproape, că numai singură mobilitatea există în realitate și că orice imobilitate, orice repaos este o pură aparență. Cum percepem însă atunci imobilitatea? Cum putem crede în existența obiectivă a unor repaosuri relative și a unor stări «date» neschimbate? Aceasta se explică prin trebuințele noastre practice; noi avem nevoie să creăm asemenea stări sau repaosuri, pentrucă numai prin artifiiciul acesta putem avea o acțiune asupra realităților. Ce ar fi, spre pildă împrejurul nostru o lume, în care să nu prindem nici un punct de razim fix, ci totul să nu fie decât o amețitoare schimbare și înșelăciune pentru noi? Nu am putea avea asupra ei nici un fel de influență. Percepțiunea imobilității (care corespunde cu ceeace se numește de obicei obiectivare a unei cunoștințe) este așa dar numai o iluziune utilă; ea servește la indicarea acțiunei noastre posibile asupra unui obiect și astfel întemeiată constituie temelia pe care s'a ridicat întregul edificiu stabil al științei omenești. Știința este așa dar adevărată în sensul său, adică numai în sensul unei prevederi. Singura realitate însă stă în schimbare; luată ca entitate originală. Căci ea este de sine stătătoare, ireductibilă, indivizibilă și-seamănă în mod semnificativ cu ceeace filozofia de până acum a numit substanță.

Dar din speculațiunile, cari preced, se mai poate deduce, că or decâte ori încercăm a percepe o mișcare, noi o imobilizăm, adică o desființăm. Nu avem într'adevăr obiceiul de a percepe

decât «pozițiuni», sau, mai general «stări». Schimbarea însă, aceea realitate fugitivă care formează ca un fel de unitate internă și vie a tot ce se schimbă, și deci a tot ce există, nu se constată în experiența de toate zilele, care, toată, este făcută în vederea utilității. Când încercăm a o prinde, mișcarea se instantaneizează, ca să spunem astfel, în stări succesive, întocmai cum, pe un film cinematografic spre exemplu, o acțiune oarecare se rezolvă într'o serie de pozițiuni încremenite. Dar, dacă aceasta este adevărat, atunci conceptele noastre generale, adică ideile scoase din constatările experienței obicinuite, ajung și mai puțin a cunoaște ce este schimbarea; ele sunt, într'adevăr, mai puțin decât cunoștințele concrete, fiind numai părți extrase din acestea din urmă. Toată logica omenească nu consistă însă decât din mecanisme destinate a pune în contact asemenea idei sau concepte și a scoate astfel mai bine în relief, în momentele utile, conținutul lor; nici un raționament nu va putea așa dar niciodată ajunge la rezultate, cari să întrecă în mod esențial pe acelea ale experienței brute. De aci reese, că în nici un fel rațiunea nu va putea ajunge a cunoaște realitatea mobilității și a schimbărei, dacă nici percepțiunea, precum se și întâmplă, nu este capabilă de a o face.

Să credem atunci, că nu este posibil a ajunge la o cunoaștere mai apropiată a schimbărei? Sau să admitem poate cu filosofia mistică, o nouă facultate specială de viziune, care s'ar îndreptă spre un obiect nou de cunoștință și care ar fi deosebită de cele cari se exercită de toți în mod normal și permanent? Filozofia bergsoniană nu primește nici una, nici cea laltă din aceste alternative. Ea propune a treia soluțiune. Este posibil, într'adevăr, a cunoaște schimbarea în intimitatea sa, pretinde o asemenea filozofie, și pentru aceasta nu avem de loc nevoie de vr'o facultate hipotetică, despre care de altfel nici nu mai poate fi vorba dela Kant încoace. Acest gânditor a arătat într'adevăr că nu putem ajunge la cunoștințe noi decât sau pe o cale logică, sau pe calea experimentală. Kant a dovedit astfel, că nici o metafizică nu se poate construi cu temeiul print'un efort dialectic; dar el a mai arătat în

mod implicit-printr'aceasta, că dacă vre una mai este posibilă, ea va exista printr'un efort făcut asupra cunoștinței concrete.

Să ne îndreptăm așa dar toată atențiunea asupra intuițiilor concrete și imediate, spre a vedea, dacă nu sunt susceptibile de a ne da o cunoștință mai potrivită despre natura lăuntrică a schimbărei. Să încercăm a extinde pentru aceasta fiecare din acele intuițiuni până când ajunge a se confunda cu celelalte; să o dilatăm, ca să spunem astfel, încercând a stabili contactul între diferitele «stări» succesive spre a prinde în mod direct legătura intimă, care constituie schimbarea dela una la alta. Operațiunea se va efectua de preferență acolo unde este mai ușoară, adică în lumea noastră internă; scopul ei trebuie să fie atunci de a pretinde «devenirea» însăși care formează în noi realitatea cea mai adâncă; să lăsăm la o parte cu desăvârșire perceperea internă a stărilor sufletești, spre a simți numai fluxul lor puternic și neîntrerupt. Un asemenea efort de atențiune nu este ușor de făcut; prin el nu prindem în noi la început decât numai o fremătare depărtată ca de o curgere profundă; printr'o încercare de desinteresare tot mai intensă însă putem să ajungem a presimți din ce în ce mai de aproape avântul larg și nestăvilat de viață, în care stă toată ființarea noastră. O asemenea contemplațiune pură este grea, pentrucă presupune deslegarea noastră de toate trebuințele vitale și de gândul subconștient al satisfacerilor în viitor. Am spus, cum tendința de a percepe stări imobile în locul schimbărei și a mobilității ireductibile, care formează realitatea totală a lucrurilor, se datorește numai înclinațiunei de a privi obiectele în raport cu utilitatea lor posibilă, sau, mai bine zis în raport cu posibilitatea pentru noi de a avea pe cale fiziologică o acțiune asupra lor. Să rupem pentru moment tensiunea aceasta ancestrală spre util, și privind numai spre a privi, să lăsăm realitatea fluidă să ni se manifeste sub forma ei adevărată, ca o intuițiune a continuității în schimbările existente.

O asemenea cunoștință a schimbărei nu este imposibilă. Fiecare din noi o realizează până la un punct în anumite mo-

mente: în clipele când «simțim» operele de artă. Căci orice om simte până la un punct anume emoțiuni artistice; deosebirea stă numai în gradul de rafinare. Într-o operă de artă avem cunoștința unei continuități simțite și desinteresate. Valoarea ei stă tocmai în modul cum oglindește fluxul acesta al vieții. Între filozofie și artă deosebirea este numai, poate, că arta este mărginită în totdeauna la un singur obiect și de cele mai multe ori la un singur simț, pe când o filozofie integrală ar cuprinde o cunoștință nemăsurat mai completă și mai întinsă. Filozofia ar putea astfel fi un punct de intersecțiune al tuturor tendențelor, cari se vădese în toate manifestările artistice. Iar cunoștința sinceră și adevărată a operilor de artă ar fi cea mai bună pregătire pentru cunoștința filozofică. O astfel de intuițiune, unică și comprehensivă, departe de a fi contrară experienței și datelor percepute, ar fi din contră o extensiune legitimă a lor. Ea singură ar fi capabilă de a ne da cunoștința schimbări.

Schimbarea apare astfel ca o continuitate a unor stări aparente și succesive. Dar o asemenea realitate se confundă cu durată însăși. Schimbarea este anterioară din punctul de vedere logic ordinii de succesiune a unor stări; ea este dar tot una cu durată în sine. A dură, a se schimba și a fi o realitate este același lucru. În aceste condițiuni schimbarea nu mai are nevoie de nici un suport, întocmai cum nici mișcarea, care este o varietate a sa, nu are nevoie spre a fi concepută—de conceperea unui mobil, adică a unei alte realități care se mișcă. Dacă un asemenea suport nu s'ar reduce el însuși la o schimbare nu ar fi, într'adevăr decât numai o construcțiune logică ceea ce înseamnă un concept cu înțeles practic curat; el se desființează singur în măsura în care cunoștința noastră, depărtându-se de abstracțiunile schematice moarte, cari au numai rolul de simboluri utile, se adâncește mai mult în intuițiunea imediată a realității vii. Această realitate este vie, pentru că este o neconținută schimbare, în care nu se mai pot distinge «stările» schimbătoare. Tot de aceea ea este unul și același lucru cu durată în sine. Ajungem astfel la intuițiunea unei du-

rate, în care, ca într'o curgere neîntreruptă, s'a rezolvat dela sine existența diferitelor stări fixe, cari par că durează. Ea va fi deci cu adevărat, cum o numește Bergson, o «durată pură».

Dar cari sunt raporturile, pe cari o asemenea durată le suportă cu timpul așa cum el este conceput de obicei? Într'un cuvânt s'ar putea spune, că prima este concepută ca anterioară oricărei succesiuni, pe când cel d'al doilea este posterior unui asemenea concept. Timpul nu este, într'adevăr, decât schema rigidă, prin care știința omenească, adică știința creată în vedere a acțiunii noastre asupra obiectelor, încearcă să simbolizeze fluxul simțit al duratei. Deosebirea între ele este întocmai aceeaș ca deosebirea descrisă mai sus între mișcarea unui mobil și traiectoria descrisă de el în spațiu. Punctele traiectoriei sunt acum momentele infinit de mici ale timpului. Unul din ele pare a fi ceeace numim obicinuît prezentul. El ar fi ca o despărțire mobilă pe linia infinit de lungă a timpului. Intuițiunea duratei ne arată însă, că un prezent infinit de scurt nu este o realitate a conștiinței, ci pur și simplu un punct de vedere rațional. Niciodată cu asemenea prezenturi înălțuite nu s'ar putea constitui continuitatea duratei, întocmai cum niciodată de altfel numai cu puncte matematice rânduie în serii nu se va putea construi o linie, cu continuitatea ei caracteristică.

Prezentul este din contră o realitate: el însuși este așa dar durată și are prin urmare o legătură intimă și necesară cu tot ce a trecut. Dacă atențiunea, într'adevăr, se concentrează, din motivele de utilitate cari o călăuzesc mereu, asupra unei durate mai scurte, prezentul apare mai scurt; în cazul contrar el se prelungește indefinit înapoi. Să luăm, spre pildă, prezentul unei persoane, care exprimă o gândire filozofică cu aspectul unui raționament. Dacă ea se mărginește să conceapă dintr'odată numai o judecată, prezentul îi va stă în gândul acelei judecăți. Dacă însă o concepe în legătură cu altele, formulând un raționament, prezentul ei se va extinde înapoi. Nimic nu ne împiedică să concepem raționamentul acesta, ca făcând parte dintr'o serie logică de alte raționamente și atunci prezentul se pierde tot mai departe în trecutul nedefinit. Nu

există așa dar elemente fixe în durată, cum nu poate exista nici vreo delimitare între ele. Ideia de prezent este o simplă idee logică întocmai ca atâtea altele, ea se datorește numai efortului voluntar, care în continuitatea simțită a duratei a tăiat un «obiect» de înțelegere pentru trebuințele vieții practice. Și aci aparența trebuie însă înlocuită cu realitatea și totul trebuie redus la intuițiunea esenței de schimbare, care formează singura existență de sine stătătoare.

Concluziunea care se desprinde așa dar din toate aceste considerațiuni este că dacă voim să cunoaștem realitatea, trebuie să prindem în mod direct printr'o extindere intuitivă a datelor sensibile esența însăși a schimbării așa cum ea există în indivizibilitatea sa naturală. Se va vedea atunci cum schimbarea, în filozofia bergsoniană, este substanța însăși a tuturor lucrurilor, cum ea este cu totul altceva decât conceptul sau ideea pe care o putem avea despre ea și, ca o urmare, cum multe din marile probleme insolubile ale filozofiei își pierd însemnătatea lor, deslegându-se dela sine. O asemenea doctrină departe de a fi contrară experienței, o confirmă. Ea nu este într'adevăr decât o încercare de a extinde atât de departe cât este posibil semnificațiunea datelor concrete și imediate ale cunoștinței. Totul se rezolvă atunci, printr'un ultim efort de atențiune, în percepțiunea intuitivă a unei schimbări indivizibile.

Intuițiunea filozofică devine, în fine, în înțelesul care se desprinde azi din datele cele din urmă ale doctrinei bergsoniane, un izvor original de satisfacțiune înaltă și desinteresată. Cine știe, dacă valoarea estetică de o însemnătate cu totul specială, care se atribue unei asemenea cunoștințe, nu va însemna și direcțiunea etică, pe care această filozofie o mai are de luat pe viitor?

Paris

MIRCEA DJUVARA.

ANOTIMPURILE

— PANOURI DECORATIVE —

*De muguri pădurea e plină și ghiața și-a spart-o izvorul;
Cocori se 'ntorc și prin zare răsbate lung strigătul lor.
Ghiociei găsim pe potecă pășind alături, iubito:
Amor copilul, de'i ducem, să'și facă cunună din ei.*

*Pe pajiști domnește lumina; ne-ascundem în umbră de luncă.
Cu maci înfloriți e stropită câmpia și grâul pe lanuri;
Stăpâno, cu stropi mari de sânge iubirea noastră'i pătată;
Amor arcașul străpuns-a de-apururea inima mea.*

*Din crâng cad frunzele moarte, s'aștern pe nisipul cărării,
Pustiu și jalnic e dealul și vița de struguri lipsită.
De brumă e ninsă grădina și amor, băiatul șagalnic,
Zadarnic spre noi își îndreaptă săgeata și arcu de bronz.*

*Zăpadă curată adus-a eri noapte Crivăț bătrânul.
Cu sania pe drumuri de țară vor merge oamenii astăzi;
Dar eu ursuz sunt și singur privesc tăcut la fereastră
Pe amor, iubitul tovarăș, de viscol zvârlit la pământ.*

Paris. Noemvrie 1911.

ION PILLAT

GHEORGHE ASACHI ⁽¹⁾

— Incercare Biografică —

I.

Asupra originii familiei Asachi avem oare cari îndoeli. Dacă am da crezare Paharnicului C. Sion, *Lazăr Assakiewicz* eră un Armean (2) de origine din Podolia, și preoțit în Rusia. Mitropolitul Gavril Rusu, exarh al Moldovei între 1806—1812, îl aduse la Iași spre a-l face protopop. Mitropolitul Veniamin îl lăsă tot ca protopop, iar după moartea soției lui îl călugări, ridicându-l, sub numele de Leon, la rangul de arhimandrit.

Un document de familie, găsit într'un caețel al lui Asachi, aflător la Academia Română, ne dă o altă versiune asupra originii Asăcheștilor (3). Iată cuprinsul lui :

Document de Familie Asaky.

Iscălitul iconomul Alexandu dela Ternauca, ținutul Dorohoy, adeverescu următoarele despre a mea familie care să fie de știință acelor de care s'ar atinge.

Niculai, părintele meu născut la anul 1698, a fost din Ardeal, *satul Teaca Oltului*, ficior a lui Grigori Olteanu, nemeș au evghenis a țerei acia, unde

(1) Fragment dintr'un volum asupra lui G. Asachi.

(2) La această opinie pare a se alipi și d-l N. Iorga. O avusese de altminteri și Săulescu și alți contemporani ai lui Asachi.

(3) Ms. 3075. Cf. P. V. Haneș, *Inedite de ale lui Gh. Asachi* în *Revista idealistă* din Iulie 1906; e copiat însă cu mai multe greșeli.

avea și parte împreună cu fratele seu Iancu, copil de 15 ani; s'au dispărut din casa părintească și s'a înstrăinat până la Brăila. Apoi, fiindcă pe atunci erau turburări în țeară, pe la 1713 au pribegit cu mulți locuitori în țeara leșească, și pe la 1728, restatornicindu-se pacea în țeară, s'a întors și părintele a meu în Moldova și anume în Ternaucă a lui Dumitru Potlog Stolnic. Aice s'a căsătorit cu D-șoara Gafizza și peste puțin îmbrățișind tagma bisericească, s'a chirotonisit de Prea-sfințitul Episcop Dosoftei a Rădăuților. Pe când petrecea ca Ereu în acel sat Ternaucă având familie, fratele seu Grigoraș, aflând de a sa petrecere, eau fost scris prin un neguțitor de cărți ce venise în Moldova, îndemnându-l ca să se întoarcă la locul său spre a-l împărtași de moșia Teaca, însă părintele meu deprins în astă țeară unde căpătase rudenii și petrecea norocit n'au voit să schimbe lucrul știut pentru neștiute, și a ramas în Moldova, unde în liniște, cu evlavie și buna pilduire au petrecut, viețuind până la 17 Mart 1812. fiind diua sântului Alexi, când a reposat ca un om cuvios, tânguit fiind de toți boerii și creștinii. El a viețuit 113 ani și 9 luni, lăsând 7 ficii și 3 fete, din care 3 au reposat, rămânând eu singur în viață care pot avea ca 78 ani, fiindcă mă aflam în Iasy în vârstă ca 16—17 ani, pe când au tăiat pe Grigore Ghycă W. la 1777. Aceste le-am rostit nepotului meu Aga Georgi Asaky spre știință și rămâne în voința lui Dumnezeu de ași putea adăogi și altele.

Iasy, 4 August 1839.

Alexandru Ionomu.

Intr'o scrisoare a d-lui Erinov, fost primar al Herței, publicată de V. A. Urechia în studiul său asupra lui Asachi (1), găsim alte notițe despre originea familiei Asachi, prea puțin deosebite de cele ale Ionomului Alexandru.

Pe la începutul veacului al XVIII, în urma unei tulburări în Ardeal, Niculai fiul unui preot din satul Teaca, dela Bise-

(1) *George Asachi*, cuvânt rostit de V. A. Urechia la inaugurarea statuei lui în 14 Oct. 1890. (Buc. tip. Românul, 1890), p. 9.

rica Albă, văzându-și părintele, un frate și două surori măcelăriți de Turci, trecu în Moldova, oprindu-se la Târnauca, aproape de Herța. Aici se căsătorî cu fata popei, se preoți și el, întemeind chiar o bisericuță de lemn ce se vede și astăzi în cătunul Popeni, comuna Târnauca.

Părintele Neculai Ardeleanu avu numai doi copii (am văzut că Alexandru Iconomu ne vorbește de 7 băieți și 3 fete) : o fată și un băiat, Alexandru.

Fata, pe când spală rufe la pârâu, întâmpină un tânăr pribeag, care nu eră altul decât Lazăr Asachi, român din Ardeal, de unde se refugiasse și el din pricina tulburărilor. Trei zile după aceea Lazăr se căsătorî cu fata părintelui Neculai : peste șase luni se preoți ; iar peste nouă avu pe Gheorghe Asachi.

Preotul Lazăr se strămută apoi cu familia în Rusia, se înrolă în armata rusească ca preot de polc, în luptele dintre Ruși și Turci, până ce i se creă postul de «Ober Protopop» și se călugări în urmă. «Cât privește despre Alexandru, fiul preotului Niculai Ardeleanu, cumnatul lui Lazăr Asachi, încheie d-l Erinov, după moartea părintelui său, s'a făcut preot în locul lui. El a fost părintele maicei mele și el de multe ori îmi istorisea originea familiei Asachi.

Originea familiei Asachi am aflat-o atât dela bunic și dela maica mea, cât și chiar din gura nemuritorului Gheorghe Asachi, care câte odată venea în timpul vacanței lapărinții mei.»

Cu mici deosebiri de amănunt, aceste versiuni pun originea familiei Asachi — după mamă și după tată — în Ardeal. Nu trebuie însă să uităm că amândouă de fapt vin dela acelaș isvor, Iconomul Alexandru, așa că se cuvine să păstrăm față de dănsule o oarecare rezervă, oricât de probabile ar fi ele.

* * *

Putem culege acum, ici și colo, știri mai sigure despre protopopul Lazăr Asachievi.

Astfel vedem că în 18 Octomvrie 1788, guvernul galițian ordonă unui episcop, probabil episcopului ortodox din Lem-

berg, să ia sub privegherea sași pe ortodocșii din raiaoa Hotinului, anexată pe lângă Bucovina; cu administrarea de fapt i se recomandă preotul Lazăr Assakievicz ce s'ar fi purtat bine pe timpul războiului, câștigându-și încrederea comandantului imperial, principele de Coburg (1).

Prin 26 Iulie 1795, protopopul Lazăr e numit capelan și preot la spitalul din Lemberg.

Pe timpul lui Veniamin, Lazăr veni în Moldova. Marele mitropolit îl numi la 6 Septemvrie 1803 protopresviter a toată Moldavia (2), adică mai mare peste toți protopopii, cinstindu-l și cu dreptul de a purta cruce pe piept și ipognation. I se dădea însărcinarea de a supraveghea clerul din Iași, și de a lucra ca membru într-o *judecătorie duhovnicească*, decurând orânduită. După cum reiese din acest act al lui Veniamin, Lazăr se află mai de mult protopop în Iași, adus tot de Veniamin de care eră foarte prețuit (3). Afirmația Paharnicului Sion că ar fi fost adus de Gavril Rusu (1806—1812), cade deci ca atâtea alte afirmări ale acestui pamfletar. Dimpotrivă, după o însemnare a lui Gheorghe Asachi pe un caețel, (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai jos, vedem că tatăl său ieșise, peste Dunăre, în întâmpinarea lui Moruzi, care venea pentru a doua oară în Moldova. Țările fiind ocupate însă imediat de Ruși, Lazăr se trase atunci în Grecia la mănăstirea din Seres. Câtă vreme va fi stat aici, nu știm. În tot răstimpul ocu-

(1) N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XVIII*, vol. II, p. 512.

(2) N. Iorga, *op. cit.* p. 512. Privilegiul acordat de Mitropolit lui Lazăr s'a publicat tot de N. Iorga, *op. cit. Apendice*, p. 59.

(3) «După vrednicia cu care s'au arătat alesul dintre prezviteri chir Lazăr încă din vremea tinerețelor sale, atât aicea, cât și pe la alte locuri pe unde după întâmplare au umblat, iar mai ales la slujba protopopiei, din vremea ce s'au rânduit de noi și până acum, urmând la toate după cuviincioasa rânduială și dreptate și cu toată sârguința silitoriu fiind spre mulțămire, cinstea și odihna noastră și a Bisericii lui Dumnezeu, spre cinstea și lauda tagmei bisericicești, cu cinstita și încuviințata petrecirea a vieții sale și cu învățăturile ceale sfătuitoare, precum de toți este văzut și știut, atât într' acest oraș Iașii, cum și pe la alte locuri...»

pației Rusești nu mai avem însă nici o urmă despre dânsul. Cea dintâi știre e abia din 1813, odată cu revenirea lui Veniamin.

Dintr'un act al lui Veniamin, vedem că marele mitropolit dăduse protoereului Lazăr încă din 1 Oct. 1803 niște căsuțe din ograda sfântului Nicolae Domnesc «cu bezmăn ca să le aibă din neam în neam». Murindu-i însă soția și o fiică mai mare, Lazăr aduse de bună voie scrisoarea de stăpânire, cerând să i se dea casele pe 10 ani, pentru a le putea da cu chirie, ca să-și scoată cheltuelile ce făcuse cu reparația lor. Mitropolitul îi încuviință cererea la 14 August 1813, dar, înainte de a se împlini anul, Lazar întoarse casele Mitropoliei, pe suma de o mie de lei, după cum reiese din însemnarea:

«1814 Iunie 28, de bună voie me-am dat la stăpânirea bisericiei, de care sus se pomenește, luându-mi una mie lei; iar cinci sute am lăsat spre pomenire la aceiași biserică a sfântului Nicolae Gospod din Iași (1).

Protoereu Lazăr adeverez că de acum nici o pretenție nu am.

Prin 1815 găsim pe Lazăr Asachieviici în Lemberg, după cum reiese dintr'o scrisoare a mitropolitului Veniamin din 21 August 1815, publicată în *Uricariu* (2). Lazar Asachi cercetase arhiva «unuia din Domnii de acolo, ce este mutat din viață» și trimisese mitropolitului un izvod de toate scrisorile aflătoare în ea. Veniamin îl însărcină «să intre în tocmeală» pentru cumpărarea acelor scrisori «și hotărându-ți cu câți bani poate să le dea, ne vei înștiința și vei avea răspuns, ori că dă mâna a da acea sumă, ori că nu». Il mai însărcină să cerceteze matcele unde sunt scrisorile mănăstirilor Slatina, Probota, Barnovschi, Frumoasa și Burdujeni.

«Bucuria, scrie Veniamin cu însuflețire, ce ar simți toți de obștie în isprava neprețuitului interes al patriei aceștia este nepovestită și dar cu toate chipurile de mijlociri, te silește a sluji patriei aceștia, spre a fi mulțumit în odihna rămășiței bătrânețelor»

(1) In C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, p. 352, se găsesc aceste două acte.

(2) Vol. VII, p. 68.

Il roagă apoi să «intre în voroavă» cu Budai, spre a vedea ce «materii poate să paradosească» la Socola, și cu cât s'ar mulțumi. După cum se vede, Lazăr Asachievici avea o ade-vărată misiune în bătrâna cetate a Liovului, bucurându-se de toată încrederea și dragostea marelui Mitropolit (1).

Despre Lazăr Asachi mai găsim prețioase știri într'o scri-soare a lui Leon Lazul Bucovineanul către arhimandritul So-fronie dela Slatina, în care îi descrie răscoala norodului îm-potriva strâmbătăților Curții, publicată în *Uricariu*. (2) Scrisoa-rea e datată din 23 Iunie 1819, și ne aduce cele mai măgulitoare știri despre Lazăr Asachi care vorbi norodului «ca un De-mostenes», înduplecându-l a merge după dânsul la Mitropolie. Tot el redactase jalbă mulțimii.

«Ieram dorit, scrie mai departe Sofronie, să fac cunoștință cu acel minunat protopop Lazer, dar am înțeles că se află subț politicesc arest la Mitropolie...»,—după ce intervenise pe lângă consulul răsesc, și se expusese și gloațelor Arnăuților.

Pe timpul Eteriei din 1821, Arhimandritul Leon se trase în Bucovina, în vreme ce Veniamin eră la Colincăuți în Ba-sarabia. Pe permisia dată de Episcopul Dimitrie a Chișinăului preoților români de a sluji în românește la Colincăuți și Chi-șinău, mai găsim și următoarele rânduri «...iară spre a fi slobod Arhimandritul Leon ca să vie din Bucovina întru această oblasție, alăturéz aicea porunca Înalt Excelenței sale Gene-ralului Inzov către tamojna dela Novo-Seliți» (3) Permisia e din 8 August 1821.

Avem încă o scrisoare a Arhimandritului Leon din 13 De-cemvrie 1821 către Mitropolit în care îl sfătuiește să nu tri-

(1) Avem și scrisoarea lui Veniamin către Budai, din 30 Sept. 1815, [*Uricariu*, v. VII, p. 70]; între altele se zice: «noi toată isprăvirea știutei trebi, după Dumnezeu, încredințând protopresviterului nostru de sus pomenit, [Lazăr Asachievici] i-am dat putere ca să facă cu Domnia ta corespondența care se va socoti a fi, cași cu noi, știind a lui curetenie a cugetului în slujba cu care l'am însărcinat, și care domniei tale este deplin știută»

(2) Vol. VII, p. 73.

(3) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 148.

meată la Petersburg conceptul de scrisoare făcut de Ghenadie și Bucșenescu, ci să facă o scrisoare mai moderată (1). Arhimandritul se află la aceea dată la Groznița; tot acolo se află și în 12 Aprilie 1822, după cum reiese dintr'o scrisoare a lui prin care se plânge Mitropolitului de lipsa de bani și-l roagă să-i dea o scrisoare către episcopul Dimitrie, pentru a-i elibera un pașaport de 7 luni în Rusia, spre a vizita moaștele «cum și spre tâlnirea cunoscutelor persoane și rudite» (2).

Prin Iunie 1822, Veniamin însărcinează pe Arhimandritul Leon să salute în numele lui pe Generalul Leitenant Ivan Vasilievici Sabaniu, comandantul armatei dela Hotin (3); prin Iulie găsim pe arhimandrit la Hotin cu o scrisoare a Mitropolitului către Cneazul Alexandru Golitin; prin August, arhimandritul era tot la Hotin (4). Nu știm data intrării lui în Moldova, dar cum mitropolitul Veniamin a intrat în Martie 1823, e cu putință ca și arhimandritul să-l fi însoțit. Din atestatul dat de Veniamin lui Gheorghe Asachi, că nu e înșurat, vedem că Leon Asachi e trecut ca ieroarhimandrit la Mitropolia din Iași. Atestatul e din 28 Maiu 1826 (5). S'ar crede poate că bătrânul Asachi mai trăia încă. De fapt el murise în 1825, după cum reiese din poezia fiului său «*La moartea părintelui meu 1825*» în care îi laudă însușirile înalte. Mai întâiu patriotismul:

Amar mie! soartă crudă, am pierdut pe al meu părinte,
Sirimani mângârea, iar Moldova-un patriot.

Apoi talentul lui oratoric:

A Bisericei podoabă, el fu ămveneii mândrie:
Câte ori prin blânde zise, prin cuvânt învingător
Storcea dela inimi crude lacrimi de înduioșie
Și'nfrână pornirea oarbă a'nvitatului popor?

(1) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 187. Bucșenescu era literatul emigranților din Basarabia

(2) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 230.

(3) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. Scrisoarea e datată din 13 Iunie 1822, Colincăuți.

(4) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. p. 398.

(5) Hurmuzachi, X, p. 398.

Iubirea și protejarea artelor:

Intru fapte lăudate și virtuțile mărite
Simțitorul nobil cuget de văpaie aprins i-a fost,
Pentru Musele Române, a lui case umilite
Și străinului nemernic era purure adăpost.

Buna și patriotica îndrumare dată copiilor săi:

Ca pre fii săi să crească n'a cruțat nici pre sine,
Cum cu propriu sânge adapă pe ai săi fiu un pelican.

De pe urma lui Lazăr Asachi, toți biografiile admit că au rămas numai doi fii: Gheorghe și Petre... Putem face însă dovada că a mai avut un fiu, *Daniel*, despre care nu știm mai nimic. Probabil că va fi murit de tânăr. Iată mărturiile ce avem despre existența acestui fiu.

Pe foaia din urmă a unui caețel (ms. 3776) găsim aceasta însemnare, ce arată că Daniel a fost cu Gheorghe la Viena, la studii:

«Jeu Georgi syz *fratele mieu Daniel Clemens* am wenit la czetate Wiena la anu 1805 luna luy Iuli, dzyoa 16 mare demenacy la 8 hori dela Casa nostry szy Parenți noastri dela Iaszi în Moldova, fiind pe drum 20 de zyle».

Mai avem și o altă însemnare făcută pe foaia 275 a unui alt caețel (ms. 3075), făcută de Asachi, dar mult mai târziu după cum se vede, după ortografiile. Iată acea însemnare.

«Scrisoarea părintelui meu adresată în limba polonă dela Seres în Grecia.

Părintele meu luând pe fratele meu Petraki se dusesse peste Dunăre spre întâmpinarea lui Moruzi-Vodă (1) care îl protejă dar de data resboi cu Rusia, eră nevoit a se trage până la Seres pre lângă un mare Arhiereu. De acolo a scris o epistolă polonă, a căreia traducere este următoare:

Iubiții mei fii Georgi și Daniil! *Bine a ție înțeleptul: Lume aspră și mincinoasă toate pe dos urmează*, fiindcă scriindu-se dela București...»

Însemnarea, din nenorocire, se întrerupe aici. E de ajuns

(1) Moruzzi plecase din Constantinopol la 4 Noemvrie 1806.

însă pentru ca să aflăm că Protopopul Lazăr a fost și prin Grecia, cu fiul său Petre, pe când Gheorghe și Daniel erau în străinătate, la studii. De asemenea dintr'un act al Mitropolitului Veniamin despre care am mai pomenit, vedem că Lazăr a mai avut o fiică ce a murit înainte de 1813, după cum murise și nevasta lui, înainte de această dată (1).

* * *

Pentru completarea acestei schițe a vieții lui Lazăr Asachi intrăm și în cercetarea activității lui literare, deși ar ieși oare cum din cadrul încercării noastre. Insemnăm operele învățatului protopop :

1. *Jucăria norocului sau istorisirea pentru Prințul Menșicof carele pe vremea lui Petru cel mare au fost slăvit în toată Europa :*

Acum s'au tălmăcit pe limba românească cu oare care adăogite cuvinte, spre folosirea limbii și a bunii înțelegeri.

Prin prea cucernicul Protoieru a toată Moldavia Lazăr Asachi. În orașul Iașului. La anul 1816. (2)

Cartea e închinată Mitropolitului Veniamin și are și un cuvânt către Mitropolit «...Mă rog să bine voiți, încheie el cuvântul, a-mi da cutezare către mai multe osteneli a tălmăcirii irthiceștilor cărți, cu care îndeletnicindu-se iubitorii de cetire patrioții limbii românești să se îndemne a fi următori strămoșilor săi Romani. A căroră măritele fapte până astăzi de toată lumea cu dreptate sunt lăudate.

2. În ms. 1771 (p. 29) dela Ac. R. se află următoarea lucrare inedită a lui Asachi:

Plângeri sau gândurile cele de noapte a lui lungu pentru vieață, moarte și pentru nemurire.

Acuma în zilele oblăduirii înălțimei sale Domnului Scarlat Alexandru Kalimachi V. V. iară întru cele duhovnicești al țării ocărmuitoriu prea osfinție sa Kyrio Kyrio Veniamin Mitropolitul Moldovei.

(1) Actul de danie pe 10 ani a caselor din ograda bisericeii Sf. Nicolae domnesc, publicat de C. Erbiceanu, *Ist. Mitrop. Moldovei*, p. 352.

(2) pp. 125.

S'au tălmăcit de întâiul al Moldovei protoieru Lazăr Asaki, la anul dela mântuire lumii 1819 orașul Iașii.

3. Bordeiul în țienesc, alcătuit în limba franțeză prin I. V. H. de Sen-Pier, iar acuma pe rumănie tradus de prea cuviosul Leon Asachi, arhimandrit a Mitropoliei Iașului.

Cartea are un cuvânt de dedicație (Iași, 1 Ian. 1821) marelui vornic Mihai Sturza «curator a școalelor publice și a seminarului dela Socola. A bunelor învățături și a limbii Daco-Romane alesului protector». Ea e urmată apoi de un însemnat cuvânt către cititori plin de idei drepte și inimoase. «Știut iaste, zice el, că limba care o vorbim s'au urzit din acea latină, întru o epohă cu acea Italiană, franceză, spaniolă și portugheză, care sunt astăzi mai învățate și armonioase limbi a Europii, dar stările inprejur priind acestora, înpiedecase pre a noastră limbă de a le urmă întru înaintarea lor, așa dar depărtată fiind geograficește, între neamuri streine și a lui Mars neîncetate turburări, pierzând podoaba ei și mult timp în nemernicie petrecând, până atâta să desbinase dela cea latină, în cât deabia se zăreă o umbră de a ei strălucită înceapere;

Insă a gintelor Romane
N'a peri faimosul nume
Și voroava de a lor viață
Inflori-va toată lume!.

Și mai departe vorbind de datoriile ce avem față de limba națională zice: «Această îndatorire iaste din cele mai temeinice a unora Patrioți, ea să îplinește cu cea mai învăpăiată râvnă de către toate neamurile ce doresc a se civiliza, precum și în istoria aceasta chiar să vădește...»

În această prefață Leon Asachi mai ridică pentru întâiaș dată în principate probleme de limbă. «După cursul celor mai mult de o mie de ani vedem astăzi treziți și pe Români cu multe opintele sârguindu-se în toate trei țeri ca să aducă limba lor la căzuta ei stare prin care să se lumineze compatrioții întru religioase și politicești învățături ce până acuma se află

(1) Tipărit în Iași 1821, pp. 106

în mâinele streinilor, ca o moștenire privilegiuită; de care numai cu multă economie ei se împartășă: de unde se trage vederata și tristă a neamului înapoiare întru cunoștința celor ce i se cuvenea a ști, precum și a limbii de multe veacuri pruncie».

Se mai adaogă și un «Vocabulariu cuvintelor trase din alte limbi și întrebuințate spre mai lămurită înțeleagere a ideilor în bordeiul Indiei deghionate, și din care unele sunt Romane; iar altele de multe neamuri primite.»

La urmă se publică un *Sonet* al lui G. Asachi:

Cele neguri ce-s în răpa Fleghetonului născute,
A lor aripi întinse'ase peste a Daciei câmpie,
Iar fantome a' rătăcirii prin un somn de trândăvie
Ținea mult timp îngănată a Românilor virtute. (1)

4. *Biblioteca Istoriei Bisericesci, spre folosul tinerilor ce se învață pe la școale duhovnicești, de prea cuviosul Arhimandrit Filaret, îndreptată și a doua oară tipărită la Sf. Petersburg 1819. Iară acum mutată pe limba românească spre acelaș folos tinerilor Români, ce se învață pe la seminariile cliricesci, sfințindu-se a fi slujitori Bisericei. S'au ostenit la acest lucru prea cuvioșia Sa Leon Asachi, Arhimandritul Mitropoliei Moldaviei, pe nenorocita epohă a Daco-Vlahiei, în pribegirea cea de obște, și cu înalt prea sfințitul Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei, în satul Colincăuții, ținutul Hotinului la anul 1821».*

E numai o însemnare aflătoare pe un început de traducere ce se începe cu *Intrarea la bisericăscă Istorie*, al cărei manuscris se află în proprietatea lui Th. Codrescu (2).

* * *

După acest ocol putem intra acum în cercetarea biografiei lui Gheorghe Asachi.

Gheorghe Asachi s'a născut, după propria lui mărturisire

(1) Publicat și de N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XVIII*, v. II p. 516.

(2) *Uricariul*, VIII, p. 203.

din *Notița biografică*, la Herța, la 1 Martie 1788, sau poate chiar, după cum reiese din alte însemnări, la 1 Matie 1787. (1)

Aceiaș *Notiță* spune că tatăl său Lazăr, pierzându-și nevasta, se călugări sub numele de Leon și se mută pentru creșterea copiilor la Lembergul Galiției. Această știre, dată astfel, nu e exactă.

Lazăr Asachi nu eră călugăr când se mută la Lemberg. Nevasta lui, Elena Nicolau, muri după cum știm puțin înainte de 1813; de asemenea prin 1819 îl întâlnim ca protopop la Iași; abia prin 1821 îl găsim sub numele de arhimandritul Leon Asachi, după toate probabilitățile deci, el nu s'a putut călugări decât prin 1820.

Cea dintâi știre despre aflarea la Lemberg a lui Lazăr Assakiewicz e din 20 Iulie 1795, când fu numit capelan al spitalului din Lemberg; și cea dintâi veste despre venirea lui la Iași o avem din 6 Sept. 1803, când fu adus și făcut «protopresviter a toată Moldavia» de Mitropolitul Veniamin. Suntem deci în drept să presupunem că preotul Asachi a petrecut la Lemberg cel puțin vre-o opt ani.

Dela vârsta de 8—9 ani își putu deci începe Gheorghe Asachi studiile la Lemberg, în limba germană, polonă și latină; la 1804, terminându-le, fu proclamat doctor în filosofie; în acelaș timp urmase și studiul ingineriei civile, căpătându-și diploma de inginer la vârsta de 17 ani, adevă tot în 1804, admitând data nașterii la 1788. Intr'un cuvânt, Gheorghe Asachi învăță la Lemberg între anii 1796—1804 «studiato a Leopole da 1796—1804», după cum zice o însemnare manuscrisă a lui despre care vom mai aminti (2). La Lemberg, după cum ne spune *Notița*, construi chiar după planurile sale o casă în mahalaua Haliciului.

Se întoarse apoi la Iași, unde, după cum știm, se află și tatăl său, protopopul Lazăr. În scurtul timp cât stătu aicea

(1) Atestatul dat de mitropolitul Veniamin, în 28 Maiu 1826 (Hurmuzachi, X, p, 598) despre care vom mai vorbi, pune data nașterii la 1787.

(2) Ms. 3075-

ridică, probabil, și casele Elenei Sturza-Păstrăvanu. Căzând greu bolnav de friguri, doctorul Welther îl îndeamnă să schimbe clima. Pleacă deci împreună cu fratele său Daniel, la 16 Iulie 1805, și după o călătorie de 20 de zile ajunse la Viena. Aici făcù studii de astronomie cu Burg, vestitul astronom.

Pe când se află la Viena, amiralul Ciceagoff, comandantul armatelor rusești din Moldova, în urma stăruințelor protopopului Lazăr, oferă lui Asachi gradul de locotenent în corpul inginerilor. Dar acesta preferă să-și continue studiile clasice la Roma.

Tot la Viena avù prilejul de a vedea intrarea armatelor franceze și chiar pe împăratul Napoleon, după cum citim dintr'o notiță manuscrisă (1).

Cu privire la petrecerea lui Asachi la Roma vom stărui mai mult. Asupra acestei epoce *Notița biografică* e totuși foarte laconică; abia de ne dă câteva rânduri, amintindu-ne că Asachi se ocupă acî cu limba italiană și cu arheologia, publicând versuri italienești, și că o poezie reprodusă în *Il Giornale di Campidoglio*, No. 154, îi deschise ușele unei «societăți literare» din Roma, ca membru extra-ordinar ceiace îi înlesni puțința să iscălească toată viața «mădulariu al Academiei din Roma». Din fericire însă asupra vremii petrecute la Roma, ne-a adus lumini prețioase d. C. Istrati, într'un articol intitulat „Din trecutul nostru” și publicat în *Literatura și arta română*, (3) de cari va trebui să înem seamă...

Chiar dela început, cu privire la data mergerii lui Asachi la Roma avem o oare care nedumerire... În *Notiță* această dată e fixată la 1809, după terminarea studiilor la Viena,—

(1) Ms. 3776. «In anul 1805 luna november ziua 13 mierkur deminazy au yntrat francuzaske armie supt Komendo a lui prins Murat may apoi au venit szy ymparatu Francuzesk, pe dynsu syngur am vezut ku fratele meu la Schönbrun la Rewue domenica yn 15 Dec; yn 27 s'au dus dela Viena, szy armia cu totu yn 11 Ian. 806...»

(2) E vorba de poezia „In occasione del volo aerostatico dell'illustre Donna, la Signora Blanchard, sonetto di Giorgio A. Moldavo, publicat în *Il Campidoglio*, 26 Dec. 1811, p. 630.

(3) XIII, 1909 (număr pe Iulie, August, Septemvrie), p. 187.

dată care a fost primită până acum ca bună (1). Cu toate aceste pe o carte din biblioteca lui Asachi, aflătoare azi la d. C. Istrati găsim scris de mână poetului «Comperato da me a Roma. Anno 1808, Giorgio Moldavo Asaky.» Pe de altă parte în ediția poeziilor sale din 1854, în prefața părții II (*Raccolta di Poesie*) Asachi scrie :

«Dorința de a atinge fântâna cercărei filologice și amorul pentru lucrurile antice m'au îndemnat încă din cele întâi a mele junețe, a merge la Roma cea mărită, unde m'am ocupat în asemenea îndeletniciri dela anul 1807 până la acel 1812».

În privința datei 1808, ar mai fi o mărturie. În secția de stampe a Academiei Române sunt cinci caete de studii de desen ale lui Asachi pe care le-a cercetat d. O. Lugoșianu într'un articol (2). Unul din aceste caete poartă titlul „*Studio di disegno nelle camere di Raffaello a Roma, 1808, di Giorgio Asaky*“, ceiace ne arată că în 1808 Asachi lucră la Roma. Pe un alt caet e chiar însemnat „*Libro di disegno di G. Asaky, cominciato a Roma 1807 e continuato a lassy 1814*“; iar pe caetul al cincilea, găsim titlul „*In Aedibus Vaticanis, 27 Iunius 1808, cominciai a disegnar Giorgio Asaky*“.

Tot astfel printre manuscrisele rămase dela Mitropolitul Iosif Naniescu Academiei Române se găsesc mai multe caețele ale lui Asachi fără însemnătate literară; pe unul din ele se află scris de mână lui Asachi «Eu am venit la Roma în 2650, anii fundaziei sale=1808» (3); pe un alt caețel (4) e o

(1) În textul francez al *Notiței* nu poate fi decât o greșală de tipar când se spune: «Mais Georges, préférant les études classiques, au lieu de retourner dans son pays, se rendit en 1805 à Rome...» p. 7. În articolul *Musa unui Moldo-Român* (Calendar pe 1869. p. 14) data mergerei la Roma e 1809.

(2) *Primele studii de desennale lui Gheorghe Asachi*, în *Căminul nostru*, I. No. 5 (din 10 Dec. 1910), p. 68.

(3) Ms. 3776. E drept că fusese scris la început 1809. Notița e adăogată de Asachi în 2613 an fond. = 1861 după Chistos.

(4) Ms. 3075 ce cuprinde extracte din autori în l. franceză, germană italiană și mai ales engleză.

altă însemnare mai largă din care scoatem un rând: «Study et Memorie di Giorgio Asaky Moldavo, nato a Herza 1788, studiato a Leopole da 1796 fino 1804, studiato a Vienna fino 1807, studiato a Roma fino 1812, tornato a lassy 30 Agosto 1812...» (1).

Dar toate aceste știri contradictorii sunt acum înlăturate. Pe foaia din urmă a manuscrisului 3776 [un caețel cu însemnări în poloneză, germană și italiană de arhitectură] am găsit o notă a lui Asachi, redactată în românește cu litere latine, în care e descris cu deamănuntul itinerarul lui Asachi. Știm astfel în mod sigur odată pentru totdeauna, că, plecând din Viena la 13 Aprilie 1808, Asachi ajunse la Roma la 11 Iunie ora 10^{1/2} dimineața.

Iată acea însemnare, cu toate ciudățeniile ei ortografice și nesiguranțele de lectură (2):

«1808. 13 April am lessat *Viena*, merkur la 4 ciasuri dupe masy, la 19 April am ajuns la... (?), 24 am purces, 26 am venit la Venezia mars, la 3 ceasuri după masy, 11 May mierkur deminasy la 6 am purces de acolo, am dormit la Padova, dzioy la Ferrara, apoi viniri la masy la Bologna, sara la Logano, sembaty 14 Mai la Fiorenza. La 6 luni am purces dela Fiorenza szy am dormit la Barberini, am vezut la 7 Sienna, apoi dormii la Buonconventu, la 8 la P. Centiao, la 9 la Viterbo, la 10 Baiano, la 11 la 10^{1/2} demineasa am venit la Roma. 19 August viner sara 10 ceasur am pornit la Napoli. Veletri sembaty amniazye tore 3 ponti, nopte via Apia la amniazye *Teracina* terme lui Galba, nopte trekut yn statu Napoli lun la molo *gaete*, sara St Agata or Sessa, noapte purces la Capua, mars 22 Capua vechea la 4. ceasur la Napoli 25 piede di Versuvio, *pompejo*, 10 Sept. Versuvie.

Această notiță manuscrisă a lui Asachi a slujit în parte la redactarea unui „*Fragment din memoriile călătoriei unui Român din 1808*” publicat în *Adaos literaru pentru dd. abonați la Monitoru oficialu a Moldovei, Aprili*, din care scoatem unele amănunte asupra șederii lui Asachi la Roma.

(1) Tot pentru 1807 conchide și însemnarea lui Asachi intitulată: «*Una sventura in campagna di Roma 1807*» (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai departe. Cum ea e scrisă mai târziu, nu poate avea multă greutate în această discuție.

(2) Ms. 3776 foaia ultimă.

Mai întâi vedem că programul călătoriei la Roma a fost întocmit de tatăl său Lazăr, într'un chip foarte conștient «de a studia România chiar la uricul ei, și să mă ocup și de minunile cu care natura și artele o au îndăruit»... Numai această notiță ne-ar putea face să bănuim origina ardeleană a Asăcheștilor.

Iată în scurt itinerariul urmat de Asachi.

Plecă din Roma la 19 August 1808 cu un cărăuș cu cătări pentru a vedeă mai bine antichitățile din drum, de pe Via Apia, ca monumentul Horaților și Curiților dela Albano. Se opri pe la Velletri și Teracina, ale căror monumente le amintește, la Molo Gaete, la Formium și la Sessa, unde stătă pentru a vedeă în drum trecerea triumfală a reginei Charlotte, soția lui Murat, spre capitala noului său regat. Oprindu-se la un pavilion împodobit, regina se interesă de un grup de oameni, «atuncea comisarul ce ni adresa întrebarea i-aduse răspuns, că aceștia erau neguțători greci, între care și un călător Român»...

Ajungând la Neapoli, vizită Muzeele, bibliotecile, cabinetele, teatrul San-Carlo și, firește, și Vezuviul. Plecă seara «într'o bună companie de voiajori și artiști» pe la Portici, pe la Rezina, însoțit fiecare de doi oameni, călări și pe asini... Ascensiunea Vezuviului e descrisă cu mai multe amănunte peste care trecem. În zori, călătorii ajunseră la crater. «Din 14 călători numai eu am cutezat a mă descinde în crater, acompaniat de conducătorii mei... Societatea care ocupă marginele gurei de sus a craterului, m'au urat cu strigătele de: vivat *Moldovanul*, iar eu am răspuns cu un steag improvizat de hârtie ce l-am aprins din cotloanele de foc care mă înconjura.» La scoborîre, Asachi iscăli în condicele sihastrului «și dacă Vezuviul nu li-au ars, apoi cu data de 1808 Septembrie în 19, s'ar află numele meu scris: *Georgie Moldovanul*, pre cum în călătoria mea mă subscriam»

(1) Iassii, Institutul «Albinei Române», 1861.

Asachi vizită apoi Pompei, a cărui ruine le descrie. Intorcându-se la Neapoli, vizită Puzzoli și Grota del cane. «Obosit de umblare, și de admirare, încheie Asachi, m'am încredințat că o singură viață nu ajunge spre observare capodoperilor artei și a fenomenelor naturei acestei țări clasice.»

E. LOVINESCU.

SOLIE

*Pe roșii maldăre de foi
Aleargă vântul și suspină
De jalea paltinilor goi,
De trista codrului ruină.*

*Din ramuri lunecă și cad
Ca lacrimi, picurii de ploae;
Tresar pâraele pe vad,
Și plopii falnici se 'ncovoaie.*

*Pustiul negrelor poteci
Adună glasuri fără nume
Să 'ngroape 'n liniștea-i de veci
Un vis măreț, o'ntreagă lume...*

*Și tu plutești, sub cer senin,
Pe largul mărilor albastre,
Pe unde 's țărături de rubin,
Și norii purpur de pilastre.*

*Cântată 'n viers de lopatari,
Pătrunzi, din farmecele firii,
Cu vraja ochilor tăi mari,
Misterul aprig al iubirii.*

*Și 'n goana dorului aprins
Și-a mult fugarnicelor clipe,
Gândești că 'n urma ta 'și-a 'ntins
Uitarea sumbrele-i aripe...*

*Stingher de visu-mi ne 'mplinit,
Aș vrea, spre lumile-ți senine,
O veste-anume să-ți trămit,
Și s'o 'nțelegi că-i dela mine...*

*Deasupra 'ntinsului de zări,
Un stol de pasări călătore
Se 'nșiră 'n albe depărtări
Ca niște slove pe-o scrisoare.*

G. TUTOVEANU.

STATISTICA MODERNĂ ȘI FOLOASELE EI

În mai toate manifestările maselor sociale omenești, apare o anumită regularitate, întovărășită natural mai întotdeauna de abateri de intensități variabile. Cu studierea, prin ajutorul numărului și a măsurii, a acestor regularități și a abaterilor corespunzătoare, cu cercetarea cauzelor ce le determină pe amândouă, sau, după cum se exprimă Benini (1), cu căutarea sistemului de forțe ale căror rezultate sunt acele fenomene, se ocupă statistica modernă.

Faptul că această știință în înțelesul modern al ei, datează numai de câteva decenii și că metoda, nu știința însăși, este astăzi indispensabilă mai tuturor științelor, ne explică de ce se mai găsesc încă învățați, cari le unesc pe amândouă sub numirea confuză de metodă statistică științifică.

În dorința de a clarifica odată această chestiune, Tschuprow (2) a dat la iveală publicațiuni, cari au avut un mare răsunet. Sprijinit pe teoria lui Rickert, învățatul rus ajunge la rezultatul, că știința statistice, nu numai că nu se poate confundă cu metoda statistică, dar, după cum arată el, deși au nume asemănătoare, cea dintâi nici nu se servește de cea din urmă. Știința statistice este inductivă, pe când metoda statistică nu ar avea nimic comun cu inducțiunea; este o metodă nouă, specială, care intervine tocmai atunci, când inducțiunea amenință să nu ducă la nici un rezultat; și

(1) Principii di statistica metodologica, Prof. Rodolfo Benini. Torino 1906.

(2) Al. A. Tschuprow. Statistik als Wissenschaft. — Archiv für Sozialwissenschaft und Sozial politik, 1905.

aceasta se întâmplă oridecâteori ne aflăm în fața unei pluralități de cauze sau efecte.

Poate că Tschuprow merge prea departe cu diferențierea. Metoda statistică este tot un soi de inducțiune. Problemele empirice alese de Tschuprow, la cari voește el să dovedească insuficiența inducțiunii, se pot rezolva printr-o combinațiune a metodei variațiunilor concomitente cu a diferenței sau concordanței, după cum suntem în fața unei pluralități de cauze sau efecte.

Fără îndoială este o mare deosebire între știința și metoda statistică, dar nu în sensul lui Tschuprow. Georg von Mayr (1), în acest sens, a caracterizat mai de mult, foarte clar și potrivit, pe fiecare din ele. „Știința statistice, zice savantul german, este *explicarea* stărilor și manifestărilor vieții sociale omenești, bazate pe observația cât mai desăvârșită (*erschöpfend*) a maselor, cu ajutorul numărului și a măsurii. Metoda statistică este numai *observarea* cât mai desăvârșită cu ajutorul numărului și a măsurii atât a maselor sociale cât și a altor mase“. Așa dar metoda statistică este un *instrument* de care se servă nu numai științele sociale, ci orice disciplină care în cercetările ei este nevoită să facă numărători sau măsurări în masă.

Dacă astăzi unii învățați^{* * *} atribuie statisticeii caracterul de știință, iar alții, — mai puțini la număr — se mulțumesc ăa recunoaște caracter științific numai metodei ei; dacă unii pun metoda statistică în rândul celor inductive, iar alții o consideră ca o metodă aparte, asupra unui punct însă, asupra importanței deosebite a cercetărilor statistice pentru Stat și comună, societate și știință, sunt absolut cu toții de acord.

Innaintea de a arăta în ce constă importanța, să vedem care este domeniul în care statistica poate fi utilizată?

Iată ce spune asupra acestui punct Alfred de Foville, care este socotit drept unul dintre cei mai mari statisticieni francezi:

(1) Statistik und Gesellschaftslehre. Georg von Mayr. Freiburg 1895 (vol. I).

„Nous comptons, nous pesons, nous mesurons, lorsque l'occasion s'en présente, tout ce qui est susceptible, d'être mesuré, pesé et compté. Et c'est dire que la nature entière nous est ouverte, puisqu'il est écrit que tout y a été disposé avec nombre, poids et mesure: *omnia in mensura et numero disposuisti* (Livre de la Sagesse, chap. XI. 21). J'ajoute qu'à cet égard, il en est de la vie comme de la création même. Santé et maladie, nourriture et vetement, richesse et paupérisme, prévoyance et crime, production, consommation, circulation . . . tout les aspects divers de l'existence individuelle ou collective, peuvent devenir tributaires de ce que nos pères nommaient „l'arithmétique politique“. Les questions de propriété, de crédit, d'impôt . . . son toutes essentiellement quantitatives, et c'est la statistique qui a mission d'y substituer, aux vagues intuitions d'autrefois, les solutions vraiment rationnelles“.

Așa dar domeniu pentru cercetări statistice este tot ce poate fi numărat, măsurat, cântărit. Știința statisticeii însă, în sensul strict al cuvântului, se mărginește la om, așa cum s'a arătat în definițiunea dela început a acestui studiu.

Cari sunt acum mijloacele de investigație ?

A ne mărgini la numărare, măsurare, cântărire, nu înseamnă a epuiza aceste mijloace. Importanța practică imediată a numărării, măsurării, cântăririi, a făcut ca mulți să înțeleagă prin statistică numai adunarea de material numeric de tot soiul. Afară de aceste operațiuni preliminareii însă, staticianul modern alcătuește grupări după diferite caractere, calculează medii, numere relative, formează serii le compară cu ajutorul a tot soiul de indici, construiește curbe, diagrame, cartograme. Iată în ce constă mijloacele actuale de investigație statistică.

Cum la baza tuturor cercetărilor acestora se află *numărul*, în mod natural matematicile joacă aci un rol din ce în ce mai mare, și întrucât știința statisticeii nu stabi-

Din comunicația făcută academiei de științe morale și politice din Paris, la 23., IX., 1905.

lește legi exacte ci aproximative, mai bine zis regularități, teoria probabilităților și a erorilor constituie un factor esențial în metoda statistică.

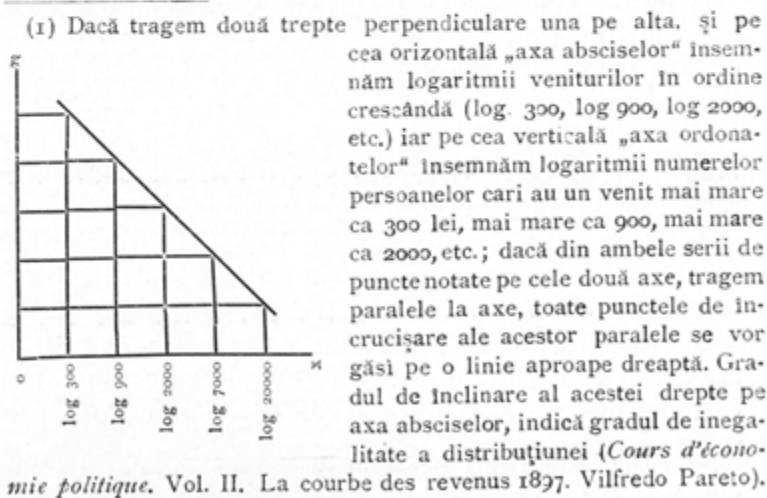
* * *

Rezultatele obținute cu ajutorul acestor mijloace sunt deosebit de importante. Fără îndoială, statistica, după cum am menționat mai sus, nu stabilește legi, ci regularități. Valoarea acestora însă, este de netăgăduit. Următoarele două exemple vor dovedi-o.

O întrebare de acest interes pentru timpurile noastre este: Cum se împart veniturile între diferitele clase sociale? A devenit repartizarea lor în decursul timpului mai inegală sau nu? Cu alte cuvinte a crescut numărul săracilor și averea bogaților, în defavoarea numărului celor cu avere mijlocie sau reciproc?

Aceasta a preocupat și preocupă încă mult pe învățați, dar imperfecțiunile metodelor întrebuintate, au condus adesea la rezultate diferite, ba chiar opuse.

„Legea lui Pareto (1)“, o regularitate Statistică, a dat soluțiunea chestiunii de mai sus. Într'adevăr, acest învățat

elvețian, a găsit *un indice* a cărui variațiune arată tocmai variațiunea gradului de inegalitate în distribuțiunea veniturilor.

Tabelele de mortalitate, „un capo d'operă al științei statistice”, nu conțin decât o serie de regularități cu privire la intensitatea mortalității în diferitele vârste ale omului. E bine, grație acestor regularități își datorește existența știința asigurărilor pe viață și toate operațiunile de aplicațiune practică a acestei științe — societățile de asigurare pe viață — a căror importanță tot mai mare o cunoaștem cu toții, au la bază aceste tabele.

* * *

Rezultate de felul celor de mai sus, procură statistica în mai toate ramurile activității omenești.

Cum viața socială este într'o mișcare continuă, iar problemele sociale devin din ce în ce mai complicate, *statul*, a cărui contribuțiune la rezolvarea lor, devine și ea din ce în ce mai necesară — nu se mai poate lipsi de prețiosul ajutor al științei de care ne ocupăm.

„La statistique est devenue.... de plus en plus indispensable comme fondement solide des conceptions des gouvernements et de la législations“ (1).

O chestiune care agită azi mult popoarele este modificarea sistemului de vot. Astfel de problemă însă nu se poate rezolvă fără a se cunoaște cât mai bine distribuțiunea veniturilor între diferitele clase sociale, gradul de cultură al alegătorilor, numărul și calitatea celor cari participă la alegeri etc. O lege de prevedere socială nu poate fi eficace decât dacă e bazată pe un studiu cât mai amănunțit al stărei economice și sociale a claselor lucrătorilor. Pentru o bună organizare a contribuțiunilor, creditului, armatei etc. cercetări de aceeaș natură sunt indispensabile.

De aceea statul trebuie să analizeze neconținut masele sociale sub cât mai multe raporturi, să fie totdeauna în

(1) Von Inama Sterwegg în discursul prezidențial de deschidere a congresului internațional de statistică din 31 Iulie 1905.

curent cu schimbările produse, să stabilească tendințele bune s'au rele spre a putea încuraja pe cele dintâiu, împedica pe celelalte. Toate acestea însă sunt în cea mai mare parte cercetări de domeniul statistice.

Tot atât de indispensabilă a ajuns azi statistica și pentru *particulari*. Mijloacele moderne de comunicație au apropiat popoarele între ele; diviziunea muncii a luat o dezvoltare enormă. Prin aceasta însă raporturile dintre oameni au devenit din ce în ce mai complicate.

În trecut, când fiecare producea numai pentru un cerc restrâns de clienți pe cari îi cunoștea foarte bine, o privire asupra întregii vieți economice nu era necesară. Azi însă producătorii trebuie să cunoască bine nu numai piața națională dar și cea mondială. O firmă americană poate influența simțitor prețul cerealelor în Hamburg. Pentru aceasta statistica prețurilor, a cursurilor bursei, a discounturilor, a rentabilității hârtiilor de valoare etc. etc. este absolut trebuincioasă.

Mai toate *științele* fiind de multe ori nevoite să se folosească de știința și în special de metoda statistică, trebuie să recunoască și ele utilitatea acestora.

Ce servicii a adus statistica științelor sociale, arată economistul german Gustav V. Schmoller; (1)

„Statistica a înlocuit în multe privințe experiența care lipsia aci; abia ea a introdus în domeniul acestor științe simțul exactității și preciziei. Statistica a creat demografia, a dat o bază solidă etnografiei și științei finanțelor, a scăpat teoria banului și a prețului de greșeli grosolane, a scos la iveală vederile greșite ale multor generații; ea este instrumentul principal al științelor economice“.

Adevăratele legi economice sunt cele contra-semnate și de statistică (de Fovile).

Sunt cunoscute de asemenea serviciile pe cari le aduce statistica geografiei, meteorologiei, antropologiei, justiției, medicinei și igienei.

(1) Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bd. VIII. pag. 460.

Ca să rezolve multe din problemele lor, științele de mai sus sunt nevoite să facă numărători, măsurări sau cântăriri, să stabilească mijlocii etc., cu alte cuvinte să se folosească de metoda statistică.

Dacă însă geograful, meteorologul etc., utilizează date statistice, fără să fie deplin lămurii nici asupra mijloacelor statistice adeseaori complicate, nici asupra gradului de precizie — preciziunea statistică este foarte variată — nici asupra întregului folos care poate veni dintr'o astfel de cercetare în domeniul lor, se expun la dobândirea de rezultate aproximative, sau chiar false — în tot cazul nu se pot pronunța asupra valorii științifice a concluziilor obținute pe această cale.

* * *

Rămâne acum să vedem factorii cari contribuie la dezvoltarea științei noastre.

În primul rând *biourile de statistică*. Prima operațiune într'o lucrare de acest fel, este strângerea materialului: numărarea, gruparea, clasificarea elementelor. De gradul de perfecțiune al acestei operațiuni, depinde și calitatea rezultatelor științifice. Cum însă avem a face cu fenomene sociale colective, cari de cele mai multe ori se desfășoară în întreg Statul, un bun aparat oficial este indispensabil. Numai el poate furniza un material pe care să putem conta.

Necesitatea unei astfel de organizațiuni a fost recunoscută pretutindeni; așa se explică cum azi găsim în mai toate Statele biurouri de statistice oficiale, centrale sau atașate la diferite autorități.

În statele în cari importanța și foloasele statistice sunt bine apreciate (1), aceste instituțiuni nu se mărginesc la

(1) În această privință Germania stă în fruntea tuturor. Biourile ei de statistică sunt considerate ca model. Bavaria, un stat cu o populațiune ca a țării noastre, afară de serviciile de statistică atașate pe lângă diferite ministere, are un biou central de statistică cedează dela 1803; „Königliches Bayerisches Statistisches Landesamt“,

strângerea și clasificarea materialului de care are nevoie statul și știința, ci, în publicațiunile lor periodice, dau la iveală — datorită „colaboratorilor științifici“ — și excelente monografii științifice.

Un alt factor este *Institutul internațional de statistică* (1). Dela 1885 încoace, se intrunesc la fiecare doi ani, în diferite centre mari ale lumii, reprezentanții științei și practicei statistice de pretutindeni, ca printr'o muncă comună să contribuie la dezvoltarea acestei științe, la perfecționarea organizațiunei biurourilor de statistică și în special la *unificarea* metodelor, formularelor, tehnicei strângerei materialului, pentru ca în acest fel să înlesnească *compararea* datelor statistice ale diferitelor țări.

Rezultatele conferințelor de până acum au întrecut orice așteptare. Subtilitatea și aprofundimea actualelor metode de investigațiune statistică, sunt datorite în cea mai mare parte acestui institut. Toți cei cari sunt în curent cu publicațiunile lui periodice (2), trebuie să recunoască aceasta.

Al treilea factor, cel care alimentează în cea mai mare parte institutul internațional de statistică, este *Universitatea*.

Rostul disciplinei noastre în Universități, e motivat de faptul că ea devine tot mai necesară pedeoparte administrației, legislației și vieții practice, pe dealta atâtor științe, cari nu se mai pot lipsi de ajutorul ei. Juriștii în special, dintre cari se recrutează cel mai mare număr de elemente conducătoare în administrație și justiție, pe lângă metodă, trebuie să-și însușească și învățămintele științei statistice. Legiuitorul, judecătorul, avocatul, nu-și pot face conștiin-

are 13 „colaboratori științifici“, care formează „consiliul de statistică“; 25 alți funcționari perpetui; 80 temporari; 4 mașini de calculat, 2 de adunat; 7 publicațiuni periodice cu privire la diferite ramuri ale statisticei. Cheltuelile anuale au atins în 1910 suma de 237.960 mărci din cari 187.660 pentru lefuri.

(1) Acest Institut este continuarea „Congreselor internaționale de statistică“ create de Quetelet (1853-73).

(2) Bulletin de l'Institut international de statistique.

cios datorită, dacă nu cunosc adevăratele stări și necesități ale populației. Aceste lămuriri însă le dă statistica populației, instrucțiunii, statistica economică, a consumației, a prețului, salariilor, producției, creditului, comerțului, etc. De aceea întâlnim în toate Universitățile din Germania (1), Austria, Italia, Rusia, Anglia, Ungaria, Danemarca, cursuri și seminarii de statistică.

Caracterul specific al acestei științe, de a nu-și putea rezolva problemele ei, decât fiind în contact cu materialul ce-i furnizează biourile de statistică, face ca, pentru învățământul ei, *seminariile*, să aibă un rol, o importanță identică cu aceea a laboratorilor pentru științele fizice, chimice sau naturale.

Numai luând o parte *activă* în seminarii, studentul poate pătrunde în această disciplină și-și poate însuși metoda ei, azi destul de complicată. În această privință seminariile de statistică de pe lângă universitățile germane, în special Berlin, München, Göttingen, Viena, au un renume internațional, iar lucrările ce ele au dat la iveală, au contribuit mult la îmbogățirea literaturii statistice.

Deși o expunere generală de câteva pagini nu poate cuprinde în sine o imagine desăvârșită a unei științe, aceste rânduri își vor fi îndeplinit menirea, dacă vor putea atrage atenția și la noi asupra unei științe, care a căpătat în ultimul timp o atât de mare însemnătate în viața modernă a statelor de cultură.

Berlin, Februarie, 1912.

NICOLAE TABACOVICI

(1) Primul curs universitar de statistică, a fost ținut la 1660 de Conring, la Universitatea din Helmstädt.

DORUL.

*Un dor ciudat mă prinde : aş vrea să fiu o floare
Cu fragede şi albe petale de ninsoare ...
La marginea de codri sălbatici răsărită,
Plăpândă şi sfioasă, frumoasă şi smerită.
Să cresc dormind pe luger de vânturi legănată
Ş-abia 'ntr'o dimineaţă să mă trezesc de-odată.*

*Atunci sub ucigaşa miresmelor povară
Să stau boboc de floare o zi de primă-vară,
Din lumea cea străină să văd doar printre gene
Lungi cârduri de cocoare călătorind a lene.
Din ziua 'ntreagă 'n suflet atâta să-mi rămâe :
Albastru de pe ceruri ş-un miros de tămâe.*

*De cum eşi-va însă puzderia de stele
Să rup voios vestmântu-mi de frunze reci şi grele.
Minune înflorită cu visele 'mpreună,
Deschide-mă-voi toată sub razele de lună,
Oglindă fermecată pârăul m'a resfrânge,
Pe când privighetoarea va plânge, va tot plânge.*

*Curată şi străină de-a patimilor şoaapte
Viaţa mea să fie atâta doar—o noapte,
— O noapte 'nvesmântată 'n lumină viorie —
Şi-apoi, fără durere, când zorile-au să vie,
Topi-mă-voi ca roua sub raza 'ntâi de soare
Odată cu stingherul luceafăr care moare.*

V. V.

DESTINELE ȘTIINȚEI ȘI METAFIZICEI

CELE TREI PARALOGISME ALE FILOZOFIEI CURENTE

I.

Până acum câțiva ani eră o dogmă, și pentru unii poate e și astăzi, că evoluția gândirii filosofice urmăreă — mai mult sau mai puțin străveziu — o singură țință: înlocuirea filozofiei pure, a metafizicei prin știință. Bizară constatare: progresul filozofiei în trăsătura sa esențială eră suprimarea lentă dar irevocabilă a însăși filozofiei! De sigur un progres ciudat: să atingi apogeul dezvoltării, pentruca să constați pur și simplu non-valoarea ta radicală!

Astfel s'a trâmbițat în aplauzele mulțimii nepregătite și profanatoare: „crepusculul filozofilor“ și „progresele științei“.

Nu contestăm, și se va vedeă de ce, adevărul parțial și relativ al acestor ditirambice și „dionisiace“ aprecieri. Recunoaștem importanța extensivă necondiționată a științelor, chiar a Științei, dar dorim să turnăm puțină apă în vinul amețitor al negațiunilor anti-filozofice.

Vom căută — rezumând studiul — să adâncim problema capitală a timpului nostru, raporturile dintre știință și filozofie; apoi vom dezbate cu o imparțialitate, cât mai mare posibilă, progresul, îmbogățirea filozofică care a ajuns nu la înălțarea acesteia, cum eră natural, ci la negarea ei sistematică.

§ 1.

A devenit o banalitate aproape, afirmațiunea că dezvoltarea gândirii filozofice este în funcțiune de evoluția științelor în genere. Filozofia, se zice, urmărește pas cu pas

cuceririle anevoioase ale științei și că pe acestea sprijinită, ca pe o trambulină (*ἐπιβρασις*), cum rostea Platon, filozofia se aruncă cu temeritate în adâncimile nepătrunse ale universului enigmatic.

Antichitatea nu cunoștea problema raporturilor dintre știință și filozofie, e un punct nediscutat de nimeni. Ca dovadă să se consulte clasificarea științelor, după Aristoteles. Știința și filozofia antice formau un singur tot, un acelaș organism, știința era filozofică și metafizica științifică. Între spiritul filozofic și spiritul științific încă nu apăruse antagonismul de rasă pe care îl constatăm astăzi, încă nu se ivise antilogia acum, pare-se, devenită ireductibilă: știință-filozofie. Știința antică era contemplativă, estetică, scopul ei era să facă să încolțească în spirite «înțelepciunea» (*σοφία*), și înțelepciunea era atitudine imposibilă, egală în fața tuturor evenimentelor de pe scena lumii și societății. Dovadă certă a fuziunii metafizicei cu știința; numai metafizica e contemplativă, e desinteresată și „deslipită“ de necesitățile mărunte dar imperative omenești. Se știe că tehnica elenă, aplicabilitatea practică a cunoștințelor, trecea drept o operă înjosoare și de aceea era aruncată în spina sclavilor.

Sunt o seamă de gânditori, între alții. E. Boutroux, care afirmă că sciziunea dintre filozofie și știință este o problemă strict modernă, că cu alte cuvinte, Descartes, muza inspiratoare a filozofiei moderne, în termenul relativ clari a pus-o sau a sugerat-o timpurilor noi. Imi permit o restricțiune. Ceea ce caracterizează timpurile moderne e mai puțin antagonismul dintre știință și filozofie, dar mai mult lupta neîmpăcată dintre filozofie unită cu știința în contra teologiei. Prin urmare conflictul dintre știință și filozofie este o problemă cu desăvârșire contemporană și într-unele privințe recentă chiar. Pozitivismul și criticismul au formulat-o în termeni de o limpezime izbitoare, dar de abia însă de câțiva ani ea se înfățișează sub o formă acută și dureroasă. Căci dacă conflictul cronic dintre Știință și Religieune, dintre Cunoștință și Credință a fost de o gravitate pe care istoria gândirii și civilizației ne-o dovedește cu prisosință, numai puțin neliniștitoare e antipatia dintre Știință și Metafizică. Dacă savanții și filozofii erau arși pe rug sau aruncați în temniță de credința omnipotentă, astăzi avem să privim cu groază cum Știința suverană ucide mai subtil, cu o criziune mai rafinată pe filozofi, lăsându-i să

moară de foame, striviți de un dispreț sau — în cazul cel bun — de o milă fără margini.

Nu se poate vorbi în mod propriu că filozofia modernă se inspiră din știința timpului. O atare afirmațiune ar putea să facă pe cineva să creadă că se putea să fie altfel. În realitate această legătură eră ceva absolut necesar, ceva „tertium non datur“, nu putea să se întâmple altfel, fiindcă întocmai ca și în antichitate știința și filozofia formau o singură totalitate, un singur trup, un acelaș suflet. Filozoful sau metafizicianul eră în acelaș timp și un om original de știință; Descartes ne dă geometria analitică, Leibniz, calcului infinitesimal. Pentru acelaș Descartes, metafizica formă *rădăcinile* arborelui științei, al cărui trunchiu eră fizica. Isaac Newton, care sistematic îndepărtă, sau credeă că exclude, orce ipoteză (1), intitulă opera sa capitală științifică: „*Principiile matematice ale filozofiei naturale*“. Legătura deci dintre cele două forțe ale cunoștinței omenești eră prea indisolubilă, pentru ca să vorbească de o diferență hotărâtoare, necum de vre-un conflict.

Cum ne lămurim ciocnirea contimporană dintre cele două direcțiuni ale conștiinței, care au mers convergent atâta timp și care astăzi numai pot coexistă, cum nu putem concilia focul cu apa? Nu cumvă însăși evoluția științei față de aceea a filozofiei nu e destul de bine înțeleasă?

Am afirmat mai înainte că pozitivismul lui Comte și criticismul lui Kant au consumat ruptura dintre filozofie și știință. Pentru cel dintâiu, interpretând în felul său pe Hume, mintea umană nu poate să aibă o cunoștință relativ sigură decât numai despre fenomene și raporturile dintre ele, adică legile de succesiune și de *similitudine*; pentru cel de al doilea, comentând și combătând în acelaș timp tot pe Hume, care devine astfel geniul filozofiei contemporane, spiritul omenesc nu poate cunoaște decât felul cum o realitate „în sine“ incunoștibilă se mlădiază după formule înăscute ale spiritului în genere. Diferența dintre aceștia doi

(1) Pasagiul la care fac aluziune aceste cuvinte îl întâlnim la sfârșitul operei, în «scolia generală». «N'am putut încă să isbutesc să deduc din fenomene rațiunea proprietăților gravității și nu plăsmuiesc ipoteze (hypotheses non fingo). Căci tot ce nu se deduce din fenomene e o ipoteză: și ipotezele, fie metafizice, fie fizice, fie mecanice, fie acele a calităților oculte nu trebuesc să fie primite în filozofia experimentală. (Principes mathematiques de la philosophie naturelle — traducere franceză de D-na Marchiză du Châtellet — Paris — 1759 II p. 179) — Am citat întreg pasagiul fiindcă expresia lui Newton e sub condeul tutora astăzi.

e numai distincțiunea care există între un gânditor empirist care reduce aproape la zero activitatea spiritului nostru, făcând din acesta o pastă pasivă, și un altul care introduce și coeficientul activității inerente conștiinței. Dar fiindcă o teorie se judecă în primul rând după concluziunile sale, pozitivismul ca și criticismul sunt identice și în ceea ce afirmă și în ceea ce neagă: nu cunoaștem decât lumea aparențelor, a fenomenelor (partea pozitivă); lumea metafizică, inteligibilă ne este cu desăvârșire inabordabilă (partea negativă). Dar în chip firesc ne întrebăm: au izbutit aceștia să distrugă pe deaîntregul chiar în sânul lor pretențiunile metafizice, sau din contra metafizica e întocmai ca pasărea legendară Fenix care reînviază din propria sa cenușă? Omorâm noi metafizica fără ca să devenim metafizicieni *eo ipso*? Nu există metafizică mai primejdioasă decât aceia pe care o facem inconștient și care există, în parte, cristalizată în limbajul curent. De Kant nici numai vorbim. Pe lângă faptul că el a pus temelia unei *metafizice critice* (1), pe care o întâlnim în germene chiar la neprihănitul Comte, dar el însuși prin postularea unei existente noumenale, de nepătruns însă, a excitat cele mai desmățate poftă metafizice. Ce se întâmplă cu un copil căruia i-ai interzice formal accesul la un dulap unde se află zăvorțite cele mai ademenitoare lucruri? Ce priviri jinduitoare va arunca spre dulap, și nu e numai dorința de a gusta din ele, dar mai e încă, mai copleșitor, curiozitatea obsedantă de a ști, de a vedea.

Cu Aug. Comte chestiunea e mai complexă. Acesta aveă stofă de metafizician, ascundeă în sânul său sămânța dialectice, precum aveă, se știe, și pe aceia de ierofant, de apostol; el însuși se întitulă, cu o supremă îndrăzneală și cu o mare naivitate, papă științific al Occidentului. De ce Comte n'a fost metafizician, e o întrebare extrem de interesantă. Să fie oare fiindcă el constatare în „dinamica socială” că legea fundamentală a „progresului” social și individual e trecerea succesivă prin cele trei faze esențiale? Fiindcă individul în parte și societatea în deobște trece odată pentru totdeauna prin faza teologică și apoi prin faza metafizică, pentru ca să intre definitiv în faza pozitivă, care e faza actuală? Să fie oare în sfârșit pentru că a ajuns la încheierea,

Să se vadă: *Prolegomene la orice metafizică viitoare* (etc.) Traduc. fr. Tissot și mai nouă fără autor, 1891)

printr'o adâncă cercetare speculativă, că nu putem cunoaște cauza primă și finală sau esența ultimă a lucrurilor, cum afirmă *în treacăt* în primele lecțiuni ale „Cursului”? Nu, răspundem, pentru un alt motiv, mult mai serios pentru el, dar mult mai frivol pentru noi. Metafizica e himerică pentru că nu isbutise să realizeze în „societățile occidentale”, tocmai ceea ce era scopul încordărilor intelectuale ale lui Comte: armonia teoretică a societăților moderne în plină prefacere. Pentru Comte — foarte ciudat — metafizic era sinonim cu critic, distrugător, iconoclast, revoluționar, anarhic. Metafizica era felul de a fi al sec. XVIII (?), care ne-a dat marea revoluțiune franceză, care doborâse totul fără să construiască nimic. Umanitatea zicea maestrul veritabil al lui Comte, Saint-Simon, nu poate să domicilieze pe ruine. Problema cea mare și urgentă contemporană era pentru Comte reorganizarea spirituală a națiunilor moderne, reorganizare, pe care n'o putea înfăptui metafizica, monstru fatal, distrugător, pe care de așijderea nu putea s-o mai facă religiunea creștină, în specie, catolicismul, în plină descompunere și devenită un anacronism; dar pe care putea încă s'o facă Știința organizată, idolatrizată. Metafizica, pentru pozitivism, era o simplă punte de trecere dela teologie la știință, era un stadiu *critic*, o unealtă de sfărâmare, pentru ca Știința, pe ruinele Teologiei, să-și construiască palatul său etern și indestructibil. Dacă Comte n'a admis speculațiunile metafizice nu e pentru că a ajuns la acest rezultat printr'o critică amănunțită, nemiloasă și profundă a naturii și marginelor cunoștinței, precum a făcut Kant, ci pentru că metafizica nu putea fi un calmant moral, nu putea să panseze rănilor și să elimine anarhia; din potrivă!

Iată de ce putem să facem și noi observația, că preocupările absedante de organizare morală precum și practică a societăților turburate de furtuna revoluționară, au denaturat chiar dela obârșia lor speculațiunile personale ale lui Comte, care ar fi putut deveni un model de adâncime, coerență și originalitate.

Metafizica lui Comte, după toate indicațiunile certe atât ale „Cursului” cât și a operelor posterioare, ar fi fost universalizarea punctului de vedere sociologic, astfel cum s'a și înfăptuit după el, sub diferite forme (Guyau, Fouillée, Durkheim, etc) și cum se va vedea mai la vale: e *monismul sociologic*.

§ 2.

Nici Comte, nici Kant nu doborâse hidra cu mii de capete, metafizica; ci problema diferenței dintre știință și filozofie, care părea rezolvată în favoarea științei, era pusă sub o formă războinică și ireductibilă. To be or not to be, se puneă față de metafizică. Pentru Comte știința era un Fetiș, încă mai mult se prezintă astfel pentru un Taine (1) și Renan (2). Știința, pentru aceștia, ne dădea un fel de cunoștință absolută a lucrurilor, o icoană deplină a evenimentelor universului; era o inițiere intelectuală în tainele divinității, era o specie de „viziune în Dumnezeu”, după cum scria altădată Malebranche, un „mane, thekel, phares” (3).

Dar în sfârșit d-l H. Poincaré a apărut. Cine nu poate măsura distanța dintre: *L'Avenir de la Science* (4) al lui Renan, imn înălțat științei și *Science Hypothèse* al d-lui Poincaré, frigoriș al visurilor înfierbântate ale Sacerdoților științei. Știința ne apare după acesta din urmă, ca o construcție spirituală, nu după forme a priori, rigide și definitive, cum credea Kant, ci după o activitate mlădioasă, creatoare și temerară, care n'are margini decât în principiul elastic al comodității științifice, al economiei mintale. Necesitatea și universalitatea științei sunt o convențiune, un decret al spiritului — fără a fi arbitrar —, care în matematică e controlat de comoditatea, simplitatea teoriei, iar în științele naturale de o experiență indiscutabilă când e cât mai profundă posibilă. E necesar un principiu fizic, nu pentru că se sprijine pe o categorie a priori a intelectului, cum scria Kant, ci pentru că, printr'un decret al spiritului, noi ridicăm acest principiu, la început sugerat și controlat de experiență, mai pre sus de orice experiență și deci devenit

1) Pentru Taine principiul conservării energiei e ceva etern, fondul imutabil e atins, pipăim oarecum substanță permanentă. „H. Taine. De l'intelligence I. p. 11).

2) „Pentru mine”, zice Renan — eu nu cunosc decât un singur rezultat al științei, e de a deslegă enigma e de a spune definitiv omului slova lucrurilor, de a i-o explica, de a-i da, în numele singurei autorități legitime care e natura omenească întreagă, simbolul pe care religiunile i-l dădeau de-a gata și pe care el nu-l mai poate primi (E. Renan — *L'Avenir de la Science*. p. 23)

3) „cântărit, socotit divizat”

4 Opera a fost scrisă în 1848, dar a fost tipărită integral tocmai peste 40 de ani mai târziu.

peste puțință de a fi contrazis de ea. De acum înainte experiența poate să-l condamne, dar numai poate să-l contrazică.

Astfel treptat — treptat fantoma pragmatismului latent prinde a se materializa, a se actualiza, și apare în preajma veacului XX profilându-se seducător la orizont, ca a sugestiune a „economismului” și a democrației contemporane, ca o concepție superioară celorlalte, ca singura metodă plină de viață și de realitate.

Pentru Descartes știința desvăluia fondul precis și absolut al lucrurilor și ființelor; pentru Kant și Comte, știința eră o *cunoștință* relativă, dar singura adecuată și obiectivă, pentru d-l Poincaré în parte și pragmatismul quasi-sceptic, știința devine un simplu simbol util al lucrurilor, o viziune practică a naturii, o simplificare „prea omenească” a realității, de o valoare cognițională aproape nulă. Cunoștința e o unealtă în mâinile vieții misterioase și creiatoare. Mais ni cet excès d'honneur, ni cette indignité!

În mijlocul acestui măcel al științei apare d-l H. Bergson. Suntem surprinși cum cugetătorul desinteresat Bergson a putut să fie înregimentat printre pragmatistii veritabili. El pune sub o formă nouă, originală și suggestivă problema coliziunii dintre știință și metafizică. Știința e absolută în lumea materială, ea este o creațiune a vieții pentru ca aceasta să poată pune stăpânire asupra lumii externe, *înfelegând-o*, este oglinda evolutiv din ce în ce mai perfectă a lumii obiective; dar ea n'are nici o putere, nici o posibilitate să pătrundă într'adevăr și realitatea care a creiat-o, viața și conștiința. Pentru viață și conștiință, procedeele științifice, explicațiunile mecanice sunt simboluri deformatoare și strâmte. Viața nu poate fi înțeleasă decât prin viață. Viața e devenire, e durată pură, ca și conștiința; prin aceste date putem să luăm o cunoștință reală despre viață și psihic. Procedeele mecanice ale punctului de vedere obiectiv și extern sunt creațiuni ale acțiunii, ale efortării de a ne face loc în Universul material, de a-l cucerii, de a ne înseră în el. De aceea viziunea obiectivă e o viziune statică a lucrurilor, sub aspectul repetițiunii și al similitudinii. Dar viața și conștiința nu se repetă pentru că durează. Știința nu poate să îmbrățișeze adecvat aceste două realități supreme, ci numai metafizica, care e oarecum immanentă vieții. Așa dar știința de până acum este cunoștința perfectă a lumii materiale sau obiective, *fiindcă pentru d-l Bergson*

acțiune și cunoștința materiei sunt echivalente, se suprapun cu timpul; iar metafizica (filozofia) este singura cunoștință a vieții și conștiinței. Numai prin metafizică putem pătrunde în resortul vieții, ea este singura „știință” a lumii biologice și psihologice. Inteligența, cu produsul său știința tradițională, fiind o parte din viață nu poate îmbrățișa toată imensitatea infinită a vieții universale; trebuie să dilatăm conștiința dată trecând peste marginile ei în subconștientul crepuscular, pentru ca să putem percepe melodia eternă a Vieții. Nici deducția, nici inducțiunea nu pot smulge secretul vieții, ci o altă metodă: intuițiunea *simpatică* intelectuală.

Dacă metafizica sau „meta-știință” prinde absolutul în lumea vieții, știința nu mai puțin posedă și ea absolutul, însă în lumea materiei. Avem astfel față 'n față două absolute care nu se pot măsura, pentru care nu există și nu poate exista un metru comun. D-l Bergson a crezut că astfel a putut concilia definitiv pretențiunile pururea crescânde și legitime ale științei cu exigențele eterne ale metafizicii. Știința e absolută în sensul cartezian pentru realitatea materiei inerte; această afirmațiune distruge cu desăvârșire aserțiunea pragmatistă că știința n'are nici o valoare explicativă, că e un joc, o construcțiune estetică, adică artificială, menită veșnic să varieze, după interesele sociale și practice ale momentului (1). Astfel deosebirea dintre știință, așa cum se înțelege azi, ca fiind o cunoștință relativă și fenomenală, și metafizica, ca pătrundere în lucrul în sine, se șterge în teoria bergsoniană. Mai limpezi sunt barierele dintre diferitele științe particulare, decât dintre știință și metafizică. Și cu toate acestea sciziunea dintre știință și filozofie nu încetează, științei sub promisiunea că i se dă absolutul material i se retrage de sub dreapta sa jurisdicțiune lumea biologică și psihologică, pe care tocmai mai mult de-

(1) D-l Bergson a ținut să înlăture în mod expres și fără replică echivocul și exagerările posibile și reale ultra-pragmatiste ale filozofiei sale. Astfel scrie în *Revue de métaphysique et de Morale*. 1903. p. 31. «Dacă există o concluziune care se degajează din *«Evoluția creației»* e din potriva că inteligența omenească și știința pozitivă, acolo unde ele se exercită asupra obiectului lor propriu, sunt chiar în contact cu realul și pătrund din ce în ce mai adânc în absolut. Iar în *Année psychologique*—1908. p. 230. «Cei mai mulți socotesc întreaga știință ca relativă inteligenței umane. Eu cred din potriva, că e realitatea în sine, realitatea absolută, pe care științele matematice și fizice tind să ne-o reveleze».

cât orcând vroom să punem mâna, să le stăpânim, să le prevedem. După concepția bergsoniană viața e tărîmul neprevăzutului în mod absolut.

Știința, după noi, renunță cu plăcere și fără multă oscilațiune la absolutul cu care o înzestrează d-l Bergson, dar își menține revendicările seculare de a da o explicațiune total științifică a tuturor fenomenelor Universului. Știința deci rămâne relativă și fenomenistă, rămâne coextensivă tuturor fenomenelor, dar câștigă după urma d-lui Bergson certitudinea că ea nu este o creațiune artificială, ci o necesitate fatală a vieții și inteligenței umane. Vom vedea mai la vale forma sub care se va prezintă știința în viitor și care vor fi justele sale pretențiuni.

§ 3.

Dacă la origine filozofia sau metafizica eră totul, dacă ea ținea locul de știință sau dacă făcea un singur trup cu știința, și astfel eră singura descifrare rațională a lucrurilor, cum se poate înțelege că ea a putut să ajungă să fie, în loc de rădăcina tuturor cunoștințelor care trimite seva vitală în toate părțile arborelui cunoștințelor, un șef de orchestră, care n'are altă sarcină decât să bată măsura și să caute să armonizeze diferitele instrumente ale orchestrei, adică în specie diversele științe? Acestea eră concepțiunea comtiană și câți dintre noi n'o împărtășesc! Ne-am obișnuit cu ideia că treptat-treptat s'a rupt din trunchiul văduvit al filozofiei tradiționale toate științele particulare și că astfel filozofia s'a trezit într'o zi deposedată de toate bunurile sale strămoșești. Pentru ca științele să iasă din diviziunea primitivă, metafizica a fost silită să devină un lamentabil rege Lear. Nu-i mai rămăneă, fiindcă pierduse tot, decât să se sinucidă. Dar dacă ea n'a consimțit să se ucidă singură s'au încercat benevol unii, foarte mulți, s'o gătuiască, socotind că-i sfârșesc cu o clipă mai curând o penibilă agonie.

Dar toate aceste opiniuni și aprecieri, care încep 'cu Comte, isvorăsc dintr'o greșită înțelegere a apariției științelor pe care vom cercă s'o denunțăm.

Sarcina filozofiei nu trebuie să fie, sau mai bine, nu este să coordoneze științele particulare, să umple lacunele dintre științe. Științele au fost odată unificate în filozofia din pri-

mele sale manifestări originale, în filozofia elenă; atunci eră monismul perfect, sinteza integrală și unitară a tuturor cunoștințelor noastre, fiindcă unitatea eră simplificarea extremă, confuziunea universală, eră *indistinctul*. Dar filozofia, care pornise dela intuițiuni pripite, unilaterale și simpliste, prin propria sa activitate, prin însăși natura sa, prin sine, observând contradicțiunile care existau și țâsneau din toate părțile prin ipoteza monismului perfect, s'a trezit și a dat primul impuls spre cercetarea din ce în ce mai amănunțită și riguroasă a fenomenelor particulare. Filozofia primordială prin propria sa reflecțiune asupra-și, adică mai concret, prin scoaterea în discuție a formidabilei probleme care se știe că stăpânește întreaga gândire filozofică antică și va stăpâni veșnic gândirea omenească, problema *Unului și Multiplului*, a stimulat gândirea spre investigațiunea particulară, spre creierea în fine a științelor speciale. Deci filozofia prin propria sa activitate și inițiativă a creiat științele particulare, anume pentru că a recunoscut varietatea Universului, pentru că în cele din urmă Multiplicitatea a învins Unitatea, deși la origine eră din potrivă. Numai astfel, se părea, filozofia, care eră pătrunderea în resortul intim al realității, putea să-și mai mențină pretențiunea de a strânge realul din ce în ce mai de aproape și de a-i tălmăci înțelesul său adânc. Multiplitatea științelor particulare este opera însăși a procesului intern și imanent de dezvoltare a metafizicei. Științele speciale, deși se înfiripaseră, nu se desprinseseră cu desăvârșire sau apreciabil de metafizică nici în antichitate, nici în epoca modernă; ruperea lor definitivă — s'a văzut — e opera originală a marelui Aug. Comte.

Dacă prin metafizică s'a ajuns la varietatea științelor particulare sau cu alte cuvinte la constatarea multiplicității evenimentele cosmice, cum putem să mai pretindem că tot „filozofia“ să unifice ceea ce ea, prin ea însăși, a cunoscut ca divers, ca multiplu, cum se mai poate ca *tot ea* să se întoarne la construcțiunile monistice primitive prin care dejă a trecut? „Nu trebuie să uităm că științele s'au născut din filozofie și că nu filozofia s'a născut din științe“ (1). Dacă a fost așa, cum putem admite ca această funcțiune să se pervertească într'atât în cât filozofia să piardă activitatea sa primitivă, să devină o anexă ingrată a științei, să

(1) *Paul Janet — Principes de Métaphysique et de Psychologie* — I. p. 32.

devină din regină o sclavă deabea tolerată. Trebuie să recunoaștem definitiv că monismul metafizico-științific e un simplu punct de plecare, e o pârghie pentru ca să înțelegem Universul atât de obscur la început. Spiritul omenesc la origine, ca și inteligența actuală a copilului, simplifică și generalizează prea mult și prea repede. Evoluțiunea cunoștințelor copilului constă în recunoașterea complexiunii lucrurilor, în înlocuirea spiritului geometric cu spiritul de pătrundere fină, în substituirea eterogenității omogeneității din primul moment. Monismul primordial *metafizic* este mort și toate încercările de a-i da o viață factice rămân sterpe. Ce urmărește metafizica în locul monismului, se va vedea mai jos.

Putem urmări într'un caz concret confuziunea regretabilă a filozofiei — șef de orchestră, e cazul lui H. Spencer. Pentru Spencer „știința e făcută din adevăruri existând mai mult sau mai puțin separat și n'are cunoștință despre aceste adevăruri ca total integrate”; și tot așa peste două pagini: „pentru a da definițiunea cea mai simplă și cea mai clară: cunoștința de o specie inferioară e cunoștința *neunificată*, știința e cunoștința *parțial unificată*; filozofia e cunoștința *complet unificată*” (1). Originalitatea incontestabilă a lui Spencer se știe că în primul rând e de a fi aplicat la toate agregatele realității legea universală a evoluțiunii. Dacă am găsi o singură excepțiune legea n'ar mai fi generală, valoarea ei ar fi precară și ar trebui să căutăm în altă parte. Știința nu poate să facă excepție dela legea suverană a-tot-explicativă. Cunoștința științifică se diversifică, după cum am văzut, pornind dela monismul primitiv metafizic; dar și știința ca orce agregat natural pe măsură ce se diferențează, pe măsură ce se eterogeneizează, pe aceeași măsură trebuie să se integreze, așa cum cere legea transformării universale. Și atunci care ar fi consecința? Consecința ar fi că știința, *prin ea însăși*, trebuie să se unifice. Dar cu aceasta am ajuns în opozițiune cu întreg pozitivismul lui Comte și Spencer. Unificarea științei n'o putem pretinde dela filozofie; nu din afară poate veni sinteza, ci dinăuntru, prin însăși logica interioară a procesului devenirii. Părerea noastră e că, pentru ca să nu aducem o știrbire serioasă procesului universal al evoluțiunii, trebuie să înlăturăm defini-

(1) H. Spencer—*Les premiers principes trad.* Guymiot Schleicher—1902. p. 109 și 111. Pasagiile sunt sublimite la noi.

țiunea de mai sus, care mai are și cusurul de a fi acceptată în deobște, dar fără nici o discuțiune, ca și cum ar merge dela sine. Știința nu poate rămâne etern, cum de altfel nici nu rămâne, o cunoștință parțial unificată; fiindcă pe de o parte, precum s'a dovedit mai sus, o unificare în sensul propriu al cuvântului, nu ne mai poate veni dela metafizică, ca să-i zicem filozofiei pe numele său adevărat; iar pe de alta, fiindcă evoluția însăși postulează această integrare intrinsecă științei.

Filozoful științific face operă de savant, unificarea științelor este încă o specialitate pe lângă celelalte specialități științifice. Să nu credem că avem atunci o fuziune nepermisă și primejdioasă a științei cu filozofia; o asemenea părere e concluziunea unei psihologii părăsite de mult. Spiritul nu e pierdut sub multiplicitatea unor facultăți distincte, care uneori colaborează, de foarte multe ori se luptă și nici odată nu se contopesc. Funcțiunea creiatoare și unificatoare există din belșug chiar în științele particulare; iar în sistematizarea monistă a acestora ea dobândește doar o importanță ceva mai mare. Conștiința este o unitate, o aceeaș realitate sub diferite forme. Nu putem concepe a analiza pură fără o sinteză subsecventă, ambele funcțiuni sunt corelative, indisolubil legate, două fețe ale aceluiaș proces de înțelegere. Caterina de Medicis zicea fiului său Henric III: „ce n'est pas tout de tailler, il faut recoudre“. Care e croitorul care ar crede că un costum de haine e gata când a fost numai croit, și cine ar putea să-l „coasă decât tot un croitor?

Ipoteza, prototeza, precum o mai numește d-l Oswald, după toate cercetările logice contemporane asupra naturii explicațiunilor științifice, joacă un rol precumpănitor și inevitabil în structura științei, se identifică cu experiența atât de mult în cât e greu să mai distingem unde se sfârșește data experimentală și unde începe reprezentarea noastră mintală. Reprezentare și pre-reprezentare se contopesc perfect, fapt pe care, sub diferite forme, psihologia contemporană l-a verificat experimental. Suntem departe de „hypotheses non fingo“ al lui Newton, care eră mai mult nominal decât real; astăzi ne cunoaștem mai bine și avem sinceritatea și îndrăsneala să ne înfățișăm cum suntem. Realitate și Imaginație nu există numai în operele literare sau sistemele metafizice, ci și în însăși mecanismul cel mai intim al sistematizării științifice. În plăsnuirea științei, spi-

ritul nu întrebuițează numai un număr bine cunoscut mai dinainte de categorii rigide, care predetermină fatal rezultatele științifice, (părerea lui Kant și a multor savanți și filozofi acutali) ci și o activitate de o plasticitate proteiformă, o activitate inventivă infinită. Această strânsă interacțiune între activitatea creiatoare a spiritului și cunoștința strict experimentală în sânul științei a făcut pe o seamă de gânditori și savanți (Boutroux, Oswald, Milhaud, etc.) să creadă că hotarele dintre științe și filozofie au devenit imperceptibile. Aceștia însă iau cu o mână ceea ce dau cu alta. Dacă știința a devenit filozofică, e pentru ca filozofia să devină absolut științifică și să numai existe prin sine; știința sevestrează astfel întreaga curiozitate omenească. Știința uzurpă tronul filozofiei, deși o primește la sânul său.

J'embrasse mon rival, mais c'est pour l'étouffer (Racine).

§ 4.

Monismul există, însă nu poate fi decât un monism științific. Știința, urmând un instinct sau o lege fatală a conștiinței omenești, caută unificarea, singura unificare posibilă; și unificarea perfectă e echivalența, identitatea. Știința prin forța sa motrice internă încearcă reducerea tuturor fenomenelor la o categorie de fenomene simple, inteligibile, unde cauza și efectul se confundă, devin indiscernabile, formează un singur tot, o singură realitate, un substrat de o valoare și o cantitate constantă: *e concepțiunea mecanică, cinetică a Universului*. Concepțiunea mecanică a lumii, visul măreț al gândirii, este încercarea pe care o face știința de a unifica prin ea însăși fenomenologia universală. Dar aceasta cu o condițiune absolut necesară, să nu creadă că exprimă fondul lucrurilor. Concepțiunea mecanică e singura sinteză posibilă omenească, pentru ca să avem o concepțiune totală, unificată a tuturor cunoștințelor noastre, e oarecum „perennis quaedam scientia”. Fenomenul de mișcare e fenomenul — substrat universal, e acelaș sânge care curge în toate arterele întregului univers obiectiv. Noi admitem, dela pragmatisti că știința este o creațiune practică a Omenirei, pentru ca să se poată familiariza cu Universul, care însă astăzi e cultivată desinteresat numai pentru ea; însă nu subscriem de loc la superficialitatea pe care ei în

chip gratuit o aruncă în spinarea științei. Ceea ce dă științei o sancțiune indelebilă e valoarea ei practică, dar și puterea ei explicativă unitară.

Știința, dacă vrea să rămână într'adevăr știință și astfel să slujească interesele omenirii, dacă vrea să constituie o cunoștință fenomenistă strictă în marginile cunoștinței omenești, trebuie să fie mecanistă.

Scoala energetică din fizica contemporană (Rankine, Mach, Oswald, Duhem), (1) care s'a manifestat ca o adversară hotărâtă a mecanismului, și-a pus în primul rând întrebarea: legile mecanice, care pot fi exacte în ele înșiși, pot fi extinse la toate fenomenele naturii? Nu cumva mecanica nu e decât o aripă a construcțiunii naturii, o parte din fenomenele fizice? Și atunci cum putem pretinde să reducem *toate* fenomenele fizico-chimice la o *parte*, orcât de însemnătatea ar fi, a acestor fenomene? Teoria echivalenței energiilor, dar mai cu seamă teoria degradării energiei a lui Carnot, reluată de Clausius, refuzau, se zice, o explicare mecanică a lor, cu toate încordările repetate ale mecaniștilor. Ne rămâneă deci ca să adăogăm pe lângă energia cinetică, ziceau anti-mecaniștii, un număr de energii calitativ ireductibile (termică, electrică, magnetică, de volum, de gravitate, etc.) și în loc să căutăm zadarnic un substrat ipotetic mecanic, figurațiuni cinetice sensibile care dublau cercetarea științifică cu o construcțiune inutilă, puțin economică, să ne mărginim la înregistrarea matematică a raportului de echivalență dintre diferitele energii. Eră triumful unui empirism strâmt care credea că exclude ipoteza și imaginația constructivă. În acelaș timp, orcât s'ar strădui d-l W. Oswald, o construcțiune monistă a fenomenelor naturale devine imposibilă, fiindcă, dacă natura este o juxtapunere de calități ireductibile, n'avem dreptul nici măcar să zicem că toate se topesc într'un singur substrat: Energia universală. Calitatea e ceea ce nu se poate diviza în elemente, e ceea ce nu poate să producă ceva fără să se altereze, să se transforme, să dispară ca adevărată calitate (2). Și de altfel o energie universală e o altă ipoteză,

(1) Să se vadă, între altele, monografia foarte completă și clară asupra așa zisei crize a teoriei fizice contemporane: *Abel Rey-La théorie de la physique—1907* (Alcan).

(2) «Există asemănare între portocaliu și galben; cu toate acestea nu putem diviza portocaliul în părți dintre care unele ar intra în galben, pe când celelalte ar rămâne proprii însuși portocaliului. Un măr pictat și un măr fotografiat se aseamănă, dar nu ne putem reprezenta ceace au în comun». (*H. Höfding-Esguisse d'une Psychologie* ed. 3-a. p. 205).

incontrolabilă din punctul de vedere energetic, strict experimental. Mai mult, dacă explicațiunea mecanică tradițională, clasică n'a isbutit încă se ne dea o explicare completă și satisfăcătoare a naturii, nu putem nega dogmatic și anti-științific că nu va putea cu timpul să înlăture toate piedicile și contradicțiunile, cum le-a înlăturat treptat-treptat dela Renaștere până la o doua jumătate a sec. XIX, când s'a ivit reacțiunea energetistă. D-l Oswald eră convins că dacă a dovedit că atomul e o ipoteză inadmisibilă și materialistă, și concepțiunea mecanică va trebui să dispară în fața aceloraș argumente. Intre mecanism și atomism există o foarte strânsă legătură, fără a fi o legătură indisolubilă: spre pildă Descartes. Cercetările mai noi de altfel. asupra constitutiei electrice a materiei, cercetări elegante și minuțioase, care au avut de rezultat constatarea existenței unor particule, electroni, cum îi numește fizicianul neerlandez Lorenz, în care se subdivide atomul, care pierde astfel proprietatea indivizibilității, ne fac par'că să atingem cu mâna natura corpusculară a materiei. Dacă, am admite, că mecanica atomului nu poate rezistă energeticii, care e părăsită din ce în ce sau e întrebuințată euristic în laborator, pentru determinarea în parte a unor fenomene restrânse, în specie biologice, sunt indicațiuni sigure și serioase că o mecanică nouă, o mecanică remaniată și lărgită, poate mecanica electronului, ne va putea da o explicațiune completă cinetică a fenomenelor naturale. Mecanica a eșit din încercarea energetică fortificată, întinerită. Fie sub forma de atom, fie sub forma de electron, ipoteza *corpusculară* a materiei, strâns legată de concepția cinetică, admite existența unui *quid* care se menține, a unei realități, a unui raport constant, nu substanță, a unui fond nealterat, identic cu sine, fiindcă astfel ne putem regăsi, nu ne rătăcim în acel imbroglie colosal care este natura.

Din acest punct de vedere energetica face o confuziune gravă uneori a filozofiei, a metafizicii cu știința; energetica devine un fel de mistică, de panteism. De aceea cel mai aprins energetist, d-l Oswald, vede în energetică un succedaneu îndestulător și exclusiv al metafizicii tradiționale. Dar monismul în adevăr *științific* nu poate fi decât obiectiv și mișcarea e fenomenul cel mai general obiectiv, pe când energia este un concept subiectiv și de aceea restrâns. Psihologul Binet se întreabă de ce vorbim de „energiile” naturii și nu de „slăbiciunile” naturii? E pentru că simțim

că natura e mai tare decât noi, că ne e superioară în procesele sale, muschii săi are senzații de efortare mult mai intense decât ai noștri; natura ne strivește. Dar însuși fenomenul energetic, chiar energia, nu poate fi înțeleasă științificește decât tot în funcțiune de fenomene de mișcare. Singura definițiune universal acceptată a energiei e: energia e o realitate care poate să producă un travaliu; travaliul e semnul existenței unei energii. „Travaliul, iată deci elementul pe care experiența ne face să-l regăsim în orice fenomen fizico-chimic și pe care îl întâlnim mereu sub o formă clară, vădită, și în acelaș timp omogenă, măsurabilă, comparabilă identic dela un caz la altul. *Travaliul e o noțiune mecanică. E totdeauna o mișcare* (1). „In acelaș timp, energetica, care pare a fi o reîmpropătare a fizicii calitative aristotelice, nu e o construcțiune științifică decât întru cât întrebuițează *măsura* pentru determinarea relațiunilor de echivalență dintre diversele energii ale naturii. Dar măsura ce este, fără de care energetica ar aluneca în rătăcirile silogistice și dialectice medievale asupra forțelor și calităților oculte, asupra entităților ireductibile care caracterizau fizica dinainte de Renaștere? „O măsură e o variațiune de întindere, o deplasare în spațiu, o senzațiune de mișcare. O senzație de mișcare e aproape totdeauna legată de un reper care comportă o senzație de rezistență; prin această senzație se evaluează mișcarea care se produce, forța sa. Orce experiență ne face să recădem, cel puțin până acum și totul ne face să credem că va fi totdeauna astfel, peste fenomene mecanice” (2). Deci mișcarea rămâne, cu toate atacurile energetice, fenomenul privilegiat, centrul unei sistematizări unitare a fenomenelor fizice, motivul unei sinteze moniste a Universului material, singura reprezentare imaginabilă a fenomenelor externe. „In definitiv, nu pare prea îndrăsneț să afirmăm că ipotezele mecanice s’au născut cu știința și că ele au făcut, ca să zicem așa, corp cu ea, în toate epocile în care ea progresează real, aceea în care știința făcea abstracțiune de aceste ipoteze fiind o epocă de progres foarte lent” (3).

Concepțiunea energetică mai are scăderea de a fi în contradicțiune cu „simțul comun”, care e forma rudimentară

(1) Abel Rey-La théorie physique p. 302.

(2) Abel Rey-idem, p. 286.

(3) Emile Mayerson-Identité et Réalité (Alcau—1908) p. 78.

și confuză a explicațiunilor științifice. După cum zice și fizicianul dela Bordeaux, energetist de altfel, d-l Duhem, adevărurile cele mai sublime ale științei n'au alt fundament decât datele simțului comun. Știința nu e decât o determinare, o analiză mai precisă și mai obiectivă a datelor brute; înțelegem dar de ce energetica mai adânc considerată ne face o impresiune penibilă. Energetica ne silește să gândim conceptul unei lumi lipsită de „materie“, așa cum o înțelege bunul simț, ideia unei realități fără masă, fără suport. Nu zic că această concepțiune n'ar putea fi *reală*, dar o asemenea problemă metafizică n'are sens pentru știință, pe când sigur paralizează acțiunea, care nu se poate exercita decât asupra unei „materii“, asupra unui „ce“ rezistent; o lume plină de energii imateriale ne face impresiunea — e vorba de simțul comun — a vidului, a neantului, e ca și cum o lovitură de spadă, în loc să lovească în corpul în care trebuie să lovească, spintecă înșelător aerul.

Știința deci va fi mecanistă, fiindcă știința suprimă calitatea, eterogenul; omogeneizează realitatea topind calitatea în cantitate; calitatea e incomensurabilă, e imprevizibilă, scapă puterilor omenești, nu se reduce la elemente mai simple.

Pe aceeași linie de înțelegere, noi putem vedeă foarte natural de ce mecanismul exclude, sub forma lui consecventă, fenomenul psihologic și-l trece în rândul „epifenomenelor“, după expresiunea fericită a Englezilor. Această, fiindcă noi am văzut că unificarea științifică fiind obiectivă și integrală, va exclude fenomenele subiective și prea aproape de fiecare — e o notă a simțului comun! — pentru ca să le mai integreze în sistematizarea sa, care urmărește îmbrățișarea evenimentelor care prin natura sau depărtarea lor ne scapă în chip firesc. *Știința nu sintetizează decât ceea ce e mediat, nu ceea ce e imediat.* De altfel, sub o formă obiectivă, adică posibil de prevăzut și deci de modificat prin intervențiune efectiv omenească, mecanismul nu exclude procesele psihologice. Dar atunci nu se ocupă decât de substratul lor material, somatic, de fenomenele neurice, singurele fenomene observabile de toată lumea, nu numai de un singur individ, ca în introspecțiune; psihologia devine o știință biologică, un capitol al fiziologiei (1).

(1) Foarte recent avem de înregistrat un puternic curent dela Nord. din Rus'ia, în fruntea căruia e savantul neurolog, Bechterew, care se

Pentru Du Bois Raymond era o adevărată enigmă, din cele șapte, aparițiunea conștiinței din fenomene pur mecanice, pentru noi însă nu există această enigmă, fiindcă o asemenea problemă nici nu poate fi pusă serios. Mecanismul nu e ținut să explice originea fenomenelor de conștiință, fiindcă, prin însăși punctul său plecare, omitea integrarea fenomenelor psihologice. Deci „ignorabimus“ ar putea să fie rostit cu efect oratoric, dar nu e în chestiune. Astfel înțeles mecanismul, superioritatea lui pare un lucru vădit. Care e originea spiritului, a conștiinței, din punct de vedere *obiectiv*? E compatibilă această întrebare cu datele cele mai sigur câștigate de idealismul, spre pildă, kantian, care tocmai a pus știința pe o temelie ce ar putea desfiide pironismul cel mai extravagant? Cum putem admite o realitate care să fi existat *înaintea* conștiinței și din care la un moment dat, nu se știe cum și când, printr'o generațiune spontană misterioasă, să fi țâșnit această conștiință? — Nu există realitate în afară de conștiință — chiar absolutul nu va putea fi prins decât tot prin conștiință, chiar dacă conștiința ar trebui să sucombeze imediat, ca o efemeră care a procreiat, care și-a îndeplinit rostul pe lume.

Evoluționismul universal al lui Spencer, rău înțeles, se poticnește tocmai la problema originii conștiinței; între lumea organică și conștiință există o soluțiune de continuitate, el lasă să subsiste o genună ameteitoare peste care nu putem întinde o punte de legătură. Cum putem înlătura atunci această lacună? Concepțiunea mecanică e o creațiune relativă a spiritului și nu putem gândi un mecanism înaintea conștiinței, din care să fi apărut conștiința. Conștiința și problemele sale n'au nimic a face cu mecanismul. Suntem mai de grabă înclinați să presupunem, pentru ca să nu cădem în oțioase non-sensuri, că conștiința e eternă și că ea a prezidat sub o formă sau alta, spectatoare ineficace *pe atunci*, la însăși întocmirea genetică a lumii materiale. Și dacă vroim să scăpăm de o asemenea conjectură, care ar părea îndrăzneată, nu ne rămâne decât să zicem că problemele psihologice sunt extra-mecanice; căci, cum s'a văzut,

străduiește să ne dea o psihologie absolut obiectivă, fondată, numai pe teoria reflexelor, în stare să rezolve *criza* — iarăși *criza*! — psihologiei contemporane, care până acum, cu metodele cunoscute, n'a ajuns la nici un rezultat sistematic și apreciable. (Să se vadă: N. Kostyleff, *La crise de la psych. expériment.* 1911 — Alcan. de asemenea Bechterew. *Journal de Psych. pathol.* 1909, *Revue scientifique.* 1906.

o evoluțiune pur mecanică în afară și înainte de conștiință este contradictorie, pentru realistul cel mai feroce, fiindcă concepțiunea această nu e astfel formulată și nu există ca atare decât în și printr'o conștiință.

Din acest punct de vedere, mecanismul bine pătruns, fără metafizică materialistă, imposibilă astăzi, e de preferat energetismului, care își închipue iluzoriu că prin conceptul de „energie” ar putea să descopere continuitatea dintre materie, viață și conștiință, pe când în realitate prăpastia continuă să existe tot atât de infinită. Dacă numim conștiința, o energie psihică sau „noetică”, sau altfel, am făcut un progres real, vedem noi cum se transformă energiile materiale în energie psihică, putem prinde experimental, cum postulează energetica, echivalența dintre energiile mai sus citate? Fără șovăire afirmăm, nu.

§ 5.

Din punctul în care am ajuns putem cântări acum „valoarea” științei. Știința are în primul rând o valoare de cunoștință indiscutabilă, grație aplicării neîncetate și neîngrădite a principiului cauzalității stricte sau a determinismului universal. Ea este singura perspectivă unitară asupra lucrurilor, perspectivă de sigur relativă și fenomenistă. Însă știința are un alt rol, un rol grandios, un rol practic; ea este arma cea mai puternică a omului în lupta de îmblânzire a mediului veșnic amenințător și inclement. Scopul constant al științei, în evoluțiunea sa modernă și în special contemporană, e, ceea ce știu și copiii, stăpânirea, captarea forțelor firii. Mulțumită științei omenirea poate închide în doi pumni omenеști colosalele și strivitoarele puteri ale naturii (subiectivismul, în aplicațiile practice, e suveran). Deci, *mai multă forță*, iată idealul științei, mai multă putere prin pătrunderea cauzală și mecanică a fenomenelor.

E momentul să îndepărtăm o puternie înrădăcinată iluziune omenească. Știința nu umblă după chimere, știința nu e un panaceu universal, știința într'un cuvânt nu caută să realizeze fericirea universală, fantomă veșnic inezisabilă, nu vânează să transforme planeta într'un „Eldorado” uchronic și utopic, miragiu chinuitor al sufletului. De altfel psihologia contemporană ne-a dovedit prin cercetări mai

noi că cei doi poli ai vieții noastre afective nu sunt plăcerea și durerea, ci excitațiunea și depresiunea, afecțiunea *stenică* și *astenică* (1). Nu orice excitațiune este plăcută, spre pildă surpriza, deși e o creștere, o pletoră de energie. De foarte multe ori o veste bună, spusă pe neașteptate, strică toată bucuria posibilă viitoare.

Ceea ce tinde să făptuiască știința nu e o plus-valoare de fericire, ci e o excitațiune din ce în ce mai intensă a sufletului omenesc, o creștere de energie, care aproape totdeauna se face cu sacrificiul nemilos al fericirii individuale. Să crească bogăția socială, să crească puterea mușchilor omenesți, să se intensifice încordarea conștiinței omenesți în fața mediului dușman și indiferent. Noi nu trăim viața ci o consumăm, o devorăm; nu perfectă echilibrare între acumulare și cheltuială e scopul acțiunii, ci veșnic o cheltuială mai mare, pentru ca să atragă apoi o acumulare reparatoare mai vie, mai intensă. Cum ar fi posibil altfel progresul? Nu numai că motorul creațiunilor științifice n'a fost fericirea, dar nici efectul său nu e fericirea constantă. Aplicațiunile aburului și electricității, spre pildă, au creat comodități momentane, o mulțumire provizorie. Dar deprinderea care ascute inteligența, tocește sentimentul. Mulțumirea primitivă devine nevoie fatală, o povară. Știință, în loc să facă să crească fericirea, adaogă sufletului nostru infirm nevoi din ce în ce mai multe, care devin din ce în ce mai greu de satisfăcut toate în același timp. Firește, prima impresiune a putut fi că știința va coborî fericirea din cer pe pământ, dar s'a văzut apoi, că, e drept, inteligența câștigă, vălurile și misterele dispar, prejudecata și ignoranța se furieșează urmărite și sleite în ultimele adăposturi, dar în același timp zădărnicia tuturor dorințelor de fericire supremă apare din ce în ce mai ucigător.

Și s'a zis și s'a scris, cu privirile îndreptate spre Roma, „bancruta” Științei (2).

Cu cât existența materială a individului în parte și a speciei sau societății în deobște e mai asigurată, cu atât mai mult e amplificată capacitatea lor de a simți afecțiile

(1) Să se vadă: *Th. Ribot—Problème de psychologie affective*. p. 27., de asemenea. *P. Sollier—Mécanisme des Emotions*—(Alcan—1905), în trecut.

(2) Să se vadă în special, pamfletul ce a făcut mult sgomot—*F. Brunetiere—La Science et la Religion*—1895—Apărut sub forma de articol în „*Revue des deux mondes*” și apoi în broșură.

displăcute. E și firesc, în cadrul transformismului. Cu cât un animal, răma sau melc, e mai expus în fiecare clipă să fie strivit, cu atât mai puțin el a trebuit să fie afectat de acțiunile externe. Ar fi posibilă viața pentru un animal dezarmat în fața împrejurărilor haine și care ar simți totuși profund și amănunțit toate gesturile amenințătoare ale mediului? De sigur, nu. Omul în parte are viața asigurată, din ce în ce se pare mai asigurată, și de aceea capacitatea sa de a resimți durerea e mai desvoltată și se desvoltă continuu; între inteligență și capacitatea de a simți durerea e un raport direct.

Dacă știința nu face să crească fericirea, dacă cantitatea de fericire e constantă aproape în omenire, aceiaș la sălbatec ca și la omul civilizat, nu putem să mai renunțăm la ea, ea a devenit orgoliul nostru și speranța că înarmați cu ea vom galopa deasupra secolilor prelungind viața și, cine știe, înfrângând moartea. Sălbatecul poate e mai fericit, în sensul brut al cuvântului, decât noi, dar o întoarcere înapoi e o nebunie; de aceea știința exaltând puterea omenească va putea să ne scutească de mizerii ce pot fi ușor evitate. Ea va trebui să aibe ca un țel imediat satisfacerea nevoilor elementare (hrană, adăpost, îmbrăcăminte) *ale tuturor oamenilor*. Căci numai atunci când nimeni nu va mai fi torturat de foame, nu va mai tremura de frig, sau nu va mai dormi cu sufletul chinuit de ziua de mâine, numai atunci vom putea avea personalități libere și creatoare, cu care vom cuceri universul și vom învinge moartea.

În cea mai mare parte iluziei spre mai multă fericire se datorește mișcarea celui de al „patrulea stat”, proletariatul, sub flamura ca sângele a socialismului (1). Iată pe conducătorul social-democrat cum dă târcoale palatelor și cum cu o privire sălbatecă, poftitoare și geloasă străpunge zidurile și crede că vede alucinatoriu în dosul acestor pereți, în camere somptuoase, de un lux bolnăvicios și rafinat cum trupurile istovite și sufletele veștejite și blazate ale boga-

(1) Credem că vom avea prilejul să desvoltăm cândva ideea *social-aristocrației* în fața ideii *social-democrației*; adică necesitatea unei elite inteligente și deplin conștientă de sine și de legile sociologice care să cărmuiască cu o solitudine continuă și părintească păturile mediocre ale societății. Vom avea atunci de jos în sus o liberă venerațiune, iar de sus în jos o solitudine nedesmințită. Rolul elitei ca factor precumpănitor al progresului social e un fapt deplin constatat al sociologiei contemporane (vezi *Fr. Giddings, Principes de Sociologie. Introducere* traducat. p. IX).

ților tremură în brațele voluptăților. Pe când el, omul cu sufletul și trupul robuste!... O, putere a iluziunii și imaginației veșnic nemulțumită, o aspirațiuni netemeinice dar infinite ale democrației moderne, unde ne tărâți voi?!... Și, vai, nu e acela care suferă în adevăr a cărui psihologie am văzut-o. Nu, revoluțiunile sociale, după părerea unui italian (1), n'au fost făcute de către acei care au avut să sufere mai mult de pe urma unui regim politico-social, ci din potrivă de aceia care tocmai au avut mai puțin de îndurat. Anume pentru că au fost mai cruțați, au avut timpul de „farniente” de a zgândări nepotrivirile sociale ale momentului, în parte necesare evoluției, de a le exaltă în conștiința lor în mod iluzoriu și de a le răspândi la acei care poate într'adevăr suferă. Nu acei care vorbesc mai mult despre „munca augustă”, și despre „sacrele bătăături” ale muncitorului, sunt care muncesc mai mult, au fața suptă de surmenaj și mâinile bătătorite. Revoluțiunile sociale nu isvorăsc din rărunchii națiunii, ci sunt opera acelor „farnienți” care au timpul și belșugul material să cerceteze și să oglindească în conștiința lor o situațiune socială a prezentului. Firește, intelectualul, când nu e „proletar”, adică sărac cu duhul, cu timpul isbutește și trezească pe proletarul simplu și veritabil la conștiința situațiunii lui, care nu totdeauna este atât de rea pe cât se spune, însă aceasta totdeauna mai târziu și după revoluțiunea, pe care proletarul o săvârșește aproape inconștient, după legile automate ale psihologiei mulțimii. Căci „mai repede se rușinează stăpânul de a ține sclavul, decât sclavul de a fi ținut.”

Nu putem ști sigur dacă societatea e responsabilă de inegalitățile sociale, de pauperismul ce bântue toate societățile civilizate, sau știința care încă n'a isbutit, pe de o parte să exploateze toate bogățiile globului, iar pe de alta să supui fenomenele sociale unui tratament științific, riguros, mecanic. Acest din urmă pios deziderat îl va împlini ea vreodată? Convingerea mea e că *pe deantregul* nici odată. Ceea ce e obiectiv în sociologie va fi cu timpul deplin integrat în știință, ceea ce însă e subiectiv, și veșnic va exista un coeficient psihologic, va scăpa totdeauna prevederei fixe și sigure.

Teza pesimistă, e greu să tăgăduiască cineva, în parte e perfect adevărată. Starea normală a ființei noastre fizico-

(1) *Trievro—La teoria dei bisogni*. p. 11, 12—Turin, 1930.

mentale nu e nici fericirea, nici durerea, ci e o stare mijlocie, neutră aproape, indiferentă și omogenă. Fericirea ca și durerea sunt o criză; dar pe când fericirea e o criză paroxistică, care de grabă se transformă în suferință, durerea își menține tonalitatea sa depresivă încă multă vreme. Dar mai e încă ceva. O plăcere adâncă și intensă te face să uiți de timp, o durere acută intensifică percepțiunea duratei, te face ca într-o clipă de suferință să blestemi întreaga existență și să dorești moartea. Și cum durata vieții se socotește, nu după filele din calendar, ci după timpul real trăit psihologic, după cantitatea și intensitatea proceselor de conștiință, iată de ce se poate afirma că durerea este mai mare decât plăcerea, că cumpăna vieții se înclină fatal mai mult spre partea suferinții decât spre partea fericirii. Și totuși trăim! Suntem îndreptățiți să credem că dacă trăim, cu toate durerile neînălăturabile, e pentru că scopul vieții nu e fericirea și că viața nu există numai prin fericire. Scopul ei e mult mai complex, mai ideal; suferința e uneori simptomul unei vieți superioare, eroice e un mijloc pentru revelarea unui țel transcendent, e revelarea unei vieți care se întrece pe sine.

Astfel știința dobândește o aureolă divină, mistică. Totul ne îndreptățește să vedem în ea o religie sau obiectul unui nou cult religios. Știința ca și religia nu se impun prin fericirea efemeră ce ni-o procură, ci prin forța și idealul lor care ne atrag în sus. În știință ca și în religie există același motiv de sălbatic și desinteresat sacrificiu, de suferință purificatoare și transfigurantă. Ca și religia, știința este o operă colectivă, este sinteza tuturor aspirațiilor omenești spre mai multă putere, spre o stăpânire „crescendo” asupra lucrurilor; ea are forța pe care o dă colaborarea solidară mereu multiplicată a numărului imens de savanți uneori anonimi sau ignorați. Nu e de loc paradoxală sau demodată încercarea de a „diviniza” eforturile științifice, cu restricțiunile postulate de pretențiunile ei modeste speculative. Știința este o religie nu pentru că smulge vâlul fatal de pe fața zeiței Isis, sau pentru că e revelația realității în intimitatea sa, ci pentru că e o forță, o valoare a civilizației umane. Și cultul științei posedă un ritual anumit, fără a fi orb și rigid, în locașuri determinate: sunt laboratoarele savanților, sunt uzinele asurzitoare presărate de suprafața planetei din belșug și neîncetat înmulțite.

(Va urma).

MIRCEA FLORIAN.

TESTAMENTUL UNUI BOIER OLTEAN

DELA 1820

De vreme ce întâmplarea cea viitoare iaste oamenilor neștiută, și îngerilor lui Dumnezeu necunoscută, pentru că numai la Dumnezeu sânt toate cunoscute, — drept aceeaia, eu, robu lui Dumnezeu, Matei Preotescu, — fiind ajuns de bătrânețe, și temându-mă de vreun sfârșit cu întâmplare, mai nainte, fiind sănătos și în toată mintea mea, — am [fă]cut această adiată, și o am lăsat moștenitorilor mei, ca să știe ce să facă după moartea mea. Și întâi, mă rog tuturor oamenilor cu ce voiu fi greșit, ca un om din lume, să mă iarte, și pe mine, și de Dumnezeu, să fie ertați toți.

După aceasta, las întâi ceale pentru sufletul meu: să-mi facă pomeniri la toate soroacele, până la trei ani, după cum le va da mâna să-mi facă; dooă sărindare: unul al rîndului morți[i], iară altul (iar altul, — repetat încă odată. N. E.) mai cu vreme, când vor putea să-mi facă; și o cruce; și fântăna, — ce am făcut-o, cu cumnatumieu Gheorghie, — când să va strică iar, cu soția mea, să o dreagă; și podul ce-l am în Aninoasa, când se va strică, să-l mai dreagă odată, sau să-mi facă altul.

Arăt și aceasta, că, mai în trecutele viemi, puind, mătușă-mea Catrinca, toată partea de moșie, a unchi-mieu, lui Ștefan, zălog, la Măldărești, cu soroc, până la trei ani; — iar, de nu se vor da bani[i], la numitul soroc, să fie moșiea statornică în veaci, — și viind sorocul, și

văzând eu, că mătușă-mea nu-i dă mâna, și rămâne numita moșie, după cuprinderea zapisului, supt stăpânirea Măldăreștilor,—pentruca să nu se piarză pomenirea unchi-mieu, lui Ștefan, am luat eu bani[i] asupra mea, altă parte, și cu judecată, abi, am scos numita moșie.

Și văzând, mătușă-mea, sălința,—și fiind soții[i] sale, unchi-mieu, lui Ștefan, nepot de frate, și moșit, și botezat de dânșii, și, dela botez făcându-mă și fecior de suflet,—me-au dăruit o parte de moșie, ce au fost cumpărată, de unchi-mieu Ștefan, cu taleri: cinci. Și fiind scăpătat, și neavând alte daruri, și la cununie, tot această parte de moșie me-au dăruit, și mireasei o față de tivilichie (1). Precum și la botezu, fiu-mieu, lui Ștefan, puind și doi oameni de cinste, mărturie; pe stărița dela Mamu și pă un (pă un,—repetat încă odată. N. E.) de aici om de adevăr,—și au zis, mătușă-mea, că, la mo[a]rtea ei, va lăsa și prin dieată. Și la facerea dieți[i], nu am fost, că au murit la mănăstirea Mamului, fiindcă se află călugăriță acolo; apoi de au lăsat acea parte de moșie, în o dieată, de nu au lăsat nu știu (nu știu,—repetat încă odată. N. E.) cum îi va fi fost mintea la facerea dieții. Iar, eu, în frica lui Dumnezeu, arăt, că: cât am fost în viață, după blagoslovirea și bunul dar, am stăpânit acea danie, nesupărat de nimeni. Iar acum, trecând vreamă multă la mijloc, și după ce au murit mărturiile,—au prins a zice cumnatu-mieu Gheorghie că are moșie mai multă decât mine cu acea cumpărătură.

Pentru aceasta, în frica lui Dumnezeu, am lăsat și eu această adieată, ca după mo[a]rtea mea, de să va ispiti cumnatu-mieu Gheorghie, ca să oprească acea danie, că (fie) și față de tivilichie, atunci pân nu va lua carte de blestem, precum că n'au auzit, nici au înțales de acea danie, nimeni, și, încărcându-să cu blestemul, să va păgubi și copii[i] miei de acea moșie.

(1) De scurteică imblănită.

Arăt și aceasta, că: fiind tată-mieu, frate mai mic și slab de fire, din voia lui Dumnezeu, l-au ales frați[i] pă unde au fost moșia mai proaspătă. Însă să știe, în hotarul Mărcușului, pă din sus, și hotaru Preoteștilor în siliște, pă din jos, și în seaci, pă mijloc. Și cât am fost eu în viață, hotărnicie nu s'au făcut, ca să pocă căută; ci, când să va face vre-o hotărnicie, să aibă a-și lua copiii[i] miei partea de moșie dintr'amândouă hotarele, pă din jos, despre Măldărești, după cădere, fiindcă suntem din fratele cel mic. Și cine nu va urmă, după această adieată, și va umblă să o strice, ori judecatori politicești, ori bisericicești, să nu vadă fața lui Dumnezeu, și să aibă a da sama la înfricoșatul judecător Hristos, Dumnezeuul nostru.

1820, Mai 20.

MATEI PREOTESCU

* * *

Testamentul e scris de mâna lui pe hârtie obișnuită, pe amândouă fețele. Scrierea e frumoasă și se poate ceti cu înlesnire. Până acum s'a păstrat în mâinile urmașilor, în linie femeiască, ai lui Matei Preotescu. Acum e în posesiunea subscrisului, el însuși urmaș, în linie bărbătească.

Până la controlarea cu documentele familiei Măldăreștilor, dela Preotești, județul Vâlcea, azi în posesiunea d-lui Tudor Măldărescu, avocat din Craiova, deși neamul Preoteștilor s'a dovedit cu mult mai slab decât al Măldăreștilor, veniți ei, în satul Preoteștilor, peste Preotești, prin înrudirea Voichiței, fata lui Preotescu, cu un Măldărescu, dau o scuită filiațiune a Preoteștilor, păstrată în tradiția familiei.

Matei Preotescu, împreună cu căpitanul Ștefan și Tănase sunt copiii lui Dumitrașcu, el însuși copilul lui Preda. Matei a avut cu soția sa Duța Boerescu 6 băieți și o fată. Cel mai mare Ștefan, a avut o fată, Păuna, din care se trag, azi, moșnenii, Grigore și Alecu Bu-

dulan, în mâna căruia s'a păstrat testamentul de mai sus al bunicului lor, după mamă. Al patrulea copil, Gheorghe Preotescu, a avut trei băieți: Ioan, Mihail și Constantin, cari nu s'au mai numit Preotești ci Georgești, după numele de botez, al tatălui lor Gheorghe. Din Ioan, se trage profesorul Anastase Georgescu, din Craiova, iar din Mihail, subscrisul. Urmașii, în linie bărbătească, ai lui Matei, au sărăcit și au vândut părțile lor de pământ, nemai având nici o legătură cu satul familiei lor, în care s'a ridicat neamul Măldăreștilor, veniți dela Măldărești. Două hrisoave dela Matei Basarab din 18 Iunie 1642 și 10 Noemvrie 1653, păstrate în traducere românească, arată cumpărarea satului Preoteștilor de Oprea vătaful dela Preda Spătarul. Ele au fost publicate de d. Mihail V. Demetrescu, în «Convorbiri Literare», an al XXIX-lea, pag. 155—204. Afirmarea d-sale că neamul Preoteștilor s'a pierdut în linie bărbătească «la jumătatea secolului acestuia (XIX)» e neîntemeiată.

VASILE MIHĂILESCU

INSEMNĂRI

PRIVITOARE LA ISTORIA CULTURII ROMÂNEȘTI

Reforma legii învățământului superior.— Universitățile noastre sânt în plină evoluție. De unde la 1864, profesorul universitar se gândea să profeseze o doctrină oarecare cu privire la o știință indicată de titlul catedrei, prin legea dela 1898, învățământul superior și-a pus ca țință crearea științei. Profesorii adevărați trebuiau să fie aleși după gradul de originalitate în ramura cultivată de ei. De aceea, în loc de recrutarea prin examene în scris (care dovedeau mai mult puterea memoriei), s'a cerut dela candidații pentru profesorat lucrări tipărite și anume de mare valoare.

Dorința aceasta a legiitorului a fost prematură. Valoarea lucrărilor e lucru foarte relativ, iar aprecierile n'au putut avea o măsură unitară. Cât privește însușirile didactice ale candidaților, judecata asupra lor devenea cu neputință, de oarece nu se prevăzuse nici o conferință publică, nici măcar un *colloquium* între profesori și candidat.

Lacuna aceasta a fost înlăturată prin noua reformă. Ca temei al candidărei sânt în primul rând lucrările tipărite. Spre a se vedea parțea proprie autorului s'a prevăzut o discuție publică asupra conținutului acelor lucrări. În sfârșit, spre a se dovedi și îndemânarea de expunere, adevărații însușirile didactice, candidații, vor ține de aci înainte câteva prelegeri de probă sau vor executa lucrări practice (la științele experimentale).— Cu felul acesta de recrutare, desigur că selecțiunea corpului didactic superior va fi mult mai îngrijită decât în trecut.

Reforma aceasta rezumă o experiență de un deceniu și mai bine.

O altă modificare vrednică de relevat e stabilitatea acordată personalului seminariilor, laboratoarelor și institutelor, precum și direcția mai accentuată spre o serioasă pregătire profesională.

Firește, la urma urmei, o reformă plătește atât, cât plătește conștiința celor ce o aplică. Și sub regimul legii de până acum se putea face mult bine; după cum se va putea face în viitor mult rău, cu toate restricțiunile legii de față, — dacă profesorii universitari nu se vor folosi de autonomia universității cu toată grija cuvenită.

M.

FAPTE, RECENZII, REVISTE

1. FAPTE.

ARCHEOLOGIE. Se comunică din Kartum, că săpăturile făcute în districtul Meroe au descoperit un portic de templu roman și încă alte dovezi hotărâtoare ale unei ocupații militare a Romanilor. Astfel s'ar explica acum descoperirea acolo în 1911 a unei figuri în bronz a împăratului August. Aceste cercetări, dacă sunt deplin confirmate, arată că hotarele imperiului roman erau mult mai îndepărtate decât se credeă până acum.

M. DJ.

BIOLOGIE. *Este posibilă viața fără microbi?* Pasteur își pusese încă din 1885 această întrebare. De atunci se observase, că unele insecte se pot desvoltă în mod normal fără ajutorul bacteriilor, dar se credeă că vertebratele nu se pot lipsi de ele.

În urma unor observări făcute de Metchnikof asupra animalului *pteropus medius*, doctorul Michel Cohendy a făcut timp de trei ani o serie de experimente asupra puilor de găină. D-rul Roux, directorul Institutului Pasteur, a prezentat cu mult interes rezultatul acestor cercetări, Academiei de Științe din Paris.

Cohendy a inventat și fabricat un aparat în care puii de găină es din ouă și cresc în condițiuni de asepsie absolută. Mai multe serii de puș au fost supuși experienței. Toți s'au desvoltat în mod cu totul normal trecând fără nici o turburare chiar și primele lor săptămâni de viață, când se credeă că secrețiunile digestive ale tinerelor animale nu sunt încă suficiente pentru ca acestea să se poată lipsi de concursul bacteriilor. Pentru controlarea experienței, conținutul tubului digestiv, sângele, penele lor, au fost semănate în diferite bulionuri: nici o cultură microbiană nu s'a produs. Între a cincea și a șasea săptămână puii au fost scoși afară din aparatul care-i păziă de orice contaminare; în 24 de ore nenumărate bacterii, saprofite și patogene, le-au inundat ca în mod normal tubul digestiv. Cu toate acestea ei au continuat a se

desvoltă în condițiile cele mai obicinuie și chiar s'au reprodus în mod normal.

Viața fără microbi este așa dar posibilă și nu aduce cu sine nici o turburare a organismului. Astfel principiul adaptațiunei indisolubile între animal și bacterii, care se prezintă până acum ca o lege biologică bine întemeiată, pare a nu fi de data aceasta în acord cu experiența.

M. D.J.

DREPT. Proprietatea literară în Anglia. O nouă lege asupra proprietății literare s'a promulgat în Insulele Britanice: cincizeci de ani după moartea autorului, orice opere literare vor deveni de domeniu public. Se exceptează numai articolele și extrasele din operele științifice, precum și criticele de orice fel. Discursurile și conferințele însă se pot reproduce ori când.

Astfel opera unui scriitor decedat, spre ex. George Eliott, este protejată în întregime, și cea publicată în viață și cea postumă, timp de cincizeci de ani.

Samuel Daronda care eră de domeniul public, nu va mai fi decât în 1930. Această lege se întinde asupra întregii producții literare și artistice, cuprinzând și filozofia, muzica etc.

G. L.

EPIGRAFIE. Reînvierea unei limbi. D. Martha, profesor de elocvență latină la Sorbona, a adus Academiei de Inscriptiuni din Paris vestea cea mai neașteptată. A reușit să descifreze textele, cari au mai rămas dela Etrusci! Civilizația etruscă, stinsă de două zeci și trei de veacuri, ne lăsase numai vestigii răslețe. Câteva hieroglife pe câteva vase, pietre de morminte și pânze de in. D. Martha studiază de 25 de ani caracterele etrusce, pe cari nimeni nu le-a lămurit până acum. În urma observațiunilor sale el reușește a stabili, că limba etruscă este din aceeaș familie cu cea ungară, fineză, japoneză și ca cele vorbite în Rusia orientală și Siberia de sud, prin vecinătățile Uralului. Intre ele se pot într'adevăr stabili multe asemănări de rădăcini, comunități de vocabular, potriviri de sufixe și flexiuni și chiar analogii de structură logică. D. Martha a reușit astfel să reconstruiască vre-o câteva sute de cuvinte și să traducă vr'o zece texte etrusce: două inscripțiuni pe cupe, un ex-voto, o epitafă, o inscripție de pe un cavou din Etruria, etc., Cea mai interesantă descifrare este aceea a manuscriptului, care se află păstrat acum la muzeul din Agram și este cel mai lung text etrusc, ce se cunoaște până azi. El nu este de altfel decât un simplu fragment, poate o a cinsprezecea subîmpărțire dintr'o lucrare mai lungă, probabil dintr'un ritual religios. Intreg acest fragment este consacrat indicării unor anume ceremonii propitiatorii, rugăciuni și formule religioase, destinate a ocroti călătoria pe mare a marinarilor, cari părăsesc țarmul. Fragmentul este scris pe pânză de in, căci Etruscii nu

aveau papyrus; pânza este tăiată în fâșii subțiri, pentru că a servit la înfășurarea unei mumii în Egipt, de unde a și fost adusă. Venită din Italia pe vr'o corabie, ea a fost probabil pierdută sau vândută de marinari în Egipt și folosită în urmă la o ceremonie funerară locală.

M. D.J.

FILOSOFIE. Pierre Maurice Masson, profesor la Universitatea din Friburg, a prezentat Academiei de științe morale din Paris cel dintâiu manuscris al lui *Emile*, de Jean Jacques Rousseau. Se cunoșteau până acum două altele: unul, păstrat la Geneva, care a fost întrebuințat și pentru tipărire, altul care se află în biblioteca Camerei Deputaților la Paris și a fost comentat de Victor Cousin. Dar aceste două sunt posterioare celui prezentat azi de Masson. El se compune din 11 caete cuprinzând 262 de foi scrise pe recto și pe verso. Conține o prefață și o concluzie inedite și dovedește marea grijă artistică pe care o puneă Rousseau în scrierile sale, nefiind aproape niciodată mulțumit cu prima sa inspirație. Se poate constata de asemenea cum unele din teoriile lui Rousseau s'au schimbat înainte de textul definitiv al operei. Interesant este un pasagiu unde Rousseau desvultă o teorie nouă asupra dreptului de a se sinucide. În alt loc Rousseau arată cât de greșit este a judeca pe Francezi după Pariziani, cum fac aproape toți străinii. La locuitorii Parisului calitățile rasei sunt într'adevăr ascunse, zice el, sub o scoartă de afecțiune și de cele mai multe ori de rea creștere. Manuscrisul d-lui Masson poate, în orice caz, folosi mult pentru o cunoaștere mai de aproape a lui Rousseau și a operei sale.

M. D.J.

MEDICINĂ. *Principiile dominante ale medicinei moderne.* Medicina a fost dominată în decursul vremurilor de numeroase principii, a căror influență a resimțit-o mai totdeauna proporțional cu autoritatea științifică a cercetătorilor ce le impuneau. Tiranice prin firea lor, aceste principii au pus uneori stăvilare îndărătnice progresului medicinei și i-au dat alteori avânturi neașteptat de strălucite.

Principiilor greșite, dar susținute cu o argumentație artistică și cu o înfățișare științifică de către observatori celebri se datorește perioada de lăncezare medicală pe care a biciuit-o, cu atâta vervă și umor spiritul luminat al lui Molière. Principiilor temeinice care isvorăsc dela o vreme cu îmbelșugare din mințile cercetătorilor moderni, se datoresc progresele uimitoare pe care le realizează medicina de azi.

Trei principii pe cât de frumoase și ingenioase, tot pe atât de practice stăpânesc cu deosebire întreaga medicină a zilelor noastre și anume: acel al vaccinoterapiei, al seroterapiei și al chemoterapiei.

Vaccinoterapia a apărut cea dintâiu și grație mijloacelor ei ne-a dat posibilitatea să ducem o luptă plină de isbândă în potriua unora dintre

cele mai ucigătoare boale ca: variola și turbarea. Isvoarele ei nu sunt deloc sleite, iar numeroasa lume a cercetătorilor plini de speranțe ne promite noi succese.

Seroterapia deși de o apariție mai târzie a dat însă, mulțumită solidității bazei sale, roade din cele mai fericite. Dacă ne-am gândi numai la miile de suflete pe care le scapă serul antidifteric încă ne-am putea da seama de neprețuitul dar pe care l-a căpătat medicina dela cercetătorii ei dezinteresați. Principiul seroterapiei ascunde însă în el adevărate comori și nu suntem poate prea departe de clipa în care vom putea avea câte un ser — atât de mult dorit de omenirea suferindă — pentru toate boalele infecțioase ale organismului.

Chemoterapia, cea mai tânără dintre metodele terapeutice actuale, este și cea mai entusiastă. Grație genialelor lucrări a lui Erlich, care a inovat această metodă, terapeutică este astăzi pe cale să sufere modificări fundamentale, Chemoterapia prin foloasele ce tinde să le aducă în boale foarte grave și răspândite, iar unele din ele de o mare importanță socială, a răscolit atât lumea cercetătorilor cât și a suferinzilor. Principiile ei au condus pe Erlich la descoperirea preparatului său «606» și la aplicarea lui în tratamentul sifilisului. De curând, aceleași principii au condus pe Wassermann la descoperirea unui procedeu pentru tratamentul unei alte boale tot atât de gravă și de răspândită, cancerul.

Wassermann injectând șoarecilor suferinzi de cancer o sare de seleniu a găsit că această substanță toxică pentru toate țesuturile organismului lor normal ar stânjeni și dezvoltarea țesutului canceros.

O altă serie de cercetări i-au mai arătat că injectând șoarecilor. canceroși o materie colorantă, eosina, aceasta se duce să se fixeze în întregime numai pe celulele țesutului canceros fără însă a le influența dezvoltarea lor.

Făcând atunci șoarecilor canceroși injecțiuni cu un amestec de săruri de seleniu și eosină a văzut că sărurile de seleniu sunt luate în întregime de eosină și fixate în totalitate pe celulele cancerului pe cari nu numai că le oprește în dezvoltare, dar le și distruge, vindecând definitiv cancerul.

Aceste cercetări, cari până în prezent n'au trecut încă pragul laboratorului, sunt aduse de Wassermann la cunoștința lumii medicale cu toată modestia caracteristică oamenilor de muncă serioși, iar abținerea lui de la deducții practice pripite ne îndeamnă să sperăm că veacul actual pregătește medicinei surprinze minunate.

DR. D. M.

OCEANOGRAPHIE. Principele Albert de Monaco a comunicat Academiei de științe din Paris studiile făcute de d. Joubin profesor la Museum, asupra cefalopodelor (caracatițelor), care au fost culese în timpul din urmă de vaporul «Hirondelle» destinat cercetărilor oceanogra-

fice și special amenajat pentru ele. Mai ales două specimene, pescuite la o adâncime de 4.500 de metri, sunt interesante. Unul din ele este transparent, așa în cât i se poate ușor studia anatomia și vedea modul cum îi funcționează diferitele organe interne. Observațiuni celebre analoage se făcuseră asupra animalului numit «beptodora hyalina» în legătură cu teoriile de fiziologie nervoasă asupra neuronilor. Cel-lalt cefalopod are un ochiu a cărei parte inferioară este fotogenă: cu alte cuvinte animalul este prevăzut cu un ochiu care nu numai vede, ci și proiectează lumină înaintea, spre a putea vedea în adâncimele întunecoase ale oceanului: un ochiu care este tot deodată și un far!

M. D.J.

PSIHO-FIZIOLOGIE. Se știe ce strânsă relațiune este între diferitele perturbațiuni ale sensibilității și anume fenomene de motricitate fiziologică. Psihoterapia se întemeiază tocmai pe această relațiune pentru a modifica elementul motor prin influențarea senzațiunilor și efectelor. În ordinea aceasta de idei se pareă însă, că elementul motor al psihonevrozelor (obsesiuni, fobii, delirii, etc.) este cât se poate de redus și de aceea nu eră luat în considerație pentru tratarea lor.

Doctorul Sollier, din Boulogne-sur-Seine, a reușit să arăte, din contra, cât de importante sunt modificările motrice, cari însoțesc psihonevrozele. El atrage mai ales atențiunea asupra unui fenomen interesant de tensiune musculară permanentă, care la început este voluntar la bolnavi, dar care cu încetul se transformă într-o contracțiune automatică; aceste modificări fiziologice sunt într-o strânsă legătură cu evoluția boalei sufletești. Concepțiunea această s'ar putea pune în legătură și cu teoria lui Băbînski asupra histeriei. Doctorul Sollier a isbutit în fine chiar, ca influențând în mod mecanic elementul motor, să modifice starea afectivă și chiar morală a pacienților săi, fără nici un tratament psihic propriu zis. Scopul său a fost atins prin exerciții de mlădiere a mușchilor, de adaptare a lor cât mai perfectă prin anume mișcări alternante cu repaosuri voluntare. Un asemenea tratament este foarte interesant, pentru că dovedește natura psihofiziologică, contestată până acum, și nu numai psihologică, a psihonevrozelor.

M. D.J.

2. RECENSII.

E. STAICU, *Roumains et Serbes*, Paris 1912. E caracteristică pentru păturile noastre mai ales lipsa de cunoaștere a granițelor neamului românesc. Excursia făcută acum un an în Macedonia, sub conducerea d-lui D-r. Istrati a fost privită ca ceva nou și extraordinar în felul ei. Excursiile în Banat, Transilvania și Bucovina sunt o raritate. De aci și ignorarea multor fapte de cel mai mare interes pentru înțelegerea situației culturale și politice a poporului românesc.

Despre Românii din Serbia de azi, mulți nu știu aproape nimic. D-l Staicu și-a dat osteneala să privească ceva mai de aproape această latură a românismului. D-sa n'aduce nimic nou cu privire la cunoașterea lor, ba nu cunoaște nici unele lucrări mai recente scrise chiar în limba română asupra Românilor din Craina, dar cu un zel foarte laudabil, a urmărit în ziare și reviste unele fapte instructive.

Sârbii nu ne iubesc,—de altfel ca și Bulgarii și Rușii. Unii ne și calomniază, privind poporul nostru ca foarte vițios etc. Sunt însă interese mari sârbești care nu se pot satisface, dacă statul român nu s'ar arăta favorabil,—în deosebi interese economice. Cu ajutorul Românilor, cu un antreposit sârb la Galați, Sârbii ar putea corecta în bună parte situația lor geografică continentală. Ca compensație, autorul arată nevoia unei înțelegeri asupra situației Românilor persecutați de Sârbi în școală și chiar în biserică.

În orice caz, Dunărea, bulevardul pe care ne vom întâlni cu vecinii ce ne privesc rău (Bulgarii și Sârbii) ar trebui întărită prin sporirea cât mai repede a flotei noastre fluviale.—Lucrarea d-lui Staicu merită atenția tuturor celor ce privesc spre hotarele noastre etnografice.

S.

E. GEBHARDT, *Contes et fadaises*, Bloud, Paris 1912. Autorul e printre scriitorii moderni francezi acela care evoacă mai mult felul de a cugeta și a scrie la Renan;—de altfel, pe când era elev al școlii franceze din Atena, Gebhardt a avut norocul de a fi călăuza marelui artist, când s'a supt pe Acropole. A fost martor al clipelor din care a isvorit cunoscuta «rugăciune pe Acropole». Amestecând cu multă grație și multă artă impresiile sale despre țări și epoce, academicianul francez dă în acest volum o serie de vederi în care omul de știință și artistul fac una. Ele vor fi citite cu un interes deosebit de admiratorii lui Renan, cari vor regreta numai că melancolia ocupă la Gebhardt mai mult loc decât în sufletul pe jumătate gascon al maestrului născut în negurile Breitaniei.

M.

GR. ANTIPA, *Die Biologie des Donaideltas und des Inundationsgebietes der unteren Donau*, Iena 1911.

O lucrare mai interesantă decât s'ar putea bănuși la cea dintâi privire. Pe lângă înșirarea de material științific descriptiv, o mulțime de probleme generale sunt atinse și ilustrate cu fapte și idei sugestive.

Tinutul inundabil a fost multă vreme privit de necunosători ca o regiune antipatică. Puțini bănuiesc încă marele interes ce se leagă de acea suprafață disputată de ape. Pentru biologie, fenomenele de adaptare observate aci dau lucrării d-lui Antipa chiar și pentru profan un adevărat farmec. Cum trăiesc plantele, cum se ascund în nomol anima-

lele, apărându-se de secetă precum și experiențele făcute în această privire sunt în cel mai înalt grad interesante. (Între altele, e interesantă pătrunderea unor animale în raport cu adâncimea păturei de nomol, poate de aci să rezulte lămuriri și asupra dispoziției unor resturi fosile). Unele fapte aduc aminte de minunile vieții animale descrise cu atâta relief de Fabre.

Dar nu numai partea biologică e interesantă, ci și cea economică. Se vorbește mult de secarea bălților. Cifre exacte arată însă, că recolta peștelui atârână tocmai de mărimea suprafeței inundate. Peștele «paște» livezile joase; a le da definitiv agriculturii, ar însemna a împuțina peștele. Nu numai din Dunăre vine peștele în bălți, ci de fapt e născut și crescut în acele rezervoarii. Soluția problemei stă așa dar în alternarea agriculturii cu bălțile. Ceeace e un moment baltă, în alt moment să devină ogor. Cultura peștelui în orezăriile chineze ar fi o bună analogie.

De această publicație se leagă atâtea interese și atât interes științific, în cât ar fi dedorit ca autorul să dea o ediție rămânească, de oarece ea merită o cât mai întinsă răspândire.

S. S.

VIRGIL ONIȚ, Din cele trecute vremi, Brașov 1912.

«Continuitatea și unitatea culturii, contopirea trecutului cu prezentul în evoluția culturală și întemeierea acestei evoluțiuni pe piața unghiu-lară a trecutului e condiția *sine qua non* a culturii unui neam». Plecând dela această afirmare și dela observarea că mulți Români de peste munți simt un fel de sfială față de streinii cu care locuiesc împreună, ca și cum neamul românesc ar fi un neam mai de «a doua mână», autorul își propune un fel de popularizare a științei trecutului nostru cultural și literar, spre a dovedi că avem cu ce ne înfățișa alături de alții. Iată câteva capitole din această colecție de mici studii: Urme străvechi de limbă rămânească.—Sfântul Pavel și Românii.—Un bulgar de pe la anul 1200 despre Români.—Inceputurile limbei noastre literare.—Cel mai vechiu scris original românesc.—De când s'au început stăruințele Românilor pentru unitatea limbei noastre literare.—Cele mai vechi încercări de vesificare românească.—Niculae Cărnău—Milescu.—Audiențele unui Român la împăratul Iosif al II-lea, etc.

Pentru orice Român doritor de cultură, studiile acestea populare vor forma o lectură foarte instructivă și întru totul corespunzătoare scopului ce și-a propus autorul.

M.

3. REVISTE.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT, Ianuarie 1912. Într'un articol intitulat *Geografia pădurii* d. Richard Marek, arată importanța acestui element pentru dezvoltarea și întinderea omului și culturii omenești.

Dintr'un început pădurea, care acum e loc de desfătare și de repaos pentru locuitorul din Europa de mijloc, s'a arătat dușmănoasă omului. Lucrul acesta ni-l arată atât preistoria cât și istoria. Greutatea de a o pătrunde a făcut ca ea să fie pasivă pentru mișcările istorice. Druurile comerciale mari s'au ținut și se țin și acum departe de pădurile uriașe. În evul mediu, când de multe ori posesiunea unei păduri nu avea nici o însemnătate, nu folosea decât pentru vânat și păstorit. Cu toată dușmănia pentru popoarele mari și cu o cultură înaintată ea totuși a înlesnit existența popoarelor primitive. Exemple pentru aceasta se pot găsi în Europa în vremurile vechi, iar acum în alte continente. Grupe mici amenințate de altele mai mari cer ajutorul pădurii pentru neatârănarea lor. Apoi monachul ce caută liniștea sufletească cât și hoțul ce caută libertatea, tot aci își găsesc azilul.

Insemnătatea pădurii pentru om e însă că-i dă lemnul necesar pentru foc. Și din acest punct de vedere se poate observa legătura între om și pădure în apropiere de poli și pe munții înalți. Omul însă în căutarea locului de cultivat a redus aproape cu totul pădurea și chiar a schimbat-o în esența ei. Locuri apoi ce altă dată erau lipsite de păduri au fost acoperite cu acestea.

Cu toată împuștinarea pădurii însă și cu schimbarea ei, autorul spune că pădurea tot mai ocupă aproape 30% din tot uscatul.

N. GH. D.

GEOGRAPHISCHER ANZEIGER (Martie) dă notițe interesante asupra Argentinei. La 1875 s'a exportat pentru întâiaș dată grâu. Azi, această țară, care e de 6 ori mai mare decât Germania, produce până la 5 milioane de tone grâu! Porumbul atinge 7 milioane tone, vitele mari 30 milioane, oile 67 milioane!

În emisfera australă, Argentina va fi țara a cărei recolte să țină în cumpănă țările mai vechi în cultură. Ceeace nu dă vara emisferei noastre în Europa, China, India și St.-Unite, rămâne să dea marele grânar austral — Argentina.

* * *

Aceeaș revistă atrage atenția asupra unui fenomen remarcabil. În ultimii 20 de ani, numărul studenților la universitățile germane s'a mărit. Numărul candidaților la examenele de capacitate s'a înșesit. Urmarea e că Statul nu va mai acorda locuri decât celor ce au certificatele cele mai bune. De aci grija profesorilor de geografie de a nu mai fi admiși, că până aci, pentru această specialitate decât cei ce au examene speciale pentru acest studiu.

LA REVUE, 1 Martie 1912 st. n. *Inteligența animalelor*. — Inteligența se găsește la toate ființele viețuitoare? Iată o întrebare foarte

greu de rezolvat, și pe care învățații se încearcă s'o lămurească. Unii dintre dâșii, susțin că și cele mai mici ființe viețuitoare trebuiesc să aibă un număr de facultăți psihologice, alții din potrivă — printre cari a fost și Descarles — le consideră drept niște simple mașini. De o bucată de vreme, cercetările cari au de scop să lumineze această chestiune au devenit experimentale. Unul dintre cei dintâi cari s'a hotărât să urmărească această problemă, Thorndike, a scos de curând un volum foarte interesant, în care arată rezultatul cercetărilor.

Astfel, T. a luat pisici sau câini flămânzi și i-a închis într'o cușcă a cărei parte anterioară este închisă printr'un grilaj. În afară este pusă o bucată de carne. Ușa coliviei este închisă printr'un mecanism, șurub, sau sfoară de cari trebuiește tras pentru ca animalul să poată eși și să-și potolească foamea. Pisicile astfel închise, după ce mai întâi se agitau zadarnic, căutau să găsească un mijloc de scăpare și astfel dădeau peste sistemul deschiderii. Dar experiența repetându-se de mai multe ori, s'a putut stabili o legătură între plăcerea de a eși și acțiunea de a deschide, astfel că pisicile se repezeau imediat la zăvorul cuștei. Cât despre câini, ei erau atenți mai mult la hrană și păstrau mai mult calm. Repede aflau secretul deschizăturii și nu-l mai uitau niciodată.

S'a repetat aceeaș experiență cu puii de găină, bineînțeles întrebuițând alte obstacole, spre ex. câteva trepte, ce i-ar desparte de hrană sau de alți pui. Se știe că puiul se teme de singurătate, dar, cu toată agitația în care se aflau, nu puteau să iasă. După încercări îndelungate însă, toate aceste animale pot să-și stabilească anumite asociațiuni destul de delicate. Astfel, experimentatōrul a reușit să obișnuiască pe o pisică să distingă o afirmare de o negare; Ex. «Am să-ți dau mâncare», «n'am să-ți dau mâncare».

Totuși T. conchide că deși animalele nu sunt lipsite cu totul de orice reprezentări, ele nu sunt de loc capabile de ceeace noi numim judecată.

G. L.

CRONICA ARTISTICĂ

GRIGORESCII LUI VLAHUȚA

Cu un singur nume, al lui Grigorescu, se mândresc azi artele plastice române, în țară și peste hotare. E puțin, pentru atâtea milioane de Români. Compensația o găsim însă în alte domenii. Doina, poezia populară și splendidele lucrări ale industriei casnice ne dau cea mai bună dovadă a sufletului de artist, cu care din fire e înzestrat țaranul român. Acest simț artistic concretizat odinioară în opere anonime, se încheagă acum în lucrările personalităților cu cari începem să ne fălim. Față de acești fii aleși ai neamului avem însă îndatoriri de tot felul. Venerația singură, pentru cei dispăruți, nu e de ajuns; trebuie să transmitem opera lor cât mai completă generațiilor viitoare. Să îngrijim a le asigura lucrările cele mai caracteristice, ce mai târziu nu-și vor putea procura, oricât le-ar aprecia. Și tocmai această primordială datorie față de cel mai mare artist al epocii de regenerare a României, nu am împlinit-o. Căci, după cum am mai avut prilejul să o spun, în mod oficial chiar, o repet și aci: Statul nu are opere ale lui Grigorescu, deși posedă peste 150 bucăți de ale lui. Căci nu cantitatea, ci calitatea operilor importă. Greșala cea mare constă tocmai în a se fi cumpărat prea multe, dar prea puține bune opere ale lui. Obținând pentru 200.000 lei restul atelierului din Câmpina, fostul ministru al Cultelor a crezut că a adus un mare serviciu atât memoriei pictorului cât și artei române. În realitate însă s'a întâmplat tocmai contrariul. Toți aceia, cari ca și mine apreciază pe Grigorescu și vor să transmită generațiilor viitoare întreaga imagine a talentului său, vor fi de părere, sunt sigur, că marea majoritate a pânzelor cumpărate nici nu trebuie expuse. Ar fi o profanare a memoriei pictorului menținându-se în galeriile oficiale ultimele sale schițe, întocmai ca aceea de a publica toate răvașele unui mare scriitor. Statului, în nici un caz, nu-i este permis asemenea exhibițiuni, cari micșorează

personalitatea celui față de care se comit asemenea indiscrețiuni. În loc dar de a cumpăra cu toptanul toate schițele din atelierul celui dispărut, s'ar fi putut întrebuința banii mult mai bine, alegându-se operele sale cele mai caracteristice cari lipsesc din colecția Statului.

Câtă dreptate aveă actualul ministru-președinte, căruia îi arătam lipsa de Grigorescii în galeriile Statului, de a se mândri cu tabloul — splendidul apus de soare — pe care l'a cumpărat în timpul scurtei sale treceri pe la ministerul Cultelor. Dacă fiecare ministru, ziceă d-l P. Carp, s'ar fi mulțumit să rețină, ca și dânsul, câte un tablou, unul singur dar bun, am fi avut azi o splendidă colecție din operele lui Grigorescu. În lipsa acestei prevederi, cele mai bune din lucrările lui au trecut în posesia particularilor. Desigur că Statul nu poate aveă pretenții să fie detentorul tuturor lucrărilor de seamă ale unui artist. O bună galerie oficială însă trebuie să poseadă cel puțin un exemplar din epocele sau manierele cele mai caracteristice ale artistului. Dar Grigorescu mai ales, ale cărui opere din tinerețe sunt cu atât superioare schițelor din ultimii ani, nu este destul de demn reprezentat în Muzeul Statului.

Colecția bogată și minunată a d-lui Ion Kalinderu, care pe lângă alesele picturi din toate epocile sale mai are și o admirabilă serie de desenhuri ale lui Grigorescu, poate singură să ne dea o idee justă de talentul primului nostru mare pictor.

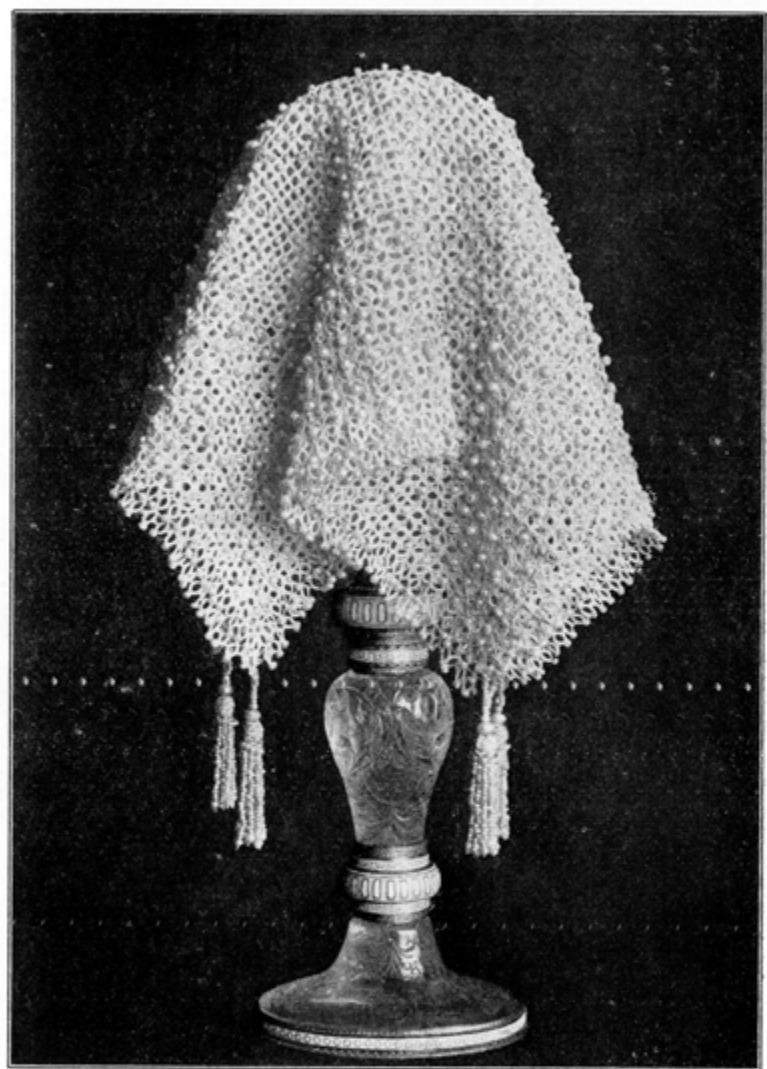
Ni se prezintă o ultimă ocazie de a repara greșelile oficiale ale trecutului. Să nu o scăpăm și pe aceasta. Mai ales că de astă dată se fac toate facilitățile posibile. Căci A. Vla-huță, care e nevoit să se desfacă de splendida lui colecție de tablouri ale lui Grigorescu, nu are decât o singură dorință: să le știe expuse în siguranță și spre folosul câtor mai mulți. Aceste condiții putându-le împlini în primul rând Statul, poetul e dispus să-i ușureze cât mai mult sarcina ce-i incumbă. După ce ne-a dat, în proza lui măiastră, cea mai poetică și mai entuziastă descriere a picturii grigoresciane, poetul se crede dator să nu închidă în colecții private cele mai frumoase din pânzele ce posedă din opera marelui său amic. Ne mai putându-și asuma răspunderea de a păzi această comoară a națiunii în modesta-i căsuță dela țară, unde se retrage definitiv, Vla-huță are curagiul să se despartă de cei mai nobili ai săi prieteni, cari înviorau locuința sa. Dar nu are lașitatea de a-i lăsa să cadă în mâna necunoscutului care ar da mai mult. Sunt, între pânzele ce posedă, câteva cari nu pot fi la locul lor decât într'un muzeu Grigorescu. Sper că actualul Ministru

al Cultelor, un cunoscut admirator al frumosului, nu va lăsa să-i scape ocazia de a împlini acest mare gol.

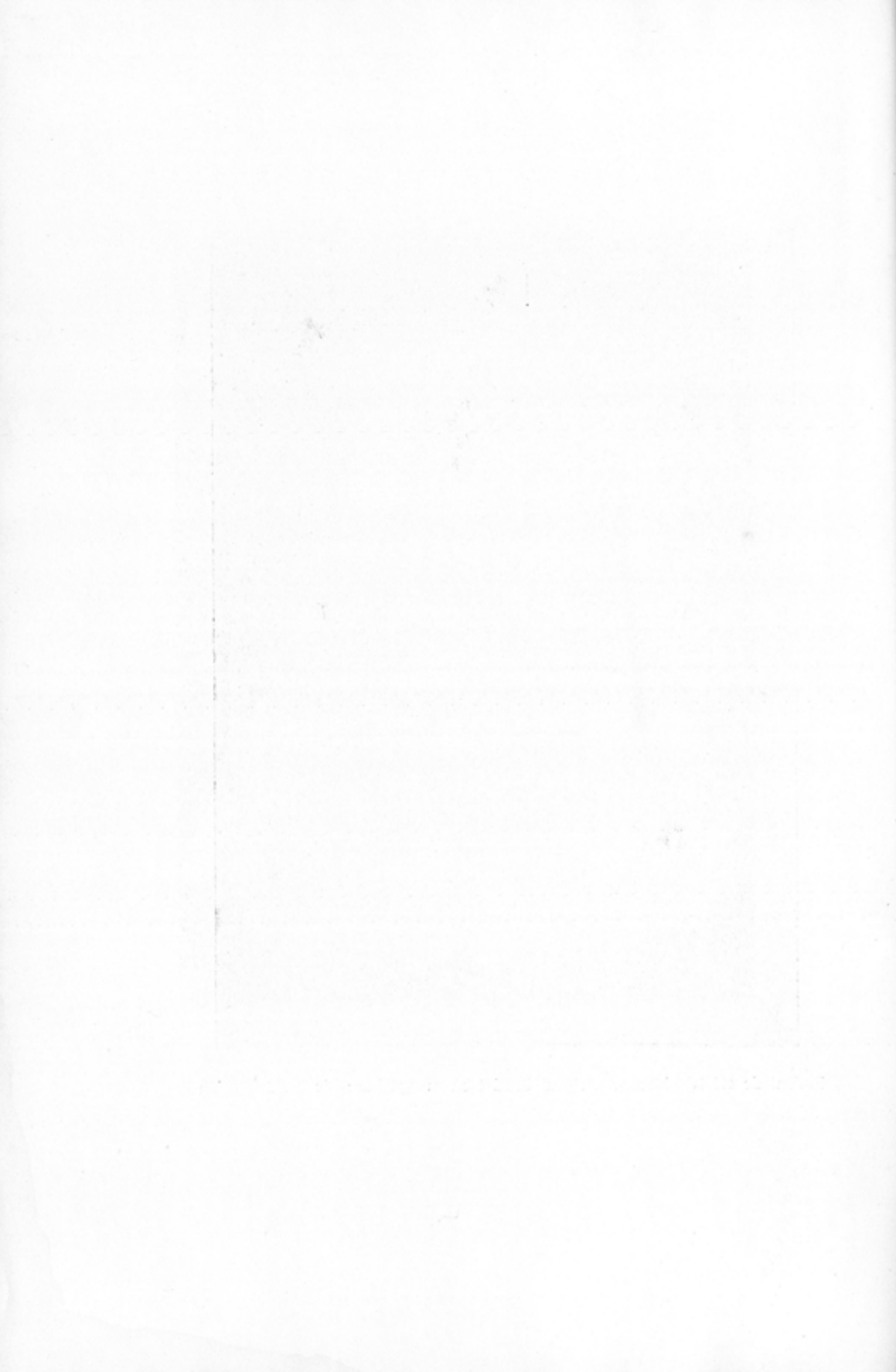
Bisericuța ce s'a ridicat lui Aman, impune să se închine un templu lui Grigorescu. Exagerând însemnătatea celui dintâiu, să nu nedreptăm prea tare pe cel d'al doilea, lăsând ca creațiunile sale de frunte să fie răspândite și în parte pierdute pentru cei mai mulți. Iar la întâmpinarea stereotipă ce mi se dă, că Statul nu are mijloace suficiente pentru satisfacerea tuturor nevoilor culturale, răspund că în cazul de față nu i se reclamă să se execute imediat. Deținătorul comoarei artistice e dispus să aștepte ani și mai cu belșug, când vistieria Statului va găsi o fărimeță din excendente și pentru arta românească. Să se asigure numai un loc pe veci în galeria oficială celor câteva pânze mai alese, acesta e scopul ce cu toții trebuie să urmărim. Căci, o repet, nu ne putem asuma răspunderea enormă, de a fi răpit urmașilor noștri posibilitatea de a se încălzi și ei la soarele strălucitor al peisagiilor grigoresciane.

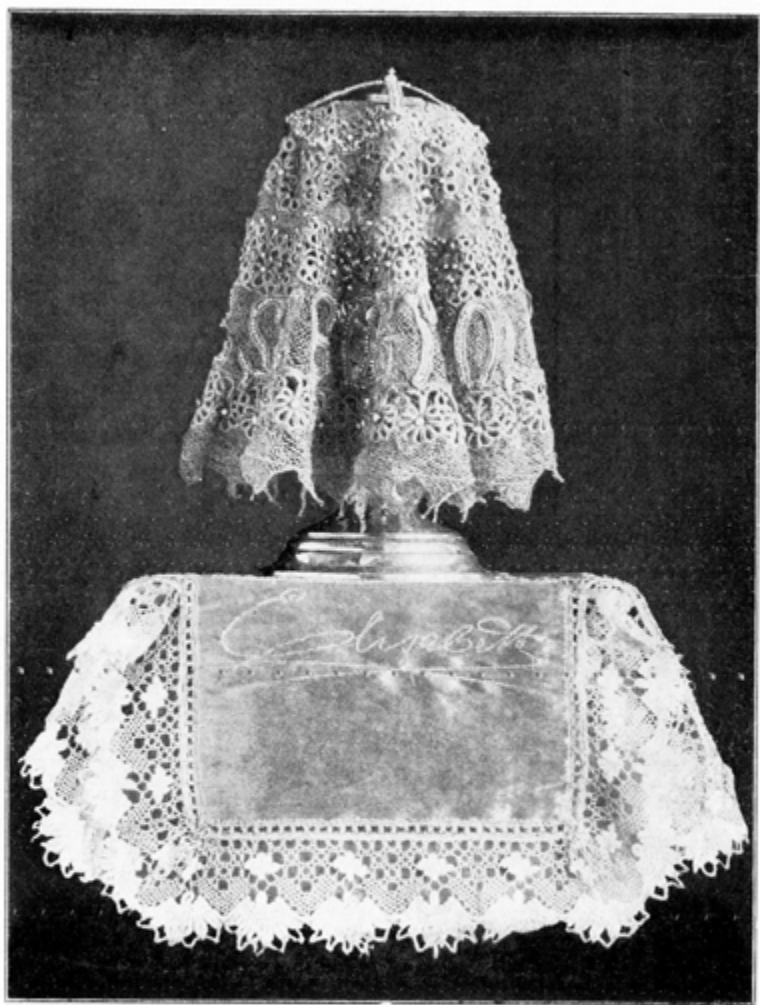
AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

Notă. Clișeele cari ilustrează acest număr reprezintă o parte din obiectele expuse la Berlin, despre care a fost vorba în cronică din luna trecută.

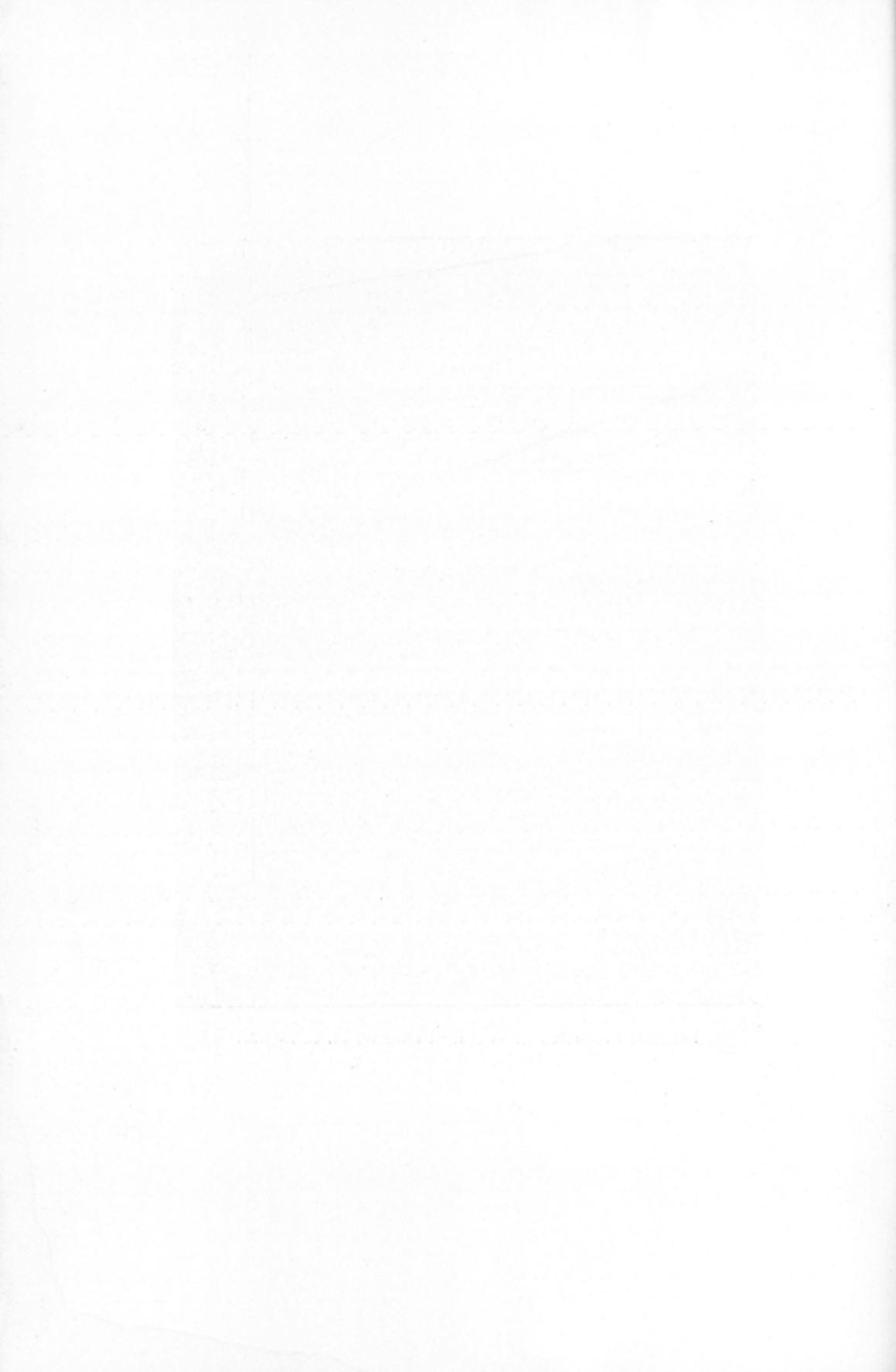

Potirul de cristal și acoperământul brodat cu mărgăritare, de M. S. Regina.

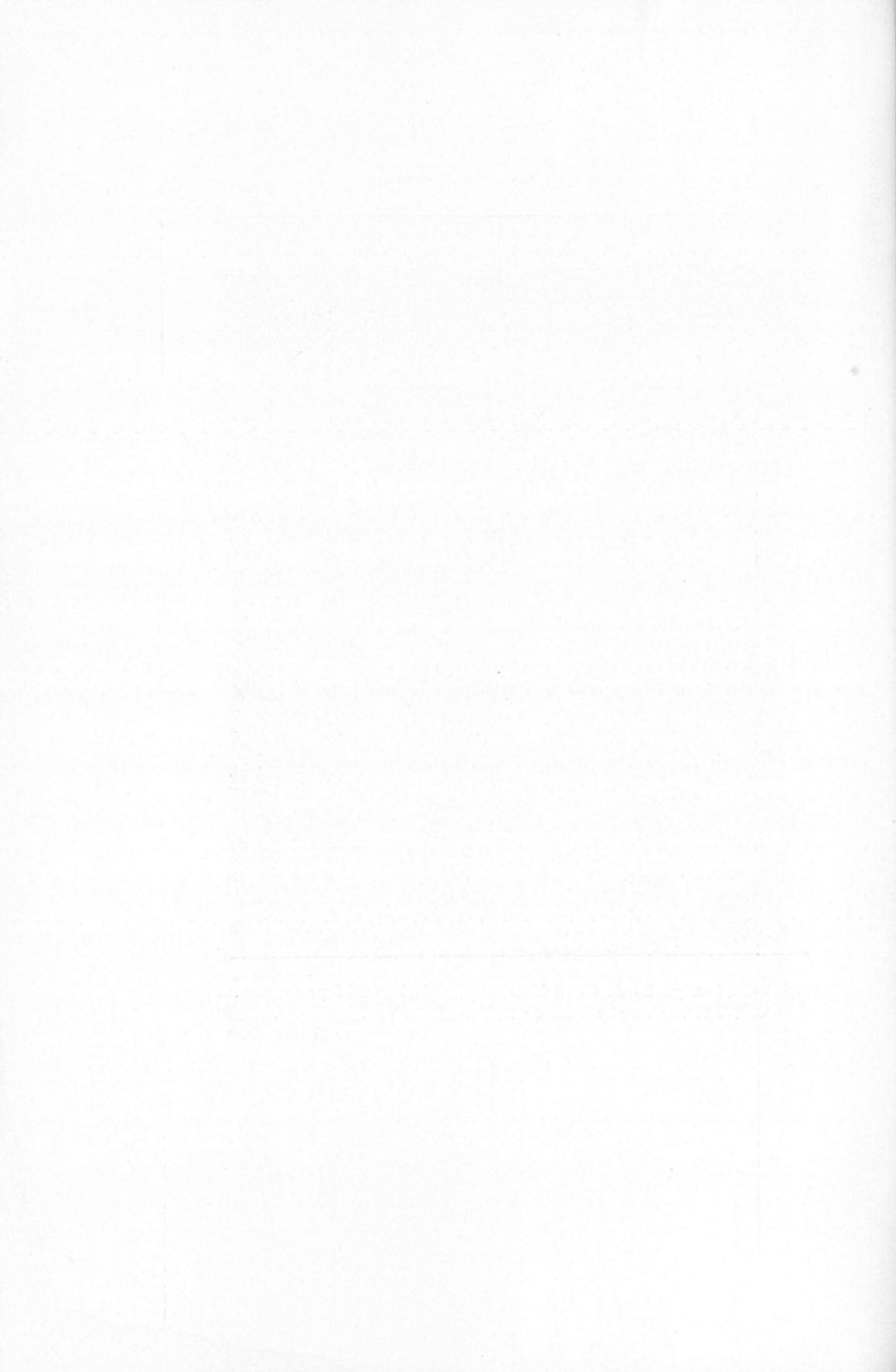
Procoraț brodat cu fir și măgăritare de M. S. Regina.
Dăruit bisericeii din Boznov.

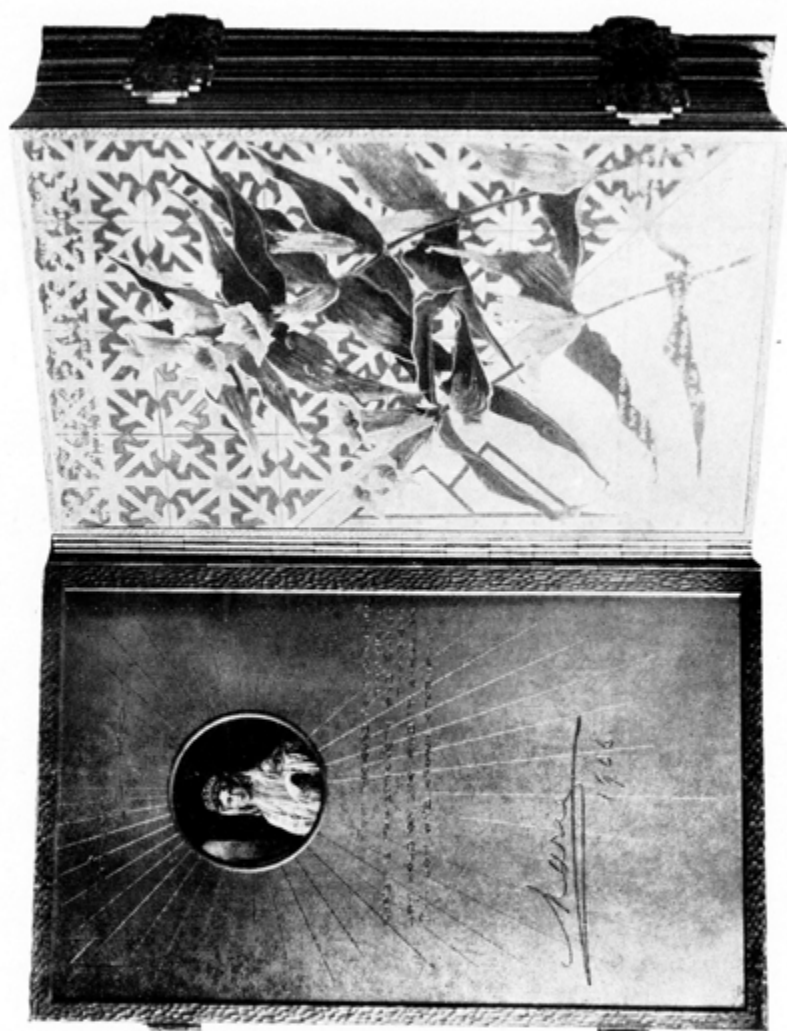

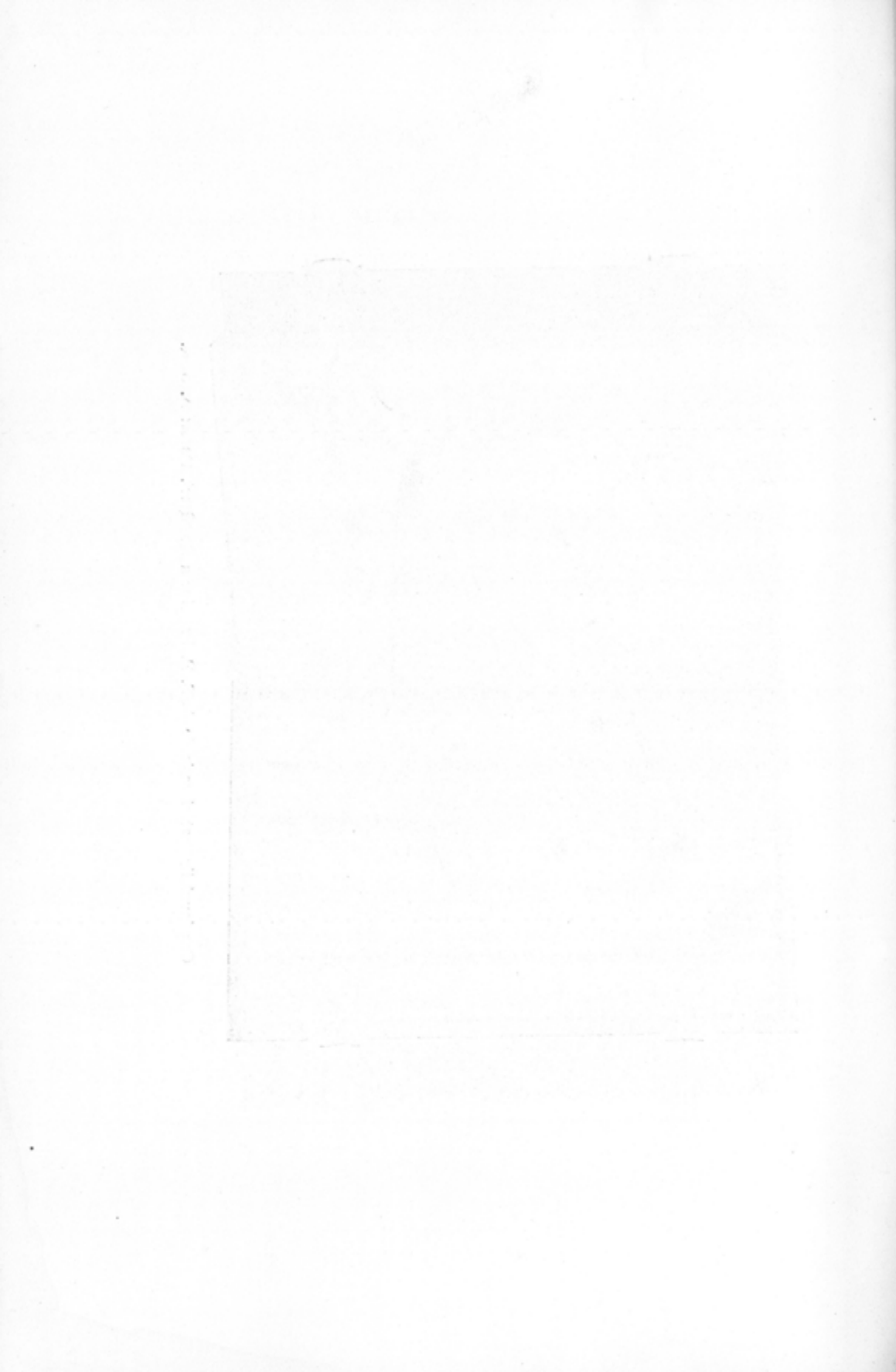
Pagină din Evanghelia Curții de Argeș ilustrată și scrisă pe pergament de M. S. Regina.

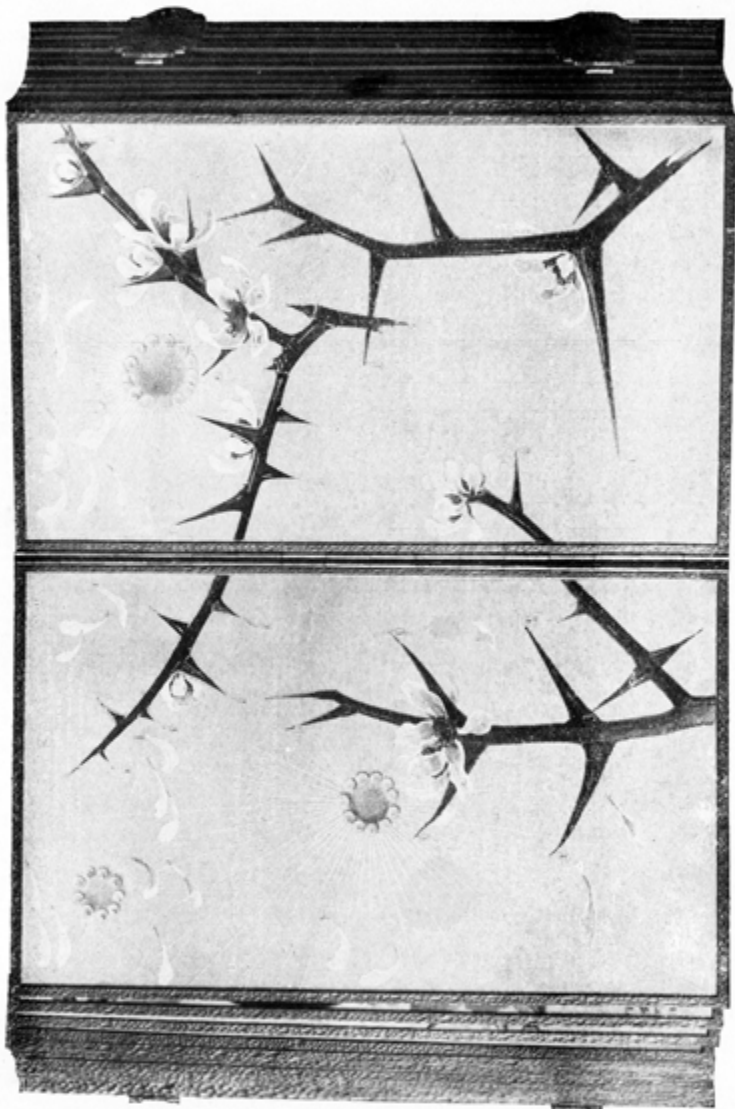

Ceaslovul ilustrat și scris de A. S. R. Prințesa României, Dăruit A. S. R.
Prințului i Moștenitor.

Ilustrație pe pergament din Ceaslovul lucrat de A. S. R. Principea României pentru
A. S. R. Principele Moștenitor.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

INSEMNAȚII DE METEOROLOGIE POPULARĂ

Prevederea timpului preocupă deopotrivă pe învățații, cari se încearcă a o deslegă prin mijloacele multiple, ce știința le pune azi la dispoziție, ca și pe cel din urmă agricultor fără cultură, care, din nevoia asigurării modestului său traiu, își încordează toată puterea de observație, în această privință căci, zi cu zi, an cu an, în decursul veacurilor, milioanele de observatori modești au isbutit să prindă ici-colo câte o legătură între un fapt, ce pare la prima vedere răzleț, și între taina aproape nepătrunsă «cum va fi timpul!»

* * *

Cine a trăit în mijlocul poporului, a călătorit vara prin munți, sau a stat de vorbă cu vreun sătean isteț — a fost desigur isbit de unele preziceri, cum va fi timpul astăzi, ori mâine, și care — spre surprinderea lui, se adevereau. De asemeni, cine a fost mai aproape de săteni a putut ușor constată, cum dâșii cunosc o sumă de legături nepătrunse între unele manifestări ale viețuitoarelor, mai ales ale plantelor și între fenomenele meteorologice ce urmează să aibă loc.

Socot, că acest fond de observație nu poate fi lipsit de interes și trebuie adunat și sistematizat, ca și alte comori ale poporului. Cele ce voui arată sunt numai câteva observațiuni adunate întâmplător. Le dau publicității numai pentru a îndemna pe alții, mai ales pe tinerii cercetători din universitățile noastre, să se ocupe și în această direcție, interesantă și pentru

folklore și pentru utilitatea ce s'ar putea trage supunându-le la un control și critică științifică.

* * *

Observațiunile meteorologice ale poporului le putem grupa în două clase, unele având la baza observațiunei un fenomen psiho-fiziologic, altele un fenomen fizic natural.

Prima categorie ne oferă cele mai numeroase și mai felurite observațiuni, dar în acelaș timp și cele mai puțin concordante și mai îndoelnice, din cauză că însăși baza lor constituie un ce complex, care reacționează de multe ori diferit în împrejurări identice, ori care — cel puțin — ne apar identice. Sunt observațiuni ce denotă din partea unor animale, un fel de prevedere a timpului ce va să fie, printr'un simț ce le-ar pune în posibilitate de a-și lua măsuri de apărare din vreme. Așa, călătorind anul trecut la începutul primăverii prin stuhul bălților, în tovărășia unui pescar, am fost izbit de o reflexie a acestuia cam în termenii următori «primăvara asta o să avem pohoae, căci și-au făcut rațele cuiburile cam sus (adică nu prea aproape de fața apei)»; această reflexie am auzit-o repetată și de alți pescari în alte ocazii, așa că nu o pot considera ca o explicație sugerată la un moment dat de observarea unui fapt izolat. Ar rămâne de controlat științificește, dacă cele două fapte se produc și se repetă regulat împreună, așa cum pescarii le consideră strâns legate. D-l dr. Antipa mi-a confirmat că în adevăr ar fi o coincidență (ca să nu zic legătură) între cele două fapte.

Un alt fapt, devenit banal, atât e de cunoscut, este obiceiul porcilor de a purta pae ori fân în gură la începutul iernei, când stă să ningă pentru prima dată. Imi închipuesc, că multă lume va fi avut curiozitatea mea de a controla acest fapt, și aproape întotdeauna la 2 sau 3 zile după această curioasă manifestare a porcilor, avem ninsoare.

D-l G. Murgoci, cu ocazia excursiunilor sale în țară pentru cercetarea solului arabil, a adunat multe zicători și cre-

dințe de acestea de meteorologie populară, din cari mi-a comunicat câteva pe cari le înșir aci :

Când cântă cocoșii ziua, sau seara de vreme (înaintea orei 10) e semn de ploaie sau se schimbă vremea. D-sa a controlat adeseaori și a găsit că așa e.

Iarna când vor veni ciorile'n sat e semn că va ninge în curând (controlat adesea). De asemenea de rătăcesc epurii prin sat va veni vremea rea.

Când se scaldă pasărilor (găini, găște, mai ales vrăbiile) în praf e semn de ploaie. De asemenea «când prigorile cer apă», adică zboară sus, se lasă jos și cântă mereu. Tot a ploaie este : când zboară rândunelile jos, când sboară pasărilor grăbite și nervoase (mai ales înaintea furtunilor de vară), când se țin muștile roiu după oameni și după vite, când apucă strechia pe vite, când se lasă păianjeni pe ață, în fine, când puricii pișcă rău.

Din contră e semn de vreme bună, când cântă pasărilor, când ciocârlia se sue sus și cântă, când muștele joacă sus, când sburdă vitele etc.

O corelație interesantă, pe care d-l Murgoci a auzit-o adesea este aceea dintre splina porcului și desfășurarea iernei. În foarte multe părți ale țării (chiar și la Românii din Serbia) este credința că după cum splina porcului tăiat la Crăciun e mai groasă în partea dinainte, la mijloc sau în partea dinapoi tot așa va fi și toiul iernei. Anul trecut mulți spusese ră că splina porcilor fusese groasă la partea dinapoi și se știe că iarna a fost lungă și grea spre primăvară.

În colecțiunea de *datine și credințe*, ce publică revista *Ion Creangă*, găsim pe lângă unele din prognosticurile adunate de d-l Murgoci și de mine, încă alte câteva destul de interesante : Când găsim multe mușuroaie de șoareci sub clăi sau snopi, are să fie iarna grea (467) (1).

Când șoarecii fac cuiburi pe ciocani sus, are să fie vremea

(1) Numerile din parantez sunt cele din colecția revistei *Ion Creangă*.

grea (23) Acesta amintește prognosticul după cuibul rațelor din baltă.

Dacă lumânarea aprinsă curge, e semn de ploaie (49). Când se lau mâțele, e a ploaie; asemenea dacă stă mâța pe vatră, e semn de vreme rea. Din contră dacă stă mâța la fereastă, sau când se joacă, e semn de vreme bună (132, 133, 188, 232 etc).

Când cântă brotăceii e semn de ploaie (368, 776).

Când te vor mânca capul și urechile și-ți vor arde picioarele e semn de ploaie (417, 496, 589, 818).

Aceasta ne amintește durerile reumaticilor și cele ce simt la încheeturi și la bătăături înaintea unui timp umed.

Când caii nu vor să mănânce și stau cap la cap îngândurați, fac a ploaie (70).

Când foșnesc pe drum furnicele ori vacile Domnului, e semn că va ploua (492),

Când umblă găinele dimineața de vreme pe ogor, va ploua (578)

Când pisica sau câinele paște (774).

Când cârâie pichirea (bibilica) noaptea, sigur că până'n trei zile se schimbă vremea (808).

Când cântă broaștele, s'a isprăvit iarna (839).

Când cântă viorele (seamănă la cântare cu greerul), e semn c'a venit toamna (843). Dacă primăvara sunt mulți cărăbuși mici pe arătură, se va face păpușoi mult în anul acela (471).

Poporul merge mai departe; el găsește în unele manifestări ale plantelor numeroase exemple de prevederi mai îndepărtate ale timpului. Așa nu odată am auzit vre un unchiș sfătos toamna la desfăcut popușoi (porumb) prezicând o iarnă grea, când știuletele e învălit în multe pănuși. De două ori, în 1906—07 și în 1908—09 am putut constata *coincidența* curioasă ca să nu întrebuițez vorba pretențioasă de *legătură* între aceste fapte ce ne apar așa de puțin legate unul cu altul. De asemeni am auzit, fără să fi putut verifica, că dacă vara *stirigoaea* crește viguroasă și poartă flori până târziu, iarna va fi grea. Dacă rămân alunele seci, e semn de iarnă grea.

Ori, există credințe că după distribuirea diferitelor părți ale

Plantei *mana pământului* (1), una dintre cele dintâi plante de primăvară se poate prevedea cam ce fel vor fi recoltele peste vară.

Deasemeni este în deobște cunoscut, că dacă unii pomi ori copaci, mai ales salcâmul, mărul, părul, liliacul, înfloresc a doua oară, se crede că toamna va fi lungă; chiar vara aceasta s'a remarcat înflorind a doua oară la salcâm și peri; ori toamna a fost în adevăr lungă.

Desigur, sunt multe alte observații analoage, dar cari sunt relativ puțin cunoscute.

Nu voesc a păși în domeniul metafizicei, și științelor oculte dar nu avem dreptul a tăgădui existența unor fenomene naturale de un ordin mai complex ce ar fi strâns legate de sensibilitatea animalelor și de viața plantelor numai pentru motivul că simțurile noastre, ori instrumentele noastre de cercetare sau chiar numai logica faptelor, așa cum le-a stabilit știința, nu ne dă nici o dovadă de existența unor atari fenomene. Dimpotrivă, dacă legături între fapte, ca acele arătate mai sus există într'adevăr, sunt dispus a crede că ele trebuiesc atribuite unor cauze fizice din afară, asupra cărora voi reveni mai departe.

Cea de a doua categorie de adevărate observațiuni meteorologice populare, adică acele cari au la bază fenomene fizice naturale, e și mai interesantă, fiind mai lesne controlabile și explicabile.

Așa, mi s'a întâmplat în munți, unde sunt părae cu albia plină de bolovani și prundiș, să văd un localnic observând cu atenție șuvița de apă a unui pârâu istovit de secetă și care dispare cu totul în prundișul abundent al albiei. După această observare urmează prognosticul «chei, are să mai țină seceta», ori cu mulțumire «nu o să mai țină mult seceta; azi-măine plouă!» Dacă ultimul prognostic îl face pe un timp liniștit, cu cerul fără pic de nour, e firesc să-l întrebi nedumerit de unde știe asta? Și-ți va răspunde fără ezitare arătând spre

(1) O burueană ce crește la munte prin fânețe și poeni; e otrăvitoare.

părau «apoi, vezi Domnule, şuvița asta de apă a mai sporit o țără de eri până astăzi». Și dacă ești ceva inițiat asupra fenomenelor de condensare a vaporilor la suprafața unor corpuri cu temperatură mai joasă decât aceea a aerului, cum e cazul cu apa și prundișul unui părau față de aer, vei înțelege numai decât ce fond științific exact stă îndărătul observației săteanului nostru.

Mulți vor fi observați, cum obișnuit în diminețile de vară văile râurilor din munți sunt pline de negură (pâclă) deasă, care după răsăritul soarelui se ridică și se împrășteie repede, urmând o zi frumoasă. Însă, uneori negura se ridică anevoe; se primblă pe o vale, pe alta și abia după 4—5 ore soarele izbutește să o topească complet; cerul e tot senin și 'n acest din urmă caz, dar munteanul ne previne că «astăzi nu plouă, dar mâine după amiază, musai!» Primești cu neîncredere profeția lui, dar dacă până a doua zi nu ai uitat-o, vei fi nevoit să recunoști că a avut dreptate. Și în acest caz, vorba lui e îndreptățită căci formarea negurilor e un semn de saturația atmosferei în vaporii și că aerul este aproape saturat de vaporii și în acest caz orice scoborâre de temperatură provoacă condensarea vaporilor repede și în masă și aduce ploae. De aceea unii săteni îți vor preciza chiar, că are să ploae cam aproape de toacă; explicabil, căci de pe la 3 p. m. începe obișnuita scoborâre de temperatură zilnică și mărirea presiunii atmosferice.

Tot așa e și cu formarea și menținerea negurilor mai ales în jurul munților înalți; așa dacă «Ceahlăul s'a îmbrobodit» — după expresia locală — adică nouri au început a-i învălui creștetul, acesta înseamnă că trebuie să se aștepte la ploae; dimpotrivă, nu pot fi siguri de vreme bună până ce «Ceahlăul nu se desbrobodește».

D-l Murgoci îmi comunică de asemenea din însemnările sale următoarele:

Când după o ploaie la munții înalți rămâne câte o pală de nor aninată de pădure sau se ridică aburii din pădure și se adună în nori atunci e sigur că ploile vor mai continua. De zeci de ori a verificat adevărul acestei observațiuni.

Când s'au «mâncat» vânturile (adică bat încurcat din diferite direcții, e semn de ploaie. Acestui fenomen corespund oscilațiuni mari la barometru în legătură dar cu mersul presiunii atmosferice și cu bogăția în vaporii. Când se umezește sarea, e a ploie; explicabil, căci sarea absoarbe vaporii de apă din atmosferă. Pe acest fenomen s'au construit *higrometre* (cu săruri de cobalt) ce devin violet la uscăciune și verzi sau albastrii la umezeală, înainte de ploaie.

Când fumul se lasă în jos și se întinde pe pământ e semn de ploaie; explicabil de asemenea căci mersul fumului ne arată o presiune mică, în majoritatea cazurilor provenită din auțiune în vaporii de apă ce sunt mult mai ușori ca aerul. Când e înnorat dar soarele «se uită înapoi» adică asfințește în senin, e semn de vreme bună pe a doua zi; de apune soarele în nori timpul ploios va mai ține.

Când fulgeră la cornul caprei (3 sau 538) va urmă ploaie trecătoare; când e noursat, dar se menține lumină la cornul Caprei, e semn a ploaie lungă.

Vremea bună nu vine decât când începe să se lumineze la munte; de se luminează la baltă, apoi «se luminează a ploaie».

În fine d-l Murgoci ne mai spune că în munții înalți cio-banii de pe clina sudică a Carpaților știu că dacă bate vântul dela țară, vine ploaie și nu se face vreme bună până nu se schimbă vântul mare dinspre Transilvania. Pentru clina nordică lucrurile stau invers. Explicația a dat-o d-l de Martonne judecând mersul curenților de aer umed, care se răcesc suindu-se la munte și lasă umiditatea lor sub formă de ploaie (1).

Însă pentru popor asemenea observațiuni au o importanță practică minimă; pentru dânsul importă mai ales observațiunile ce tind a-i da indicațiuni prețioase asupra timpului ce va să fie în epoca agricolă. Puterea sa de observație nu se poate să nu fi încercat a se exercita și în această direcție. În adevăr, fără a atinge aci corelațiile date de calendarul pe 144 ani, totuș,

(1) D-l Murgoci ne mai comunică că în publicațiile lui Ion Ionescu (dela Brad) în cele 3 volume de Agricultura română; Jud. Dorohiu, Mehedinți și Putna sunt multe explicări și însemnări de acest fel.

trebuie să înregistrăm că poporul are credința — fără îndoială bazată pe observație — că *după cum este toamna așa va fi primăvara, și după cum este iarna așa va fi vara*. Această vagă corelație între anotimpuri o leagă mai strâns cu fazele lunii, adică *lumina* (1) lui Septemvrie este la fel cu lumina lui Martie, lumina lui Octomvrie la fel cu aceea a lui Aprilie ș. m. d.; adică, dacă e ploios Septemvrie, ploios va fi și Martie; e secetos Noemvrie, secetos va fi și Maiu; e ger strașnic în Ianuarie, călduri cumplite vom avea în Iunie; cade multă ninsoare în Decemvrie, vom avea ploi abundente în Iunie. Observațiile nu se mărginesc numai la lumina întreagă (4 săptămâni), ci se pot diferenția pe sferturi de lumină, adică pe săptămâni. Dacă această observație a poporului e întemeiată, atunci va trebui să avem o primăvară cu multă umiditate la începutul luminei lui Mart, apoi secetoasă până pe la mijlocul lunii Maiu, în urmă ploi generale dar puțin abundente la sfârșitul lui Maiu și începutul lui Iunie, urmate de un timp răcoros. Am avut curiozitatea să urmăresc 2—3 ani această observație a poporului, și am fost isbit de faptul, că marea secetă din 1904 a fost prevăzută până la ultima jumătate de lună.

În colecția publicată de revista «Ion Creangă» nu găsim multe observațiuni de fenomene fizice în legătură cu schimbările vremii; cităm următoarele: Când pomii sunt încărcăți cu promoroacă, anul va fi îmbelșugat (623).

Când arde ceaonul (dă scânteii pe din afară) e semn de scimbarea vremii (ger sau ploae (86,925).

Când se fac pe chirostree scânteii mici și multe, are să plouă (811).

Explicabil prin aceea că așchiile de fer și firele de cărbune intră în combinație cu oxigenul născut prin descompunerea vaporilor de apă din atmosferă prin temperatura ridicată a cuptorului.

Când pârâe stuhul, va ploua numai decât (847). De plouă toamna cu fulger și tunet va fi toamnă lungă (468).

(1) Poporul numește «lumina unei luni» durata dela lună nouă în aceea lună până la luna nouă din luna următoare.

În schimb revista lui *Ion Creangă* publică o mulțime de corelații populare între anumite fenomene la unele sărbători și între timpul dintr'o anumită epocă a anului. Unele din aceste prognosticuri amintesc pe cele din calendarul pe 144 ani, dar multe sunt interesante și le dăm loc aci: *Chiclia*(?) de anul nou se prevestește un an roditor (73).

În seara de anul nou se face următoarea încercare: se iea 12 pături de ceapă, corespunzător celor 12 luni ale anului; se pune în fiecare câte puțină sare și se lasă până dimineața. Unele pături umezesc sarea, altele nu; lunile corespunzătoare celor umezite vor fi ploioase (103). (Comunicat și de d-l Murgoci).

La 1 Decembrie se pune într'o sticlă sau alt vas o creangă de zarzăr și se ține la căldură până la anul nou. După cum va înflori crenguța așa vor fi de multe sau puține fructele în anul viitor.

Ciupercile crescând toamna târziu pe imașe prevestesc multă roadă în seară pe anul viitor (79).

Dacă la Crăciun e cald la Paște va fi frig (566).

Cât timp va ninge la sfârșitul cășlegilor, atâta vreme va ploua în postul Sf. Mării (141).

În fine o însemnare foarte interesantă găsim sub numărul 198: Până la Sf. Ilie ploaia și norii vin împotriva vântului; dela această dată înnainte, de unde se ridică vântul, de acolo se pornește și mersul nourilor și al ploii. Faptul este explicabil, dar nu mai intrăm în amănunte.

Dacă după observația poporului, există o corelație între anotimpuri, atunci ar fi explicabile și acele manifestări din lumea animalelor, și mai ales a plantelor, care ar indica ce fel de toamnă ori iarnă ne așteaptă; căci dacă la anumite împrejurări meteorologice și climaterice dintr'un moment dat ar corespunde—prin legături cauzale încă necunoscute—o anumită stare meteorologică și climaterică dintr'o altă epocă, cu care ar sta în corelație, atunci nu trebuie să ne surprindă, că aceleași împrejurări naturale determină același mod de manifestare a plantelor.

D. M. CĂDERE.

CRONICA ECONOMICĂ

NOUA LEGIUIRE INDUSTRIALA

Legea pentru încurajarea industriei naționale din 12 Maiu 1887 prevede că numai așezămintele industriale cu un capital de cel puțin 50.000 lei sau când întrebuințau 25 lucrători pe zi, să se poată bucura de foloasele legii, urmând ca să mai îndeplinească și următoarele condițiuni:

a) Întrebuințarea în fabricațiune a mașinilor și mijloacelor cele mai perfecționate;

b) Conducerea așezământului industrial de oameni cu cunoștințe speciale;

c) După cinci ani cel puțin, lucrătorii români în fabrici, să reprezinte două treimi cel puțin din numărul total al lucrătorilor.

Dela început însă, cea dintâiu condițiune, relativă la capital sau numărul lucrătorilor, a fost interpretată în sensul art. 2 din aceeaș lege, impunându-se industriașilor cari cereau foloasele legii să aibă și un capital de 50.000 lei și 25 lucrători întrebuințați zilnic, în timp de cel puțin 5 luni ale anului. Cu chipul acesta o bună parte din industriile mijlocii și mici, au fost înălțurate dela foloasele legii care a devenit o lege de încurajare numai pentru industria mare, propriu zisă.

Foloasele, ce se putea acorda acestor industrii pe timp de 15 ani erau următoarele:

a) Acordarea gratuită și în deplină proprietate sau în posesiune pe 90 ani dela unu până la cinci hectare de pământ pe orice proprietate a Statului, Comunelor sau Domeniilor Coroanei;

b) Așezarea, fără nici o despăgubire față de Stat, Comune sau Domeniilor Coroanei, a mijloacelor de comunicațiune șosele, căi ferate, tramvaye, jilipe etc., menite a pune fabrica în legătură cu un drum mare, cu o stațiune de cale ferată, cu un râu sau cu un canal navigabil;

c) Scutire de orice impozite directe către Stat, Județ și Comune;

d) Scutire de vamă pentru toate mașinele, părțile de mașini și toate accesoriile aduse din străinătate pentru trebuințele fabricilor;

e) Scutire de vamă pentru materiile prime necesare fabricației, întrucât aceste materii prime nu se aflau în țară sau nu se găseau în cantități îndestulătoare;

f) Transportul fabricatelor pe căile ferate cu prețurile cele mai scăzute, care să nu întrecă prețul de regie al transporturilor, sporit cu 20 la sută; aceeași reducere din tarifele de transport pe C.F.R., se prevede și pentru materiile prime, mașinile și orice alte produse care ar fi intrat în fabricate;

g) Restituirea drepturilor de vamă pentru produsele importate care ar fi reexportate, după ce au primit orice transformare în țară;

h) Preferința, în condițiuni egale, la furniturile Statului, județelor și comunelor, a produselor fabricate în țară față cu produsele similare străine.

Modul cum această lege a fost însă aplicată, a dat loc la mari nemulțumiri și multe industrii nu s'au putut întemeia. Chiar industriile cărora li s'au acordat foloasele legii, nu au putut să se bucure de ele în întregime. Astfel în cei 24 ani de aplicare a legii pentru încurajarea industriei naționale, afară de câteva industrii a căror propășire e datorită unor împrejurări speciale, marea majoritate a industriilor nu au ajuns să aibă încă o situațiune de sine stătătoare.

O bună parte din dispozițiunile legii nu au fost ținute în seamă. Astfel, rare sunt industriile cari să se fi folosit de dispozițiunea legii referitoare la acordarea în mod gratuit de terenuri pentru fabrici, dela 1 până la 5 hectare.

Cu toate dispozițiunile precise ale legii, cu foarte mari greutăți și cu sacrificii materiale destul de însemnate, unele industrii au putut obține linii de garaje, așezarea de conducte sau stâlpi pentru cabluri transmițătoare de electricitate în zona căilor de comunicațiune.

Scutirea de vamă pentru mașini, părți de mașini și accesorii, nu a fost acordată potrivit spiritului larg al legii și de îndată ce fabrici de mașini s'au întemeiat în țară, s'a crezut că ele pot fabrica orice mașini, astfel că multe industrii au fost nevoite să importe mașinile speciale de care aveau trebuință, plătiind drepturile de vamă.

Materiile prime necesare fabricilor, urmau să fie scutite de

vamă potrivit legii din 1887, întrucât nu se aflau, sau nu se găseau în cantități îndestulătoare în țară. — Totuși industriașii nu s'au folosit pe deplin de această dispozițiune preciză a legii și mai mult încă, prin tariful general vamal din anul 1906, industriașii cărora le încetase foloasele legii, au fost impuși la plata de drepturi de vamă, destul de ridicate cu toate că protecțiunea acordată lor prin acel tarif, în ce privește produsele lor, nu eră îndestulătoare.

În privința transporturilor, unele industrii s'au bucurat de tarife speciale reduse; marea majoritate a industriilor însă s'a bucurat numai de o reducere din tariful normal de clase de 30 % pentru materiile prime ce-și aduceau din țară și de 45% pentru produsele fabricate. — Pentru materiile prime și mașinile aduse din străinătate nu s'au bucurat de nici o reducere.

Cât despre preferința produselor industriale românești, față cu produsele similare străine, la furniturile Statului, județelor și comunelor, — puține sunt industriile cari să se fi folosit de această bună dispozițiune a legii.

Am ținut să arătăm pe scurt, că legea din 1887, deși întocmită pentru a încuraja industria, nu a fost aplicată în spiritul larg, cum fusese începută. Adăogăm că formalitățile de îndeplinit pentru căpătarea foloaselor prevăzute în lege, au fost întotdeauna prea numeroase, anevoioase de sastifăcut. Chiar dacă industriașul, după lungi așteptări, reușia să obțină foloasele legii, îi trebuia pentru fie are folos de obținut în parte, să îndeplinească noi formalități, să sufere noi întârzieri cari se știe cât sunt de jignitoare bunului mers al industriei.

Dar industriile întemeiate sub regimul legii din 1887 au avut de îndurat încă un mare neajuns. Industriile cari se înființau treptat, obțineau foloasele legii pe 15 ani, cu câțiva ani mai înainte de a se sfârși foloasele căpătate de fabricile similare. Și atunci pentru a nu se pune în inferioritate fabricile vechi față cu cele noi, li s'a mai acordat și lor foloasele legii, din an în an. În anii din urmă însă, au fost ramuri de industrii cărora le încetase foloasele legii și altele — cele înființate în urmă — cărora nu li se sfârșise foloasele. — S'a crezut nimerit atunci ca să se prelungească tuturor fabricilor laolaltă foloasele legii industriale din an în an, după ce prin Ministerul de Finanțe se luase declarațiunea la un mare număr de industriași că renunță la scutirea de vamă pentru materii prime și că nu vor avea nici o pretențiune în caz de modificare a legii în vigoare sau întocmirea unei noi legi de încurajare.

S'a introdus astfel pentru industriile noastre un regim pro-

vizoriu, un regim de nestabilitate care nu putea fi favorabil dezvoltării noastre industriale.

Dacă industria mare s'a putut întemeia, în schimb industria mică și meseriile au fost năpăstuite. Foloasele de cari numai industria mare s'a bucurat dela 1887 încoace au constituit pentru ele o superioritate vădită, astfel că industriile mici, au dispărut în mare parte și cele cari au mai rămas ca mici industrii locale de abia se mai mențin.

Industriașii mici, lipsiți de orice foloase, în afară de tarifele vamale protectoare, fără capitaluri îndestulătoare, cu credite restrânse și costisitoare, cu mașini și materii prime totdeauna mai scumpe, plătind pe deaîntregul tarifele de transport pe C. F. R. nu a putut propăși de fel și dacă această stare de lucruri ar fi continuat, nu poate fi îndoială că ele ar fi dispărut.

O întocmire a unei noi legi industriale se impuneă dar, pentru a asigura industriei un regim de stabilitate, acordându-i o serie de foloase în vederea unei dezvoltări temeinice, și pentru a face să dispară nedreptatea care domnia între marea industrie și industria mică.

În numărul viitor vom arăta economia noiei legi pentru încurajarea industriei naționale.

CH. D. ST.

CRONICA ȘCOLARĂ.

CUVINTE CĂTRĂ STUDENȚI (1).

..... Ne-ați chemat și pe noi, tovarășii d-v mai în vârstă, să fim de față la inaugurarea unei forme de viață universitară mai aproape de idealul nostru al tuturor.

Ce cale bună a-ți apucat, și ce departe e drumul pe care rătăciți odată tineretul universității noastre!

Mi-aduc aminte, eră o vreme când studențimea nu pricepă nici măcar prețul bibliotecilor, ci stă la îndoială dacă trebuie să primească «Fundația Carol»,—azi casa d-voastră de toate zilele.

Doamne, ce ameteală mai eră și în capetele generației de acum douăzeci de ani.... Din pricina unui curent nesănătos în presă și în literatura epocii stăpânită de materialismul lui Zola, unora dintre tineri li se părea pe atunci o scădere să fie legați de pământul și tradițiile unui neam. Steagul țării eră privit ca o petecă fără preț; armata—ca o instituție neghioabă; ideea de națiune — ca o vechitură nevrednică de cugetul oamenilor culți.

Și ce repede s'au schimbat părerile! Astă toamnă, colegii D-voastră din Iași au primit cu grabă și adâncă recunoștință noua «Fundație Carol», — ba dacă nu mă înșel s'au rugat să fie și adăogită. Azi, când trec drapelele oștirii, tineretul își descoperă capul. Știu sigur că studenții serioși nu mai privesc anul de serviciu militar, ca pe o formă goală, de care să caute a se scăpa cât mai ieftin, ci ca un timp de pregătire

(1) Rostite în aula universității cu ocazia inaugurării «Centrului studențesc din București» (4 Martie 1912).

tehnică și fizică, pentru ca cei ce aspiră la ranguri universitare, la vreme de nevoie, să poată fi conducătorii gloatelor, când dreptatea noastră ca stat și ca neam ar fi călcată în picioare. În locul umanitarismului antinațional cu *liberté, égalité, fraternité* și alte glume metafizice, care n'au realitate nici măcar în țara cucilor, azi vedem o generație realistă care pricepe că «egalitarismul e o concepție atât de neroadă, încât țara care s'ar încerca să o introducă în viața practică, s'ar îndruma îndată spre peire»; că libertatea e un nonsens așa de evident, în cât ar surpă temeiul oricărei cugetări științifice și oricărei clădiri sociale moderne (intemeiată tocmai pe mărghinirea libertății tuturor); că fraternitatea e un vis atât de absurd, în cât, dacă ar fi să o luăm *ad litteram*, ar șterge toată depărtarea dintre oamenii închinăți virtuței și cei predestinați din naștere la crimă.

Scăpată de fumurile liberalismului vag de odinioară, generația mai cultă de azi pricepe ca Arhimede făcea o faptă foarte cuminte, când apăra zidurile Syracusei și, împreună cu ele, liniștea geometriei sale. În clipa când lancea năvălitorului se îndreptase spre creștetul său, dacă, în loc de a întinde mâna distrat spunându-i: nu-mi strică figurile (*non turba circulos meos*), i-ar fi «turburat» el mâna ucigașului, genialul matematic ar fi făcut o ispravă lăudată pe veci de toți oamenii de știință, căci ar fi lăsat în urmă-i cine știe ce mare adevăr științific coborât cu el în mormânt. . . .

Am ajuns deci să pricepem cu toții, că în scurta noastră trecere prin viață nimeni nu poate și nu trebuie să trăiască în afară de curentul de idei al timpului, ci e cuminte să meargă tocmai cu acel curent, spre a-l îndreptă, dându-i orientarea cea mai potrivită.

De aceea, când văd tineretul universitar intrat pe calea cea firească a vieții neamului din care facem parte, noi, profesorii, nu putem decât să ne bucurăm.

După renașterea literară, începută acum o jumătate de veac în Iași, luminata metropolă a Moldovei lui Cogălniceanu și Cuza; după renașterea arhitecturii românești care începe a împodobi

acum orașele noastre cu arcadele albelor clădiri asemănătoare cu cele bătrânești ; după o pictură care ne-a făcut să pricepem poezia carelor cu boi ce se pășesc agale în largul șesului ; și după compoziții muzicale care fac să răsunе în cutare simfonie pastorală melodiile doinei noastre, când vedem semne de renaștere românească și în viața universitară, e o bucurie care înalță sufletul tuturor celor ce cred în viitorul neamului nostru.

Noi care începem a scăpăta culmea înspre partea umbrită a vieții, ne simțim acum răsplătiți pentru toată mahnirea, pe care o simțeam în epoca de papagalism și naivitate, când vedeam pe studenți mergând pe căile altora, nu pe ale lor proprii și ale neamului din care erau ridicați. Vă mulțămim deci pentru bucuria pe care ne-o faceți, și dați-ne voe să vă vorbim liber, ca și cum glasul nostru ar fi de pe acum glasul celor ce nu mai sunt de mult.

•

Tineri colegi de viață universitară, stăruieți în calea pe care a-ți apucat-o. Priviți serios și universitatea și viața ce va urma după universitate. Lumea merge repede — cu mult mai repede decât ne închipuim. De câte ori văd copilașii ieșind dela școală sbeguindu-se, mă gândesc că acei copii decâte zece anișori, peste alți zece vor veni acî pe băncile universității, iar cei mai mulți vor fi șiruri grele de pedestrași și călărime, siguranța și mândria țării. Acuma vreo zece ani—adecă mai eri, alaltă-eri — copiii aceia erați d-voastră. Și iată-vă acum, unii în rândurile de unde va ieși ofițerimea pentru rezervele oștirea, iar alții, veniți acî spre a ajunge capii de coloană ai culturii românești în toate manifestările sale.

Vedeți ce repede se poate schimba soarta unei țări, mulțumită universității ! Vă dați însă bine seama ce pas însemnat ați făcut, trecând pragul acestui înalt institut de cultură ?

Când ați venit aici v-ați luat cea mai grea sarcină dintre toate câte se pot închipui : pretindeți a fi aristocrația intelectuală a generației cu care ați văzut odată lumina între hotarele acestei țări — adică cei mai *buni* între buni (căci asta înseamnă *aristos*).

Noi, profesorii, dorim din suflet să fie tocmai așa. Sunteți datori însă a da numai decât dovada acestei afirmări. Căci dela dorință până la realizarea ei e orecare depărtare.

E posibil ca cele mai intense energii să fi rămas totuși departe de universitate. Poate că cel ce are mintea cea mai capabilă de înalte abstracțiuni, în loc să urmeze aci cursuri de matematică superioară, a rămas să socotească toată viața creșterile unui răboj dela vreo stână. În loc să ajungă la astronomie spre a deveni un Galileu sau Kepler, va privi stelele cerului spre a ști doar când să scoată oile din strungă. Acela care ar fi făcut cele mai frumoase preparate anatomice, cele mai fine secțiuni de minerale, cele mai delicate analize chimice, a rămas poate să taie butuci în pădure și să cioplească peatră în cariere. Acel care ar fi fost în stare să descopere cele mai ascunse taine ale lumii vegetale, în loc să ajungă un Lineu, a rămas să cosească ierba, plecat toată ziua pe brazdă. Poate că cel care e din fire «înțelept ca un proverb» a rămas să-și arate de șteptăciunea, pilduind iarna pe la șezătorile vreunui sat, în loc să vină aici să stea la sfat cu Plato, Kant și cei de o seamă cu dânsul...

Păziți-vă deci de semeție. Ingânfarea e semnul cel mai sigur al mediocrității. Fiți critici față de d-v. înși-vă. Dar critica să nu ajungă nici odată până la lipsa de încredere, care paralizază avântul cugetărei. Scepticismul e moartea sufletului. Nu fiți sceptici, — căci medalia are încă o față.

S'ar putea anume, ca cei de azi să fiți nu numai cei mai buni ai generației de acum, ci și din tot șirul generațiilor care au fost sau vor mai fi, — cât va fi și va dura ființa neamului și graiului nostru.

Poate că tot simțul de armonie al poporului român și toată finețea limbei sale se vor revela în curând în vre-o operă covârșitoare, ca lui a Omer sau Goethe, iar poetul acela, neîntinat de fumul cafenelei boemilor literari, nepătat de laude sau de ocări, toarce tocmai *acum* firul cugetului său. Noi nu-l cunoaștem și poate nici el nu se cunoaște îndestul, dar este aci, între noi... până ce va sosi plinirea vremii, adică împlinirea

talentului său, iar marea operă de artă se va ridica deasupra celor mărunte de azi, după cum se ridică biruitoare lumina răsăritului peste valurile sure ale mării.

E posibil ca puterea de gândire a creierului românesc să se manifeste într'un mare cugetător pe care nici noi, dascălii, nici d-v., colegii lui, nu-l cunoașteți. Poate că Laplace, Humboldt, Spencer și cei de o seamă cu dâșii vor avea ca urmașii lor cei mai vrednici niște oameni de știință, născuți pe pământul nostru, din neamul nostru și anume din generația dv. Probabilitățile cosmice și istorice sunt infinite. La infinit și paralelele se întâlnesc. Heraclit zicea : $\pi\alpha\nu\tau\alpha$ $\rho\epsilon\iota$, toate curg și se schimbă.... Ar fi putut adăoga : și toate se pot întâmpla.

Fiți deci optimiști, încrezători în izbândă. Cine *vrea* în adevăr, acela ajunge tocmai până unde *vrea*, dacă nu perde țintă din vedere.

Iar pentru aceasta iată și câteva păreri, la care rămâne să vă gândiți singuri.

* * *

Mai întâi alipiți-vă cu tot sufletul de știința pe care ați ales-o. Zadarnic trece prin universitate acela care nu va adaoga specialității sale măcar o fărâmbă de adevăr. Natura e nesfârșit de felurită și are nenumărate colțuri necercetate. Unele științe n'au nici măcar un veac de existență. Ce minte ar putea bănuî suma adevărilor ce rămân încă de aflat ! Fiți deci exploratori harnici ai specialității de care vă ocupați. Căutați deslegarea unor probleme nestudiate încă. Ceeace e apăsător în răsboalele moderne e că adeseori ostașul nici nu știe în ce parte a bătăliei se află. În lupta pentru progresul științei e de cea mai mare însemnătate să-ți hotărăști bine locul în mijlocul luptei, — ori cât de mic ar fi acel loc.

Feriți-vă însă de a fi unilaterali. Nimic mai încântător decât savantul care simte relativitatea științei sale și a cunoștinței omenești în genere. Nimic mai supărător decât închipuitul care crede că lumea toată e cuprinsă în cercul strâmt al faptelor și ideilor ramurei sale de studiu. Kant, cât eră el de serios — se-

nin ca o noapete rece de toamnă — a căutat totuși un epitet batjocoritor pentru astfel de specialiști mărginiți, numindu-i ciclopi.

Păziți-vă de infirmitatea ciclopiei. După ce lucrați deosebit în fiecare facultate, adunați-vă, ca acum, în acest «centru» și întocmiți *Universitatea*. Aduceți părțile la un loc, spre a vedea cum se înfățișează întregul. Fiți nu numai specialiști mărunți, ci și oameni de cultură în sensul înalt al cuvântului. Nimic din ceea ce face frumusețea civilizației veacului, să nu vă rămână străin. Nici arta, nici poezia, nici filosofia. Științele — și în deosebi științele exacte — sporesc atât de repede, în cât cei ce ajung azi la mijlocul vieții ar trebui să se întoarcă din nou la gimnazii, ca să nu rămână prea străini de descoperirile timpului. Luați deci obiceiul de a întreba ce mai e *nou* (nu în agora, ci în forul special al fiecărei facultăți). Dacă Berthelot n'ar fi stat atât de vorbă cu Renan și n'ar fi avut atât de strânse legături cu filosofia, de bună seamă că n'ar fi isbutit să aducă schimbări atât de însemnate în metodele de cercetare ale chimiei.

Alături de aceste reguli cu privire la viața științifică, iată și câteva păreri privitoare la laturea etică a vieții.

Păziți-vă autonomia cugetului. Feriți-vă de a cădea în robia opiniei așa numite publice. Lucrați cu gândul la conștiința d-v. nu la conștiința altora. Când omul [ajunge la acest grad de neatârnavare morală, a întors spatele tuturor furtunilor din viață; a ajuns la înțelegerea marelui adevăr practic că lumea întreagă, cu cele mai mari simpatii, nu-i adaoga o fărâmbă din ceia ce n'are el din naștere; și de asemenea, cu cea mai mare pornire și dușmănie nu-i poate răpi o fărâmbă din ceia ce *are*. Căutați să vă pătrundeți de această convingere și nu nădăjduiți nimic dela nimeni.

Grăbiți-vă să găsiți formula personalității d-v. și fiți personalități în sensul cel mai plin al cuvântului.

Cât suntem aci, opinia lumii neuniversitare e pentru noi opinia *nimănui*. Părerile celor ce sunt acum afară de zidurile universității sunt niște biete aproximații de pus la vot. Chiar

și cele mai sincere pot fi pătate de neadevăr. Pe când adevărul de aci nu cere și n'are nevoie de votul nimănui.

Voi care intrați....

— aci e lumea senină, unde unul poate avea dreptate contra tuturor; și, ceia ce e mai liniștitor pentru cuget, o și poate dobândi în ori ce clipă prin evidența raționamentului: în matematică, fizică, chimie și în orice altă știință.

Fiți deci încrezători în adevăr și înfrunțați așa zisa opinie publică, de câte ori îl nesocotește.

Gândiți-vă că intrând aci formați legiunea de onoare care trebuie să găsească metode pentru a verifica toate părerile și să înlăture toate erorile. Mare cinste — și de aceia și mare răspundere, atât față de prezent, cât și față de viitor.

Când calomnia cu multe guri și multe glasuri amețește afară mulțimea lesne crezătoare a celor ce n'au vreme și putință de a drămuî adevărul, unde vreți să fie scăparea unei națiuni, dacă nici în acropolea universității, adevărul — ori cât de gol — n'ar putea fi ocrotit și susținut? Ce groaznică ne-ar stă înaintea zădărniciia vieții noastre de profesori, dacă n'am avea credința că cel puțin sub această cupolă, generație după generație, tineretul va apăra adevărul cu o cinste mai pre sus de toate îndoelile și cu o energie mai pre sus de toate șovăirile.

Prin urmare, până va veni timpul să vă întâlniți cu opinia publică afară din zidurile universității, bucurați-vă de frumoasa libertate a tinereței. Anii trec ca umbra peste valuri și — nu se mai întorc. Nu vă grăbiți să dați pinteni vieții. Grădina înflorită prin care treceți acum se va închide în curând îndărătul pașilor d-v., dar parfumul ei să vă însoțească și mâne și poi-mâne, când veți eși de aici și veți merge ceasuri întregi în arșiță iar uneori în vifor. Nu uitați că ceia ce n'ați dobândit acum în latura luminoasă a vieții, nu veți mai putea dobândi până la sfârșitul sfârșitului. Nici odată trandafirii nu vor fi atât de albi ca acum; cerul nici odată atât de albastru și codrul atât de verde. Elasticitatea senzației va scădea, până ce veți

ajunge să trăiești numai din procente de viață sufletești a anilor de acum.

Goethe, puternicul și fericitul Goethe ajunge prada unei intense melancolii, când și-aduce aminte de darurile tinereții:

*So gib mir auch die Zeiten wieder
Da ich noch selbst im Werden war*

O! dă-mi și mie earăși vremea, când mă simțiam în sporul, vieții.... în creștere și «devenire».

Iar până la Goethe, ai văzut *Alt-Heidelberg*. Universitatea noastră e și ea pentru cine a părăsit-o un mic Heidelberg, și fiecare dintre d-v. e, măcar în parte, la fel cu tânărul Prinț.

Prinț, neștiutor de darurile vârstei tale! În curând va veni vremea să șoptești dus pe gânduri versul lui Rückert:

Din tinerețe, din tinerețe
Un cântec s'aude eară
Și ce departe, ce departe-i
Ce-a fost odinioară...

Tânăr, nepăsător de darurile vieții! trandafirul pe care îl ai acum în față nu-l aruncă în noroi. Se va veșteji desigur, cum se veștejesc toți trandafirii, dar tu păstrează-l cu pietate; — mi-reasma lui să te însoțească și'n anii când numai înfloresc trandafiri.

Trăiești așa dar pe îndelete clipele acestea fericite. Faceți provizie de seninătate pentru vremea când norii se vor îndesi; adunați căldură și pentru anii, când fulgii de ninsoare se vor abate pe creștetul capetelor blonde și brune de azi. Dacă nu pentru alt ceva, măcar pentru acest motiv țineți-vă departe de vârtejul opiniei publice sub care se înțelege de obicei opinia politică cu toate compromisurile sale.

După cum Bayard murind a rugat pe tovarășii de armă să-l întoarcă cu fața spre adversar, de asemenea luați-vă ca lozincă a vieții universitare și a vieții de mai târziu:

În totdeauna «cu fața către adevăr».

E o singură opiniune care nu trebuie să vă lipsească de lângă cele impuse de ocupațiile cu știință: e opinia ce isvorește din

cugetul obşteii neamului nostru. Oameni de seamă nu veţi putea ajunge, decât fiind în acelaşi timp expresii tipice ale poporului din care v'aţi născut.

Neamul românesc e rupt azi în multe bucăţi. Inchegaţi în sufletul vostru conştiinţa întregului popor; simţiţi în inimile voastre, simţirea sa cea mai adâncă şi mai adevărată.

Veghiaţi şi vă pregătiţi.

Noi ce-i ce am scăpatat culmea, ne gătim de plecare. Voi însă, tovarăşi de viaţa universitară, adunaţi în suflet toate speranţele ce ne vor rămânea neîmplinite. Atunci împlinirea lor nu poate întâzia.

Înălţaţi făclia ştiinţei cât puteţi mai sus, pentruca lumina ei să ajungă până la marginele întregului neam.

Trăiţi-vă deplin viaţa şi faceţi tot ce e cu putinţă, pentru ca şi neamul nostru să şi-o trăiască pe a sa în toată plinătatea ei istorică.

S. MEHEDIŢI.

ANCHETA CULTURALĂ

I. «ȚINE SEAMĂ ÎN DEAJUNS ȘCOALA RURALĂ DE NEVOILE ȚĂRANULUI?»

Am cetit câteva răspunsuri ale unor colegi. Unele au fost mai serioase, altele au fost prea pripite și necontrolate, cari deșteaptă chiar unele curiozități.

De pildă la întrebarea: «Ține seamă în deajuns școala rurală de nevoile țăranului?», se răspunde că «absolvenții școalei primare ajung să cunoască doar buchiile, iar până la armată devin analfabeți» (1).

În parte acestea sunt adevărate. Sunt mulți elevi absolvenți, cari, fie din pricină că n'au frecventat regulat școala și n'au avut nici mijloacele necesare de învățătură, fie din pricină că sărăcia cu multele sale nevoi și suferinți a șters aproape cu desăvârșire urmele școalei primare, acești absolvenți pot rămâne, dela școală și până la armată, aproape numai cu buchiile,

Pentru aceasta nici decum nu's vinovate «programele și metodele» actuale de predare, ci numai: *timpul, sărăcia cu nevoile și suferințele și ocupațiunea încordată cu lucrările*, acestea întunecă și trec sub *uitare* cunoștințele dobândite de absolvenți în școala primară rurală.

Iată ce aş crede eu c'ar fi bine de făcut. Timpul dela absolvirea școalei primare și până la armată să fie ocupat cu reîmprospătarea cunoștințelor dobândite în școală, precum și cu adăogirea altora noi, folositoare și practice: *școalele de adulți obligatorii (cel puțin 5—6 ore pe săptămână în lunile de iarnă)*... În legătură cu aceste cursuri, care ar constitui *puntea culturală de trecere din școală în societate*, s'ar putea admite și părerea aceea de a se reduce numărul anilor cur-

(1) «Convorbiri literare» No. 9, Sept. 1911. v. G. Vlădescu-Albești.

sului primar rural *dela 5 la 4*, înlăturând astfel și grelele *incurcături* ce se creiază cu actualele divizii.

Se mai spune că școala nu ține seamă în deajuns de nevoile săteanului, și prin aceea că nu se fac «aplicațiuni practice de agrimensură» și că «învățământ agricol n'avem».

De ce n'avem? Din cauza neglijenței învățătorului? Din cauza lipsei de teren pentru experiență? ori din a programelor?

Nu e destul să constați un rău, observat poate de mulți alți, ci să arăți și pricina acestui rău, precum și în ce chip s'ar putea aduce îndreptare.

Învățământ agricol avem în școala primară rurală acolo unde școala are teren de experiență sau chiar și o mică grădină școlară. În privința aceasta, deci nu trebuie să ne plângem nici împotriva programei școlare, căci ea prevede practica agricolă, nici—cum a înțeles un vechiu conducător al instruițiunei publice—de lipsa de revizori agricoli. În loc de a se fi numit atâți revizori agricoli pentru a scrie—din oraș—processe verbale de inspecție, a școalelor dela sate, cum că s'au semănat pătlăgele și castraveți în grădina școlară, pe care n'o văzuse de 3—4 luni de zile,—să se ȋ procurat pământ tuturor școalelor rurale.

Unele școale au rezervate pentru experiență agricolă câte 17 pogoane de pământ, iar altele n'au nici măcar $\frac{1}{4}$ de pogon; adică unele prea mult, altele nici de cum.

Dintre aceste 17 pogoane numai câte 5—6 pogoane se pun la dispoziția învățătorului, spre facerea practicei agricole, iar restul se arendează de minister pe seama Cassei Școalelor.

N'ar fi mai logic ca din cele 17 pogoane să se rezerve numai câte 2—3 pogoane fiecărei școale, iar restul să se vândă și să se cumpere în schimb iar câte 2—3 pogoane de pământ și celorlalte școale rurale, care n'au astăzi niciun petec de pământ. *Cu banii ce s'ar luă din vânzarea prisoaselor de pământ peste 3 pogoane și cu banii ce-i plătește degeaba Cassa Școalelor la atâția revizori agricoli, s'ar putea procura pământ în întindere potrivită tuturor școalelor.*

II. «PRICINILE PENTRU CARE ȘCOALA SĂTEASCA NU-ȘI AJUNGE SCOPUL?»

Relativ la aceasta s'a răspuns de către doi învățători că «școala normală nu deprinde pe învățător cu chemarea de a trăi și de a pildui pe săteni»; «il face prea mândru», fără a-l învăța «să-și dea seama de drepturile și datoriile sale».

Se poate crede că un învățător normalist și chiar un învățător ajutor să nu fi înțeles acel fundamental principiu de învățământ: «Învățământul să fie natural», adică să se predea conform cu gradul de pricepere al școlărilor, pentru a le vorbi în «limba orășânească» ori a le înșiră «vorbe goale și pocite»? Eu unul nici că-mi pot închipui așa ceva și deci cred că a spune asemenea lucruri despre învățător, chiar numai de unul singur, este a se face nedreptate corpului didactic rural.

Se mai spune că nu e bine ca învățătorul să citească o predică pe un ton îngâmfat, ci mai bine cazania respectivă. Ei bine, cazaniile curpind prea multe citațiuni din apostoli, repetate câte odată de 2—3 ori și sunt prea lungi, oboseitoare și neînțelese de săteni. Un învățător bun se poate sluji de ele în pregătirea unei predici, prin faptul că pe lângă ideile bisericesti cuprinse într'ânsele, poate să *fină socoteală și de nevoile și păcatele locale.*

CERCURILE CULTURALE

— «Nu mai vin săteni la conferințe!»—astfel se plâng cei mai mulți învățători, ceea ce îi îndeamnă să se și pronuțe pentru desființarea cercurilor culturale. Când te gândești că învățătorul e om și el, deci merită să i se respecte atât timpul de odihnă și reculegere, cât și mijloacele sale de traiu, în adevăr el are dreptate să fie ușurat de cercul cultural, mai ales că nu i se dă vre-o indemnizație pentru transport. Credem însă că cercurile culturale trebuie să dureze mai departe.

Innaintea de a se descurajă de acea organizare culturală pe care ei înșiși au pus-o la cale, învățătorii să se gândească la cauzele indiferenței față de activitatea cercurilor.

În chestiunile de ordine morală învățătorul va isbândi numai cu condiție ca să fie bine pregătit, să vorbească popular și să știe convinge; pe când în chestiunile materiale se poate dispensa chiar de vorbe, atunci când învățătorul este cel mai bun gospodar în satul său. S'a întâmplat cazuri când sătenii au refuzat dreptul de a vorbi învățătorilor cari n'aveau vorbele potrivite cu faptele: «Vitele d-tale de ce nu's mai bune decât ale noastre?» sau: «Că nici d-ta, domnule învățător, nu muncești pământul, precum ne înveți pe noi!?» de vină deci pentru lănceziile cercurilor culturale nu pot fi decât învățătorii; a lor e datoria de a aduce leacul.

PANTELIMON DIACONESCU

Învățător din Gorjiu

BIBLIOGRAFIE

- Pr. Ioan Petrescu, *Biserica și democrația*, Buc. 1912.
M. Teodorian Carada, *Pentru stabilirea adevărului*, Buc. 1912.
I. Achimescu, *Nuvele alese* (trad. din englezește), Buc 1912.
N. Dunăreanu, *Din negura vieții*. (Librăria nouă), Buc. 1912.
E Staico, *Roumains et Serbes*, Paris 1912.
» *Roumains et Bulgares*, Paris 1912.
M. Eminescu, *Luceafărul, Împărat și proletar* (Lumen) 1912.
Dr. G. Z. Petrescu, *Arsenicul în tratamentul sifilisului* (Anal. Acad. Române 1912.
Dr. I. C. Istrati cu Dr. Mihăilescu, *O metodă pentru purificarea parafinei* (An. Acad. Române) 1912.
Minucius Felix, *Octavius* (trad. introd. note), Bloud, Paris 1912.
Em. Gebhardt, *Contes et fantaisies*, Blond, Paris 1812.
Ilie Gherghel, *Zur Nachricht des Raschid-ad-dîn Fadlallâh über Bazaran bam und kara ovlag*, 1912.
I. Nistor *Das moldaniche Zollwesen im 15 a 16 lahrhundert*, Berlin 1912.
-

CORESPONDENȚA

- I. N. București. — Nu.
Învățător, Vâlcea. — În curând.
T. N. — Mai trimite.
M. D. Paris. — Toate mulțămirile noastre.
Anonim, Iași. — Recunoști dreptatea noastră. Bine faci; nu pentru noi, ci pentru adevăr.
-

GENERALA⁰⁰

SOCIETATE ROMÂNĂ

DE ASIGURĂRI GENERALE

CAPITAL SOCIAL DEPLIN VĂRSAT LEI 3.000.000
FONDURI DE GARANȚII PESTE LEI 19.000.000

Sediul:
BUCUREȘTI
Str. Corăbiei 2
(Dela Sf. Dumitru 1908 în
edificiul propriu
Str. Smândan
prelungită).

Agenții:

În toate ora-
șele țării

ASIGURĂ CONTRA DAUNELOR
DE
INCENDIU, GRINDINA
ȘI
TRANSPORT
(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURĂRI ÎN RAMURILE:

VIATA

ACCIDENTE

Asigurări după combinațiuni foarte
favorabile și în condițiunile cele
mai avantajoase.

Asigurări cu bonificare de 3% (trei
la sută) asupra tuturor primelor
plătite, etc.

Rente imediate și amânate.

Asigurările individuale cu și fără
restituirea primelor.

Asigurări colective pentru lucrăto-
rii industriali și agricoli.

Asigurarea responsabilității civile.

FROSPECTE ȘI ORICE LĂMURIRI LA CERERE

4 2601 40

2392

ANTICIPAȚIE 30.000
LEI

S/P

MARMOROSCH, BLANK & CIE

SOCIETATE ANONIMĂ CU UN CAPITAL DE 10.000.000 LEI

STRADA LIPSCANI, 8, și Sucursală în CALEA
VICTORIEI 17, (sub Hotel de France)

BUCUREȘTI — BRĂILA — CONSTANȚA — CALAFAT — GIURGIU
SULINA — TULCEA

Efectuează toate operațiunile de bancă în general. Cum-
pără și vinde efecte publice. Emisiuni de scrisori de credit
asupra tuturor țărilor.

Avansuri asupra valorilor în depozit și orice fel de tran-
sațiuni financiare.

Sucursalele din Brăila și Constanța, afară de operațiile de
bancă mai sus citate, se ocupă și cu vinderea cerealelor în
comision.

„CREDIT PETROLIFER“

SOCIETATE PENTRU FAVORIZAREA INDUSTRIEI PETROLIFERE DIN ROMÂNIA

Sediul: BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI, No. 10

Adresa telegrafică: CREDIPETRO, București

CAPITAL SOCIAL AUTORIZAT 6.000.000 LEI

CAPITAL EFECTIV 5.000.000 LEI

Casa de bancă: Direction der Disconto-
Gesellschaft, Berlin; S. Bleichröder, Berlin; Banca
Generală Română, București; Max I. Schapira, Ploiești

SUCURSALA: PLOEȘTI, AGENȚIA BUȘTENARI

CONDUCT PROPRIU: Buștenari, Grăușor, Băicoiu Buș-
tenari. Participațiuni în întreprinderi petrolifere. In-
chirieri de vagoane-cazane, vânzări și cumpărări de petrol
brut, precum și de toate derivatele petrolului.
Biurou tehnic special pentru instalațiuni de ars pă ura,
întocmește planuri și devize.

Atelier mecanic Câmpina: Instalațiuni complete de sondagiu,
borcrauri de orice sistem, rezervoare,
căldări de aburi, tuburi nituite de sondagiu, reparațiuni
radicate de mașini cu aburi și pompe. Toate materialele și
unelele necesare la exploatarea petrolifere.

Stațiune de pompe Doflana: Furnizează apă exploatarea petrolifere din
regiunea Buștenari-Grăușor.

Uzina electrică: Misișoara: Furnizează lumină electrică exploatarea
petrolifere.

Exportațiunea: de benzină, petrol lampant, ulei de gaz, uleiuri pentru
motori, uleiuri lubrifiante și păcură.

Stațiuni de transbordare: BRĂILA și CONSTANȚA